

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ, 1865.

ΤΟΜΟΣ ΙΓ΄.

ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 374.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΙΑΤΟΣ.

Και μὲν τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν ὁ δημόσιος βίος
καίτοι διαφανῆς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πάντων· καὶ μὲν
« καὶ δεῖπνον αὐτῶν, καὶ κοιτῆ, καὶ γάμος, καὶ
παιδιὰ, καὶ σπουδὴ πᾶσα πολυπραγμανοῦνται, »
ὡς λέγει πού ὁ Πλούταρχος, δὲν εἶναι ὅμως καὶ παν-
τὸς ἴδιον ἢ ἐκτίμησις τῶν ἔργων αὐτῶν, ἀλλ' οὐδ'
εἰς τὸν χρόνον καθ' ἕν ζῶσιν ἀρμόζει· διότι τὰ ἔργα
κρίνονται ἐκ τῶν καρπῶν, τὰ δὲ τῶν τοιούτων ἀν-
δρῶν, ὡς ἐπιδρῶντα ἐπὶ τὸ μέλλον, ἐνίοτε δὲ καὶ
μεταβάλλοντα αὐτὸ, μόνον ὑπὸ τοῦ μέλλοντος ζυ-
γοστατοῦνται δικαίως. Ἀποδείξιν δὲ ἔχομεν αὐτὰ
τὰ καθ' ἡμᾶς· μόλις σήμερον μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν
τριάκοντα ἀρχόμεθα νὰ βλέπωμεν ὅπως οὖν εὐκρινῶς
καὶ νὰ ἐρμηνεύωμεν ἐπιεικέστερον τὰς πράξεις τοῦ
Κυβερνήτου· μόλις σήμερον διαρῶμεν, εἰ καὶ ἀμυ-
δρῶς, τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα τοῦ διοι-
κητικῆς συστήματος τοῦ Κωλέττου· οὐδὲ ἤλθεν ἔτι
ἢ ὥρα καθ' ἣν πρέπει νὰ ἐπαινέσωμεν ἢ νὰ κατα-
δικάσωμεν τὸ πολίτευμα τῆς ἀντιβασιλείας καὶ τοῦ

βασιλέως Ὀθωνος. Ταῦτά λέγω καὶ περὶ τοῦ Μαυ-
ροκορδάτου. Τῶν πράξεων μάλιστα τούτου ἢ ἀλη-
θῆς ἀξία βραδύτερον ἴσως θέλει διαλάβῃ οὐλόκλη-
ρος, οὐ μόνον διότι ἡ φιλόπατρις αὐτοῦ ἐνέργεια ἐ-
γένετο πολὺ ὑπερτέρα καὶ πολὺ καθολικώτερα τῆς
ἐνεργείας πάντων τῶν ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος πολι-
τευθέντων· οὐ μόνον διότι πρῶτος πάντων προσχειρί-
σθη ὑπὸ τῆς κοινῆς ψήφου εἰς τὰ ἀνώτατα τῆς πο-
λιτείας ἀξιώματα· οὐ μόνον διότι καὶ ὅτε ἀφίστατο
τῶν δημοσίων ἐπεζητεῖτο μετὰ σπουδῆς ἢ συνδρο-
μῆ τῆς συνέσεως καὶ τῆς ἐμπειρίας αὐτοῦ, ἢ καὶ
διότι αὐτὸς ἐξαιρέτως ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ξένων ἢ
κυριωτάτη ἐγγύησις τῆς πρὸς τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐ-
νομίαν προαιρέσεως τῶν ἀγωνιζομένων, ἀλλὰ καὶ
διότι αὐδένᾳ ἄλλον ἐσπάραξε τοσοῦτον ὀφθόνος καὶ
ἠσυκοφαντία. Καὶ ὅμως κατὰ πάσας τὰς κρίσι-
μους περιστάσεις, ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρι τοῦ 1854,
αὐτὸν μόνον ἐδακτυλοδείκτει ἡ κοινὴ συνείδησις τῶν
पालιτικῶν ἀποριῶν ἱατρῶν καὶ δικιτητῆν, πρὸς αὐ-
τὸν ἰδίως ἠτένιζον καὶ ἔθνος καὶ ἐξουσία. Εἶχεν ἄρα
κοινὸν τὸ πάθημα μετὰ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἕστις
« ἔλεγε ταῖς Ἀθηναίους οὐ τιμᾶν αὐτὸν οὐδὲ θκυ-
μάζειν, ἀλλ' ὡσπερ πλατάνῳ χειμαζομένους μὲν ὑ-
ποτρέχειν καὶ κινδυνεύοντας, εὐδίας δὲ περὶ αὐτοῦς
γενομένης τίλλειν καὶ κολούειν. » Ὁ φθόνος ὅμως
καὶ ἡ συκοφαντία ἔχουσι κἂν τὸ πλεονέκτημα, ἅτε

« φιλοῦντες πηδᾶν εἰς τὰπίσημα, » ὡς ἐρθῶς λέγει ὁ σκηνικός φιλόσοφος, χρησιμεύουσιν ἀντὶ λύχνου φωταγωγῆς πρὸς τοὺς γράφοντας ἱστορίαν. Ποσάκις ἡ μνήμη τῆς κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου καταφοράς παρεμύθησεν ἄλλους δημοσίους λειτουργοὺς λουδοθηθέντας ὡς ἐκεῖνος! Οἱ λοιδοροὶ λησμονοῦσιν ὅτι θεραπεύουσι μὲν τὸ ἴδιον πάθος ὑβρίζοντες, δὲν ταπεινοῦσιν ὁμοίως, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἐξαίρουσι καὶ ὀνομαστότερον καθιστᾶσι τὸν ὑβριζόμενον, μηδενὸς ἀγνοοῦντος ὅτι « τοῖς οὐδὲν οὐσιν οὐδὲ εἰς ὄλωσ φθονεῖ. »

Αὐτὰ περίπου ἔγραψον καὶ τὸ 1855 περὶ Μαυροκορδάτου. « Ἐὰν θελήσωμεν, ἔλεγον, νὰ κρίνωμεν σήμερον τὸ πολίτευμα ἀνδρὸς οἷος ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀγγλικῆς μερίδος, ἐπενεργήσαντος τὰ μέγιστα ἐπὶ τὴν τύχην τῆς πατρίδος, ἀνάγκη νὰ λάβωμεν προηγούμενος ὑπ' ὄψιν τὸν χρόνον καθ' ὃν ἤμας, τὰς περιστάσεις αἵτινες περιστοίχισαν αὐτὸν καὶ πρὸς αὐτὸς ἐπάλασεν ἡ ἐφάνη εὐνοῦς, καὶ νὰ συγκρίνωμεν τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ χρόνου ἐκεῖνου πρὸς τὸ ἱστορικὸν ὄνομα τὸ ῥιφθὲν μεταξὺ τῆς θυέλλης, πολυλάμις δὲ καὶ ἀφραπασθὲν ὑπὸ τῆς ἀκαταμαχῆτου δυνάμεως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἀνάγκη πρὸς τοῦτοις ν' ἀποσκυβάλίσωμεν τὰς κομματικὰς φωνασκίας, νὰ διασκορπίσωμεν τὸν κοινορτὸν τὸν ὁποῖον διεγείρουσιν ἄνθρωποι μίαν μόνην ἔχοντες ἀρχὴν, τὴν τῆς κενοδοξίας καὶ τοῦ συμφέροντος, καὶ νὰ καταφρονήσωμεν τὴν ἐπιπολαιότητα καὶ τὰς ἀντιφάσεις τῶν ἐφημερίδων. Τούτων ὁμοίως μὴ γινόμενων, πᾶν ὄνομα παρίσταται πρὸς τὴν ἱστορίαν ἀνιγμὰ ὡς τὸ τῆς ἀρχαίας Σφίγγος παρὰ τὰς πύλας τῆς πόλεως τῶν Θηβαίων » (1).

Ἄλλ' ἡ κατὰ τοῦ μεγάλου ἐκεῖνου πολίτου παραφορά οὐδέποτε ἀπέπτυσεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸν χαλινὸν ὅσον τὸ 1844, ὅτε ἐκλήθη εἰς τὴν προεδρείαν τοῦ πρώτου συνταγματικοῦ ὑπουργείου. Αἰσχύνεται τις ἀληθῶς ὑπὲρ ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων, ἀναγινώσκων

(1) « Pour apprécier à leur valeur les hommes politiques, il faut attendre longtemps ; car la portée de leurs actes modifie l'avenir, et l'avenir seul dit ce qu'ils étaient. Que si nous voulions, malgré la proximité des temps et des lieux, porter sentence sur la vie d'un homme tel que le chef du parti anglais, qui a tant influé sur le sort de son pays, il faudrait que nous commençons par observer l'époque où il a vécu, les circonstances qui l'ont environné, qu'il a servies ou combattues, et comparer les éléments constitutifs de cette époque avec le nom historique jeté au milieu de son tourbillon, et souvent emporté par la force irrésistible des choses humaines. Il faudrait en outre faire abstraction des déclamations des partis, de la poussière adulateuse soulevée par des hommes qui n'ont pour principe que leur vanité ou leur intérêt, et des contradictions jetées au hasard par la presse. Sans ce travail tout nom est une énigme qui, présentée aux avenues de l'histoire, serait comme les Sphinx antiques aux abords de la vieille Thèbes. » Ὁρα ἐν τῷ Spect. de l'Orient, τῆμ. Δ'. σελ. 39, τὸ ἄρθρ. τὸ ἐπιγραφόμενον « De la situation des partis en Grèce. »

τὰς ἐφημερίδας τοῦ ἔτους ἐκεῖνου, διακιδούσας μετ' ἀκαθέκτου μανίας, ἀλλὰ καὶ μετ' ἀκατανόητου εὐπιστίας ἀναγινωσκομένας, ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος κατεγίνετο « ν' ἀλλάξῃ τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ πωλήσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τοὺς Ἄγγλους. » Δὲν ἀγνοῶ ὅτι τὴν ἀντιπολίτευσιν τρέφει ἡ ὑπερβολὴ ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἔχει ὄρια ἢ δὲ δολιότης ἀτιμάζει αὐτήν. Ἐὰν τῶντι μάχεται, ὡς ἀξίον, ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς εὐκλείας, ἀντιπράττει εἰς ἑαυτὴν ἐκτραχηλιζομένη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ μὴ ἐνθυμητῆται τὴν ἐθνικὴν εὐκλείαν ἀποτελοῦσιν ἄνδρες οἷος ὁ Μαυροκορδάτος, καὶ ὅτι ἐκφραζέουσα αὐτοὺς ἐκφραζέει τὸ ἔθνος. Οἱ φίλοι τῆς ἐθνικῆς δόξης δὲν πρέπει νὰ λησμονώσιν, ὅτι ὅσα θυμαστὰ καὶ ἀνὴν ὑπῆρξαν τὰ ἀνδραγαθήματα καὶ θαυμαστότερα αἰεθυσίαι, ἢ φιλοπατρία, ἢ εἰς τὰ κοινὰ ἀφοσίωσις τῶν Ἑλλήνων ὅσα καὶ ἀν' ἐλάμπρυναν τὸν ἀγῶνα ὁ στρατηγικὸς τοῦ Κολοκοτρώνη νοῦς καὶ ἡ ἀτρόμητος σπάθη τοῦ Βότσαρη, ἡ ἀδάμαστος τοῦ Μικαύλη καρτερία καὶ ὁ πυρφόρος τοῦ Κανάρη δαυλὸς, διεμύρωσαν ὁμοίως, διοργάνωσαν, ἐνομιμοποίησαν καὶ παρέστησαν αὐτὸν πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς γῆς ἐθνικὸν οἱ ἄνδρες τῆς παιδείας καὶ τῆς δεξιότητος, οἷοι οἱ περὶ Μαυροκορδάτον. Οἱ φίλοι τῆς ἐθνικῆς δόξης δὲν πρέπει νὰ λησμονώσιν ὅτι ἡ πατρίς εἶχε πατήσῃ τὸ χεῖλος τοῦ τάφου, καὶ ὅτι θὰ κατέπιπτε ἀφροστερῆς καὶ μὲν ἀλλὰ νεκρὰ εἰς αὐτὸν, ἄνευ τοῦ ἐπιτηδείου ἐκεῖνου πολιτεύματος, δι' οὗ ἐξηγήθη ἡ ζηλοτυπία τῆς Ἀγγλίας καὶ προεκλήθη ἡ ἐπέμβασις τῶν δυνάμεων. Τὸ κατ' ἐμὲ, ὁσάκις ἀνέγνων, καὶ ἀνέγνων πολλάκις, τὰς πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ δανείου ἐπιτροπὴν ὁδηγίας, τὰς ἐκδοθείσας ἐν Τριπόλει ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου τὴν 22 καὶ 30 Ἰουνίου 1823, εὐχάμισα τὴν τε περινοίαν καὶ τὴν πρόνοιαν δι' ὧν σπουδάζει νὰ ἐρεθίσῃ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἀγγλίαν, φυλάττων ἀκέραια τὰ δικαιώματα τῆς πατρίδος. « Πασχίσατε, λέγει πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας εἰς Λονδίνον ἐπιτρόπους, νὰ γνωρίσετε ὁποῖος ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς Ἀγγλίας' πόσον ἡ ἐπιθυμίῃ ἢ ὑποπτεύει τὴν ἀνεξαρτησίαν μας' εἰς ποῖα ὄρια προνεῖ ὅτι θέλομεν σταθῆ. . . Ἀποδείξατε τὸ κίνημα τῆς Ἑλλάδος πάντῃ ἀσχετον, καθὼς καὶ εἶναι, μὲ τὸς σκοποὺς τῆς Ρωσίας' τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἑλλήνων ν' ἀποκτήσωσιν ἐντελῶς τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν των, καὶ ὅχι ποτὲ νὰ ὑποταχθῶν εἰς ἄλλους' τὸ ἀσύμφορον ὡς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν τῆς ἐκπληρώσεως τῶν σκοπῶν τῆς Ρωσίας' τὴν ἐκ τοῦτου ταυτότητα τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας' τὸ πόσον συμφέρει εἰς τὴν Ἀγγλίαν νὰ συντρέξῃ εἰς τὸ νὰ κατὰσταθῇ ἡ Ἑλλάς ὅχι μόνον αὐτόνομος ἀλλὰ καὶ ἰσχυρὰ' τὸ ἀδύνατον σχεδὸν τοῦ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ ἐξῆς ἡ ὀθωμανικὴ διοίκη-

σις εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς Ἀγγλίας ἐναντίον τῆς Ρωσίας. . . Ἐμβῆτε ὅχι μόνον εἰς ὁμιλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς συμφωνίας περὶ βοήθειας δοθησομένης ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. . . βοήθειας ὁμοίως χρηματικῆς ἢ ἄλλων ἀναγκῶν, οὐχὶ δὲ στρατιωτικῆς. . . Προσπαθήσατε ὅσον τὸ δυνατόν ν' ἀποδείξετε ὅτι τὸ μόνον ἀρμοδιώτερον μέσον εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῆς Ἑλλάδος, ἢ ὁποῖα ἰσχυρὰ καὶ ἀνεξάρτητος θέλει χρησιμεύσει ὅχι μόνον εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἀποδείξατε ὅτι διὰ τὴν ἐνίσχυσιν ταύτην ἡ Ἑλλάς οὐσιωδῶς μόνον χρηματικῆς βοήθειας ἀνάγκη ἔχει' καὶ ὅταν ἡ Ἀγγλία τὴν προμηθεύσῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα, δύναται νὰ κάμῃ τὸν παρόντα πόλεμον εὐεργετικόν, καὶ διὰ μιᾶς νὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Θράκης, μετέπειτα δὲ καὶ περαιτέρω νὰ προῆθῃ, ὥστε ὅσον αὕτη προχωρεῖ τόσον οἱ σκοποὶ τῆς Ρωσίας νὰ συστέλλωνται, διὰ τὸν λόγον τοῦ ὅτι αὕτη δὲν θέλει φθάσει ποτὲ εἰς τὸ νὰ κηρυχθῇ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ ζητήσῃ ν' ἀποσπάσῃ μέρος γῆς ἀνήκον εἰς τὴν ἀνεξάρτητον ἑλληνικὴν ὀλομέλειαν. »

Ὁμολογητέον ὅτι καὶ ἂν δὲν ἔσωζεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ τὸν ἀγῶνα περιβάλλον αὐτὸν διὰ νομιμότητα, καὶ ἂν ἄλλην ὑπηρεσίαν δὲν ἀπένευμεν εἰς τὴν πατρίδα, ἢ ἐθνοσωτήριος αὕτη ἐνέργεια ἤρκει καὶ μόνη νὰ περιάψῃ κλέος εἰς τὸν ἐνεργήσαντα. Καὶ αὐτὸς ὁ Κωλέττης ἐθνοσωτήριον ἐθεώρησεν αὐτήν. « . . . ἔχομεν δίκαιον, ἔγραψεν ἐκ Ναυπλίου τὴν 20 Ἰουλίου 1825, μετὰ τοῦ Γ. Μπότση καὶ τοῦ Α. Σπηλιωτάκη, ἔχομεν δίκαιον παρὰ πᾶσαν ἄλλην δύναμιν νὰ ἐμπιστευώμεθα τὴν Ἀγγλίαν διότι εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι αὕτη μόνη ἐπιθυμεί εὐλαχρῶς τὴν ἀνεξαρτησίαν μας. »

Γνωστὸν ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ἀνέκαθεν ἐπρέσβευε καὶ πολιτευόμενος ἀνέπτυξε φιλελευθέρους ἀρχάς' ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἐφρόνει καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάς ἦτο πρὸς τελευτῆς πρὸς συνταγματικὸν πολίτευμα. Ὅπως εὐδοκίμησῃ τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πολιτεύματος πρέπει, ἔλεγε, πρῶτον μὲν νὰ ἐννοῶσι καὶ νὰ σέβωνται τοὺς νόμους τὰ πολυπληθῆ ὄργανα εἰς ἃ ἀνατίθεται ἡ ψήφισις καὶ ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν δεύτερον δὲ νὰ διδάσκωσι τὸν λαὸν διὰ τοῦ ἴδιου παραδείγματος τὸ κάλλιστον τῶν μαθημάτων, τὸ ἀρχεῖται ὑπὸ τοῦ νόμου. Ἐπειδὴ δὲ εἶχε σπουδάζει τὰ τῆς Ἑλλάδος ὑπὲρ πάντας ἡμᾶς, ἐγίνωσκον ὅτι ταυτοῦτα ὄργανα δὲν εἶχον ἔτι καταρτισθῆ, καὶ ὅτι οὐδ' αὐτῶν τῶν καταρτισθέντων τὴν συνδρομὴν ἔχει πολλάκις τὴν ἐξουσίαν νὰ προσλάβῃ ἡ συνταγματικὴ κυβέρνησις. Τὴν γνώμην αὐτοῦ ταύτην πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ ἔχη κατὰ νοῦν ὅστις ἐπιχειρήσῃ

νὰ κρίνῃ τὴν πορείαν καὶ τὴν βραχείαν διάρκειαν τῶν ὑπουργείων ὅσον προήδρυσεν.

Ὅτε ἦτο ἐν Γερμανίᾳ πρεσβευτὴς οἱ ἐν Ἀθήναις φίλοι αὐτοῦ συνεκρότησαν φλογερὰν ἀντιπολίτευσιν κατὰ τοῦ Ἀρμανσπέργ, σημαίαν ἔχουσαν τὸ σύνταγμα. Ὁ Ἀρμανσπέργ εἰδείξεν ὅτι δὲν ἦτο ἀπολυτόφρων' ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐδόξαζεν ὅτι πρὶν ἢ στεφθῆ τὸ κτίριον διὰ κορωνίδος ἀπαιτοῦνται θεμέλια. Ἄλλως τε οἱ ψέγοντες αὐτὸν καὶ τὸν βασιλέα ὅτι δὲν ἔδωκαν σύνταγμα, ἔπρεπε νὰ μὴ ἀγνοῶσι τὴν μέχρι καὶ τοῦ 1843 σφοδρὰν περὶ τούτου πάλην μεταξὺ ἰδίας τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Δυστυχῶς ὁμοίως ἔχομεν δύο ὁλέθρια ἐλαττώματα' ταχέως πιστεύομεν καὶ ταχέως κρίνομεν' δὲν διστάζω νὰ εἶπω ὅτι βδελυττόμεθα τὴν ἔρευναν. Συμβαίνει δ' ἐκ τούτου ὅτι δεινοπαθῶν ἔλεγεν ὁ ταλαίπωρος Chrysale τοῦ Μολιέρου διὰ τοὺς περὶ αὐτὸν

« Raisonner est l'emploi de toute ma maison, et le raisonnement en bannit la raison » (1).

Ἀνεξετάστως κρίνοντες καὶ ἀνεξετάστως πιστεύοντες, γινόμεθα καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἄδικοι. Τὸ 1854, ὅτε σύμπασα ἡ Δύσις ἔχεε χολὴν καθ' ἡμᾶν, ἡ Revue des Deux Mondes, καὶ τοι μεμφομένη τοὺς Ἑλληνας, ἐφάνη δικαιοτέρα πρὸς ἡμᾶς, στιγματίζασα τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα κίβδηλον πολίτευμα τῶν δύο δυτικῶν δυνάμεων, ὡς πρὸ πάντος ἄλλου παρεμποδίσαν τὰς προόδους τοῦ τόπου (2).

Οἱ ὑψώσαντες τὴν συνταγματικὴν σημαίαν διηροῦντο καὶ τότε, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς 10 Ὀκτωβρίου, εἰς δύο' εἰς εἰλικρινῶς φρονούντας ἀξίαν συντάγματος τὴν Ἑλλάδα, καὶ οὗτοι ἦσαν οἱ λόγιοι, οἱ νεώτεροι, the boys ἐνὶ λόγῳ τοῦ Οὐάκλνλ, ὡς ὠνόμαζε τοὺς φιλελευθέρους μὲν ἀλλ' ἐστερημένους πείρας νέους, τὰ παιδιάρια, ὅπως καὶ ἐνταῦθα ἐπεκλήθησαν, καὶ εἰς τοὺς διὰ τοῦ συντάγματος ἐπιδιώκοντας προσωπικὰ συμφέροντα. Ἀπόδειξις δὲ τούτου ὅτι καὶ τὸ 1843 καὶ τὸ 1862 οὗτοι κατεβρόχθισαν μετὰ τὴν νίκην ἐκεῖνους. Ὁ Μαυροκορδάτος δὲν ἐδίστασε νὰ γράψῃ πρὸς τοὺς οἰκαιοτέρους ὅτι ἐπλανῶντο, καὶ ὅτι θὰ ἐβλαπτο τὴν πατρίδα. « Ὁμιλεῖτε, ἔγραψεν, ἐκ τρίποδος περὶ τοῦ τόπου' ἀλλὰ ποῦ ἐσπου-

(1) « Πάντες οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ μου ἔργον ἔχουσι τὸ κρίνειν' ὥστε κρίνει, κρίνει, ἐξώρισαν ἐπὶ τέλους τὴν ἐρῆμν κρίσιν. »

(2) « On aurait le droit d'adresser des reproches fondés à la négligence des puissances protectrices, et surtout à la fausse politique qui a si longtemps porté la France et l'Angleterre à faire de la Grèce le théâtre de leurs rivalités sans prévoyance, sans profit et sans gloire. On doit reconnaître en effet que parmi les obstacles qui ont le plus contribué à empêcher les progrès de la Grèce, l'action diplomatique mal engagée de la France et de l'Angleterre a été un des plus graves, » κτλ. Ὁρα ἐν τῇ Revue des Deux Mondes τὴν ὑπὸ Forcade πραγματείαν τὴν ἐπιγραφόμενὴν « Le roi Othon et la Grèce. »

δάσκατε αὐτόν; Ἐπασκέφθητε ποτε, δὲν λέγω τὴν Ἐλευσίνα ἢ τὰ Μέγαρα, ἀλλὰ τὴν Ἀττικὴν, αὐτὰς τὰς Ἀθήνας; Ἐπαύσαν λοιπὸν οἱ τεττιγοφόροι τερετίζοντες τὴν ἀλθωνικὴν, ἢ ἀπεβάλατε τὰ ἐλαττώματα τῆς δουλείας; » Τὰ boys ὅμως νομίζοντα ἑαυτὰ σοφώτερα τοῦ Μαυροκορδάτου ἐσφόδρυναν τὴν ἀντιπολίτευσιν.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1840 εἶδον αὐτὸν ἐν Λονδίῳ καὶ πολλάκις ἤκουσα ἐκτενέστερον ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ὅσα ἐμήνυν ἐπὶ τὴν Ἀθήνας. « Ἐὰν τοῦλάχιστον, ἔλεγε, ἦτο ἐλευθέρᾳ ἢ κυβέρνησις νὰ μεταχειρίζεται τοὺς χρηστοτέρους καὶ τοὺς ἱκανωτέρους, δὲν θὰ ἐδίσταζα καὶ τὴν ὥραν ταύτην νὰ ὑπογράψω τὸ σύνταγμα· φρονεῖς ὅμως ὅτι αἱ ἐπαρχίαι θὰ στέλλωσι τοὺς τοιοῦτους εἰς τὴν Βουλὴν; Εἰς τὰ μέρη ὅπου δὲν ἀπονέμεται πρὸς τὴν προσωπικὴν ἀξίαν ἢ τὸ πατροπαράδοτον ἀξίωμα τιμὴ ὅποια ἐν Ἀγγλίᾳ, τὰς ψήφους σφετερίζονται οἱ ἀυθαδέστεροι, ἢ δευδῶσθαι οἱ τολμηρότεροι. Ἐγνώρισες ποτὲ ἀνθρώπων χρηστὸν καὶ ἱκανὸν σφετεριζόμενον ψήφους; Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διοικητικὴν ὑπηρεσίαν δὲν θὰ ἤμπορῆ ἢ κυβέρνησις νὰ ζητῆ τὴν σύμπραξιν τῶν καταλληλοτέρων· ἄλλο δὲν θὰ κάμνη ὁ ὑπουργὸς παρὰ νὰ παύῃ καὶ νὰ διορίζῃ, νὰ διορίζῃ καὶ νὰ παύῃ, ἢτοι νὰ στουπώνῃ, ὡς ἔλεγε τις πολιτικὸς Ἄγγλος, ἐν στόμα καὶ ν' ἀνοίγῃ πεντήκοντα (1), καὶ οὕτω νὰ προξενήσῃ τὸσαύτην ἀηδίαν καὶ εἰς τοὺς μένοντας ὀλίγους καλοὺς, ὥστε καὶ αὐτοὶ ν' ἀποχαριετίσωσι τὰ δημόσια. Αὐτὸ νομίζεις σύνταγμα; »

Τὴν 31 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπαντῶν εἰς ἐπιστολήν μου ἐκ Παρισίων, ἐν ἣ ἔγραφον περὶ τῶν συνταγματικῶν σολοικισμῶν τῆς Γαλλίας· « Αὐτὰ, ἔλεγε, καμάρωνέ τα σύ. Δὲν ἀρκεῖ ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ ψήφισις σύνταγματος, ἀπαιτεῖται προσαρμογὴ, καὶ προσαρμογὴ δι' ἀνθρώπων ἐννοούντων καὶ εὐλαβουμένων αὐτὸ, ἱκανῶν νὰ διδάξωσι τὸν λαὸν τὴν ἰδίαν εὐλάβειαν, καὶ ζητούντων διὰ τοῦ σύνταγματος ὅχι τὰ ἰδιαιτέρα, ἀλλὰ τὰ κοινὰ συμφέροντα. Καὶ ἂν ἡ Γαλλία, ὡς σύ ὁμολογεῖς, προσκόπηται κατὰ τοῦτο, ἐξακολουθεῖς λοιπὸν νὰ φρονῆς ὅτι θὰ εὐδοκίμησῶμεν ἡμεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα; Τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπεξηγοῦν κάλλιστα ἐκεῖνο τὸ ὅποιον πολλάκις σὲ εἶπα, ὅτι εὐκολον εἶναι νὰ δημιουργήσῃ τις σύνταγμα δι' ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἀνθρώπους διὰ σύνταγμα, τοῦτο εἶναι τὸ δύσκολον, καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ προσπαθῶμεν κατὰ προτίμησιν. Ἄν ὅμως ἐσύναξες εἰς Παρισίους καὶ νέα ἐπιχειρήματα διὰ νὰ μὲ κατηχήσης, σὲ περιμένω εὐχα-

ρίστως εἰς τὸ 4, Hyde Park, Place West. Αἱ κἀρίθαι τὰς ὁποίας ἀγαπᾷς εἶναι σήμερον ἀφθονώτεροι. »

Ταύτην τὴν περὶ συντάγματος δόξαν ἐκήρυξε πανδημῶς μετὰ τινὰς μῆνας ἐπὶ συμποσίου, γενομένου πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἐν Λονδίῳ ὁμογενῶν, ὅτε ἀναγκασθεῖσα ἢ ἐν Ἀθήναις ἐξουσία ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς σύνταξιν ὑπουργείου· καὶ ἐκήρυξε, σημειωτέον τοῦτο καλῶς, αὐτὸς ὁ λεγόμενος ἀντιπρόσωπος τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, παρὰ τὰς ἀκοὰς τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἦτις, πλὴν τῆς Τουρκίας, καὶ μετὰ τῶν ἀγρίων φιλοτιμεῖται νὰ φυτεύῃ, ὡς τὸ Εὐαγγέλιον οἱ ἱεραπόστολοι αὐτῆς, συντάγματα.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας ἠθέλησε ν' ἀκούσῃ ἐν Παρισίοις καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς γαλλικῆς μερίδος τὴν γνώμην. Ὁ Κωλέττης, ὅστις καὶ αὐτὸς εἶχε περὶ συντάγματος ἀπαράλλακτον τοῦ Μαυροκορδάτου τὸ φρόνημα, ἐνέκρινε τοὺς ὅρους ὅσους ἐσκόπει νὰ προτείνῃ οὗτος. Περιέρχον δὲ νὰ ἴδωμεν μετὰ δύο περὶπου ἔτη τὴν διαδοχὰ ταύτην τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, τῶν συμφωνούντων κατὰ πάντα ὡς πρὸς τοὺς λόγους δι' οὓς τὸ σύνταγμα ἦτο πρόωρον, ἀκολουθούντας πάντῃ ἀντίθετον πορείαν κατὰ τὴν ἐφαρμογήν.

Αἱ προτάσεις, εἰ καὶ μέτριαι, ἀπερρίφθησαν ἐν Ἀθήναις· παραιτηθεὶς δὲ διὰ τοῦτο μετὰ τεσσαρακονταπέντε ἡμερῶν ὑπουργεῖαν, ἀπῆλθε πρεσβευτὴς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Προβλέπων ἀφευκτον τὴν καταστροφὴν, ἀλλὰ καὶ μὴ ἰσχύων νὰ προλάβῃ αὐτὴν διὰ τε τὸ ἀνένδοτον τῆς ἐξουσίας καὶ τὸ βίαιον τῆς ἀντιπολιτεύσεως, προστίμησε νὰ μείνῃ ἀμέτοχος.

Ἀλλὰ λέγων ἀνένδοτον τὴν ἐξουσίαν δὲν θέλω καὶ ν' ἀδικήσω αὐτὴν. Ἐμνήσθη πρὸ μικροῦ τῆς μετὰ ξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας πάλης· ἡ Γαλλία ἔστειλε τότε εἰς Ἀθήνας τὸν Πισκατόρην ἵνα συντελέσῃ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ νέου ὑπουργείου· καὶ ὅμως ὀλίγον ἔπειτα ἐκχυρήθη ὁ γάλλος ἀπεσταλμένος ἐνώπιον τῶν ἐν Chinon ἐκλογέων, ὅτι αὐτὸς ἀνέτρεψε τὴν ἀγγλικὴν τοῦ Μαυροκορδάτου κυβέρνησιν· ἐπὶ ἐπὶ ἐμάζε δὲ οὕτως ὑπουργεῖον περιέχον καὶ Μεταξᾶν καὶ Χρηστίδην.

Εἰς τοιαύτας ἰσχυρὰς καὶ ἐπιμόνους ἐνεργείας τίς ἐδύνατο ν' ἀντιστῆ; Αἱ δυνάμεις εἶχον μεταβάλλει τὴν μικρὰν Ἑλλάδα εἰς πεδῖον Ἄρεως, ὅπου ἐμονομάχουν μὲν αὐταί, ἐτραυματίζετο δ' ἐκεῖνη· ἀναντίρρητον δὲ ὅτι καὶ ἐρρήθμισαν πάντοτε, ὅπως καὶ τοῦ λοιποῦ θὰ ῥυθμίζωσι, τὰ καθ' ἡμᾶς κατὰ βούλησιν. Ἄς διαρρήγνυνται βρενθυόμενοι οἱ πατριῶται ἢ τὰ boys τοῦ Ὀκτωβρίου ὅτι αὐτοὶ ἐρρήψαν τὸν βασιλέα· οὐδεὶς βεβιαίως ἀρνείται ὅτι ἠγωνίσθησαν ἐκθύμως πρὸς τοῦτο· θὰ ἔλθῃ ὅμως ὥρα καθ' ἣν θὰ πεισθῶσι πάντες, ὅτι οὔτε τρίχα ἦσαν ἱκανοὶ ἐκεῖνοι· ν' ἀποσπᾶσῶσιν ἄνευ ξένης ἐνίσχυσεως

(1) Ἰποθέτω ὅτι ἐνέει τὸν Lord Chatam (William Pitt) εἰπὼντα· « For one mouth which is stopped with a piece, fifty other mouths will be instantly opened. »

ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ὄθωνος. Εἰς τοὺς ἀνατροπεῖς θὰ μείνῃ ἀνεξάλειπτος ἡ δόξα ὅτι ἐγένοντο ξένων ὄργανα, καὶ ὅτι παραλύσαντες τὴν Ἑλλάδα μετέχεν αἷμα νεότητος εἰς τὰς φλέβας τοῦ κράτους ἐκείνου, ὑπὲρ τῆς καταλύσεως τοῦ ὁποίου εἰσαψίλευσαν τὸ ἴδιον αἷμα οἱ πατέρες αὐτῶν.

Ἐπῆλθε λοιπὸν ἡ καταστροφὴ μετὰ δύο ἔτη τὴν 3 Σεπτεμβρίου, ἄνευ τῆς συναινεσεως τοῦ Μαυροκορδάτου, εἰ καὶ πολλάκις εἶχε παρακληθῆ ὑπὸ τῶν συνωμοστῶν.

Καὶ εὐκολον μὲν νὰ καταδαφίση τις· δὸς καὶ εἰς νήπια σκαπάνας καὶ πύρα, καὶ ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου, ὅσον μετὰ ξὺ κύλικος καὶ χειλέων, μεταβάλλουσιν εἰς γῆν Μαδιὰμ καὶ αὐτὰ τῶν Μυκηθῶν τὰ κυκλώπεια τεῖχη· ἀλλ' εἶναι ἐπίσης εὐκολος καὶ ἡ οἰκοδομή; Καὶ τὴν ὕλην πᾶσαν ἂν ἔχῃ, καὶ τοὺς ἐργάτας, καὶ τὰ χρήματα, δύνασαι νὰ οἰκοδομήσῃς ἄνευ ἀρχιτέκτονος; Οἱ πρωτοῦργοι τῆς μεταβολῆς ἠσθάνθησαν εὐθὺς μετ' αὐτὴν τὸ μέγεθος τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ τῆς εὐθύνης, καὶ μετ' ἀξιεπαΐνου φιλοπατρίας ἐστρεψάν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸν ἐμπειρότατον τῶν Ἑλλήνων· ἀλλὰ δὲν εἶχον καὶ πάντες τὸ ὑπὲρ πατρίδος ἀμιγῆς αἶσθημα τοῦ Μεταξᾶ καὶ τοῦ Λόντου.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ μεγάλου ἀγῶνος ἐρρέθη λόγιον, τὸ ὅποιον καὶ εἰς ἀξίωμα ἀνηγορεύθη, ὅτι « οἱ Ἕλληνες καὶ ἐρίζοντες πρὸς ἀλλήλους, ἔχουσι τὴν δυσεῦρετον, τὴν ἀνήκουστον ἀρετὴν νὰ ὁμονοῶσι πρὸ τοῦ κινδύνου. » Καὶ ἀδοκασίντως, κατὰ τὸ ἑλλητικὸν ἔθος, ἐπαναλαμβάνονμεν ἀπὸ στόματος εἰς στόμα τὰ γραῶδη ταῦτα, περιθυλλοῦνται καὶ καταβιβάζουσι μετὰ τοῦ χειμάρρου τῶν χρόνων καὶ πιστεύονται, ὡς ἂν ὑπῆρχον ἄλλαι ἀνθρώπων ἢ ζώων φυλαὶ, μὴ συνηνοῦσαι τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἐν' ἀποκρούσει τὸν κοινὸν ἐχθρόν. Ναί, ὁμονοοῦσιν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ πότε; ὅταν ὁ κίνδυνος ἐπικρέμαται, ὅταν γυμνῆ τοῦ Ἰβρατῆ ἡ μάχαιρα ἀπειλῆ νὰ σπάξῃ ἀδιακρίτως τοὺς ἐρίζοντας. Ἀλλὰ τὸ 1843, εἰ καὶ προφανῆς ἦτο ὁ κίνδυνος, δὲν ἐπέκειτο ὅμως σφαγὴ. Τὰ πάθη ἄρα, ἐκκρούσαντα τὸν λογισμὸν, πάντα λίθον ἐκίνησαν κατὰ τῆς προσκλήσεως τοῦ τε Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Κωλέττου.

Ἡ πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον πρόσκλησις ἐμελλε νὰ σταλῆ πρώτη, διότι καὶ πλησιέστερον τῆς Ἑλλάδος διέτριβε, καὶ γαλλικὸν ἀτμόπλοιον ἀνεχώρει εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν ἡμέραν καθ' ἣν συνεζητεῖτο ἡ πρότασις. Καὶ ὁ μὲν πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας παρεκλήθη νὰ ἀναβάλλῃ τὸν ἀπόπλου του πλοίου, ἢ δὲ πρότασις μετὰ δριμυεῖαν συζήτησιν παρεπέμφθη εἰς τὴν ἐπαύριον.

Ὅπότεν συνταράττωνται αἱ κοινωνίαι καὶ ἐξεγείρωνται τὰ πάθη καὶ ἐπικρατῆ τῆς ἰσχύος τῶν νόμων

ἢ κτηνώδης ἰσχύς καὶ προτιμῶνται τῶν ἐθνικῶν τὰ προσωπικὰ συμφέροντα, παρκαμθητικώτατον τρόπονι καὶ κατανυκτικὸν ἢ παρουσία ἀνδρῶς θυσιαζόντος χάριν τῆς πατρίδος καὶ πάθη καὶ ἰσχύον καὶ συμφέροντα. Τοιοῦτος ἐδείχθη τότε ὁ Μεταξᾶς· εἶδον αὐτὸν δακρύοντα τὴν δευτέραν ἡμέραν ὅτε μετὰ θερμὴν συμπλοκὴν συγκροτηθεῖσαν μετὰ ξὺ τῶν ὑπουργῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ στρατηγοῦ Λόντου, ἐξῆλθε νικητής. Τὸ γαλλικὸν ἀτμόπλοιον, μάτην περιμειναν νύκτα ὀλόκληρον, εἶχεν ἀναχωρήσει· ἀλλὰ προμηθῆς τοῦ Ὄθωνος ὁ ἀτμὸς ἐσύριζεν ἀπὸ πολλῶν ὠρῶν εἰς τὰς ἐστίαις αὐτοῦ. Ἰππεὺς δραμαίος ἐκόμισεν εἰς Πειραιᾶ τὴν δίστιχον πρόσκλησιν, καὶ ὁ Ὄθων σπεύσας ἐφθάσε τὸ ἀτμόπλοιον πρὸ τοῦ Ἑλλησπόντου. Τῆς φιλοπατρῆδος ταύτης τοῦ Μεταξᾶ σπουδῆς γενόμενος μάρτυς, ἐθρήνησα ὡς οὐδεὶς ἄλλος τὴν ἀνάγκην, ἦτις ἐβίασε μετ' οὐ πολὺ τοὺς δύο τούτους ἀνδρας νὰ χωρισθῶσιν.

Ὅτε ἦλθεν ὁ Μαυροκορδάτος ἡ βασιλεία ἴστατο ἐπὶ ξυροῦ ἀμυγῆς· ἦρκει καὶ ἀσθενεστάτη πνοὴ νὰ διαλύσῃ αὐτὴν ὡς λεπτὴν κόριν· ὀλόκληρος λοιπὸν ἀφωσιώθη εἰς τὴν σωτηρίαν αὐτῆς. Καὶ ναὶ μὲν εἶχεν ἐνθέρμους καὶ δραστηρίους συνεργούς, τὸν Κωλέττην, τὸν Τρικούπην, τὸν Μεταξᾶν, τὸν Λόντον, αἰσθανομένους ὅσον καὶ ἐκεῖνος, ὅτι εἰς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου, ὅπερ ἔμεινεν ἀτελεὲς τὸ 1832, συντελεῖ ὑπὲρ πάν ἄλλο βασιλεία, καὶ βασιλεία ἰσχυρά, διὰ τὴν πλείονα ὅμως ἐμπιστοσύνην τὴν ὅποιαν καὶ ἡ συνέλευσις καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ξένοι ἀνέθεντο αὐτῷ, κατάρθωσε καὶ αὐτὴν νὰ σώσῃ καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῆς ἄθικτα νὰ τηρήσῃ· ταπεινωθεῖσαν ἤθελεν ἀφεύκτως ν' ἀναβιβάσῃ εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα, ἀποσκορακίζων ἐπιμελῶς πᾶν ὅ,τι, ἔσω καὶ ἐλάχιστον, ἀνεμίμνησκε τὴν ταπεινώσιν. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ὅτε συνετάσσετο ἡ εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον ἀπάντησις, ὁ Ζωγράφος ὠνόμασε ῥητῶς ἐν τῷ κειμένῳ τὴν 3 Σεπτεμβρίου, ἦτις ἄλλως καὶ ἐπὶ κεφαλίδος τῶν ἐγγράφων ἐτάσσετο, διότι ἦτο ἡ ἐπίσημος προσηγορία τῆς συνελεύσεως· ἀλλ' ὁ Μαυροκορδάτος ἐπέμεινε νὰ ἐξαλειφθῇ. Ὁ Ζωγράφος καὶ ἄλλοι μετ' αὐτοῦ ἀντέταξαν ἴσην ἐπιμονήν· ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξεκλήθη ἀπλῶς « εὐτυχῆς. »

Ὡς πρῶτος ἀντιπρόεδρος τῆς συνελεύσεως διεύθυνε μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος τὰ δυσήνια τῶν ἀντιπροσώπων πλήθη, καὶ εἴπερ τις ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὴν χαλιναγωγίαν αὐτῶν, ὧν τινες εἶχον παρεκτραπῆ καὶ κατὰ τῆς δυναστείας αὐτῆς. Κατὰ δὲ τὴν σύνταξιν τοῦ πολιτεύματος, παλαιῆς γενναίως πρὸς δημοαγωγικὰς ἀξιώσεις καὶ ἀρχὰς, πολ-

λάκις ἐπεκράτησεν

Ἐπρεπε νὰ ζῆ τις τότε ἐν Ἀθήναις ἵνα θαυμάσῃ τὴν περιωπὴν εἰς ἣν εἶχεν ἀναβιβάσει αὐτὸν ἡ ποιότησις καὶ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ξένων. Ἐπιτύξαντες οὐκ ὀλίγον τὸν ὄγκον τοῦτον καὶ οἱ πρὸς ἀνίσχοντες ἡλίους συνειθίζοντες ν' ἀνυψῶσι τὸ βλέμμα, τῶν ὁποίων ὁ ἀριθμὸς οὔτε μέτριος, οὔτε μετρίως θρασὺς εἶναι ἐν Ἑλλάδι. Ἐπόμενον ἄρχητο καὶ νὰ κληθῆ μετὰ τὴν συνέλευσιν εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων.

Καθ' ἃ ὅμως πολλάκις ἤκουσα παρὰ τοῦ Κωλέττου, δὲν ἀπετάθη πρὸς μόνον ἐκείνον ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτον. Καλέσας, ἔλεγε, καὶ τοὺς δύο συγχρόνως, καὶ εἰς τοὺς δύο ἀνέθετο τὴν σύνταξιν ὑπουργείου, ἀξιώσας καὶ ἀμφοτέρων τὴν σύμπραξιν. Καὶ ἀπορῶ μὲν πῶς ἐλησμόνησα νὰ ἐρωτήσω περὶ τούτου τὸν Μαυροκορδάτον, δὲν ἔχω ὅμως καὶ τὸ δικαίωμα ν' ἀμφισβητήσω τὰ ὑπὸ τοῦ Κωλέττου ρηθέντα. Ὅπωςδὴποτε βέβαιον εἶναι ὅτι πρῶτον μὲν διὰ ζώσης, δευτέρον δὲ ἐγγράφως ἐγένοντο μεταξὺ τῶν δύο πολλὰ καὶ διεξοδικὰ διαπραγματεύσεις. Πρὸς εὐχερστεράν λύσιν τῶν δυσκολιῶν προέτεινεν ὁ Κωλέττης νὰ δεθῆ κόμβος εἰς ἄκρην μανδουλίου, καὶ ὁ μὲν λαβὼν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ τὴν προεδρείαν μετὰ τριῶν ὑπουργείων, τοῦ τῶν ἐσωτερικῶν, τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν οικονομικῶν, ἐξ ὧν τὰ δύο νὰ ἐμπιστευθῆ εἰς οὓς τινὰς ἐκλέξει, τῷ δ' ἐτέρῳ νὰ δοθῶσι τὰ τέσσαρα ἄλλα, ἅτινα καὶ αὐτὸς νὰ διαθέσῃ κατ' ἀρέσκειαν. Ὁ Μαυροκορδάτος δὲν ἐδέχθη τὸν καινοφανῆ, εἰμὴ τι ἄλλο, συνταγματικῶν τοῦτον ὄρον, καὶ οὕτως ἀπεχώρησαν ἀμφοτέροι. Περιεργότατα δὲ εἶσι τὰ ἐπιστόλια, ἅτινα φέροντα ἐπὶ κορυφῆς τὴν φιλορρονεστάτην προσηγορίαν τοῦ ἀδελφοῦ, ἀντηλλάγησαν μεταξὺ τῶν κορυφῶν τῶν δύο μερίδων. Καὶ ταῦτα αἰνιττόμενος ὁ Ἱερογγραφήσας πάλαι τὰ περὶ τούτων ἔλεγε τὰ ἑξῆς: «*Souvent c' est un spectacle assez curieux de les voir s' épier, s' observer, se harceler, se tailler des croupières, se tendre des pièges avec la courtoisie la plus achevée*» κτλ. (1).

Ὁ Μαυροκορδάτος καὶ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς γαλλικῆς μερίδος ἐδίσταζε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν, πολλῶν δὲ μάλλον ἄνευ αὐτοῦ. Ναὶ μὲν ὡς πᾶς αἰσθανόμενος ἐκὺτὸν ἱκανὸν νὰ ὑπερατήσῃ ἐπωφελῶς τὴν πατρίδα εἶχε καὶ αὐτὸς τὴν εὐγενῆ ταύτην φιλοδοξίαν· ἀλλὰ τὸ 1844 ἐδείκνυν ἀσυνήθη ἀποστροφῆν. «*Δὲν ἀγνοεῖτε, ἔλεγε πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν, τὸ περὶ συντάγματος φρόνημά μου· ἀφοῦ ὅμως ἐγένετο δεκτὸν, ἐπιθυμῶ καὶ ἀναπόφευκτον θεωρῶ νὰ ἐνεργηθῆ μεθ' ὅλης τῆς εὐλακρινείας. Θὰ κατορ-*

θώσω ὅμως αὐτό; θὰ κατορθώσω νὰ παλαίσω εὐδόκιμος πρὸς τὰς κακὰς ἐξεις, τὰς ἀπαιτήσεις, τὰς πολυποικιλίας συμφέροντα, τὰς ἀντενεργείας, τὴν ἀγρίαν ἀντιπολίτευσιν ἣτις μαίνεται κατ' ἐμοῦ ἀπὸ τοῦδε; ἢ λησμονεῖτε ὅτι τὸ Β' ψήφισμα ἐγύμνωσε τὴν ἐξουσίαν ἀπὸ πολλῶν ἐμπείρων ὀργάνων, τῶν ὁποίων ἔχει ἀναπόφευκτον ἀνάγκην ἡ νέα τάξις;»

— «*Ἄν μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς συνέλευσεως, ἔλεγε πρὸς τὴν Βουλὴν τὴν 26 Ἰανουαρίου 1845, εὐρέθην ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πρώτου συνταγματικοῦ ὑπουργείου, πιστεύσατε ὅτι μακρὰν τοῦ νὰ ἐπιθυμήσω τοῦτο, ἐχρειάσθη νὰ συγκεντρώσω ἐν ἐμαυτῷ ὅλην τὴν δύναμιν τῆς αὐταπαρνήσεως διὰ ν' ἀποφασίσω νὰ δεχθῶ ἔργα, τῶν ὁποίων ἐγνώριζα τὸ μέγεθος καὶ τὰς δυσχερείας· τὸ ἔκκαμα ἀπὸ αἰσθημα ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν θρόνον καὶ τὴν πατρίδα· τὸ ἔκκαμα μὲ ἀπόφασιν νὰ θυσιασθῶ διὰ νὰ ἐπιτύχω τοῦ μεγάλου σκοποῦ τῆς προσαρμογῆς τοῦ συντάγματος. Τὴν ἡμέραν τῆς παραιτήσεώς μου ἐλαφρώθη ἡ καρδιά μου ἀπὸ μέγα μέρος τοῦ βάρους τὸ ὁποῖον τὴν ἐπλάκωνε· θέλει ἐλαφρυνθῆ ἐντελῶς ὅταν ἡ κοινὴ γνώμη γνωρίσῃ τὰ ἔργα καὶ δικαιώσῃ τὰς προσπάθειάς μου.*» Καὶ ταῦτα λέγων ἔλεγεν ὅλην τὴν ἀλήθειαν.

Διὰ τοιούτων ἐν γένει λόγων ἠγωνίζετο ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐξουσίαν· ἀλλ' ἐπιέσθη παρὰ πάντων, καὶ παρ' αὐτῆς τῆς γαλλικῆς πρεσβείας, ἣτις ἐζήτησε καὶ νέαν θυσίαν παρὰ τῆς φιλοπατρίας αὐτοῦ. Ὁ Πισκατόρης δὲν ἤτο, τότε τοῦλάχιστον, ἐκ τῶν θαυμαστῶν τοῦ Κωλέττου· πολλάκις μάλιστα καὶ πρὸ τῆς 3 Σεπτεμβρίου ἤκουσα αὐτὸν ἀποροῦντα πῶς δύο ἐξοχοὶ τῆς Γαλλίας πολιτικοί, ὁ Broglie καὶ ὁ Guizot, ἔτρεφον ὑπὲρ τοῦ Κωλέττου ἰδέαν τὴν ὁποίαν αὐτὸς (ὁ Πισκατόρης) δὲν εἶχε λόγους νὰ παραδεχθῆ· ὑπέσχετο δὲ τῷ Μαυροκορδάτῳ γενναίαν ὑποστήριξιν.

— Ἐγγυάσθε, ἠρώτησα αὐτὸν, ὅτι δὲν ὄντιν ἀντιπράξῃ ὁ Κωλέττης;

— Ὅχι μόνον τοῦτο ἐγγυῶμαι, ἀπεκρίθη, ἀλλὰ καὶ ὅτι θὰ συνδράμῃ τὴν κυβερνησιν τοῦ Μαυροκορδάτου.

— Ἐγγυάσθε, ἠρώτησα ἐκ νέου, καὶ διὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἐπιτελείου τοῦ στρατηγοῦ Κωλέττου;

— Δι' αὐτὴν, ἀπεκρίθη ἀμέσως, ὅχι.

— Ἀλλὰ, Κ. Πισκατόρη, δὲν ἀγνοεῖτε ὅτι πολλάκις τῶν ἐπιτελείων ἡ ψῆφος νικᾷ, καὶ ὅτι ὁ στρατηγὸς ἀναγκάζεται νὰ ἐνδώσῃ καὶ ἄκων.

— Δὲν ἀντιλέγω. . . Ὅπωςδὴποτε ὁ Μαυροκορδάτος, ὡςτις ἐβουλήθη τὴν πατρίδα αὐτοῦ εἰς πάσας τὰς δυσκόλους περιστάσεις, δὲν πρέπει ν' ἀποποιηθῆ σήμερον. Σκοπὸν δὲν ἔχω νὰ προσβάλω οὐδένα ὑμῶν· ἀλλὰ τίς κάλλιον αὐτοῦ ἐννοεῖ τί ἐστὶ σύν-

τάγμα, καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐνεργηθῆ εἰς τόπον, τὸν ὁποῖον ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς ἐμελέτησε; Τὸ κατ' ἐμὲ θὰ ὑποστηρίξω αὐτὸν εὐλακρινῶς· ὑπόσχομαι δὲ καὶ τὸν Κωλέττην νὰ μὴ ἀφήσω νὰ παρασυρθῆ, ἔσον τοῦλάχιστον φοβέσῃ. Τὴν εὐθύνην ταύτην λαμβάνω ὅλην, φθάσει μόνον νὰ μὴ ἐξασθενίσῃ ὁ Μαυροκορδάτος τὴν θέσιν μου εἰς τὴν Γαλίαν (*pourvu qu' il rende ma position tenable en France*).

— Περὶ τούτου μὴ ἀμφιβάλλετε· διότι ὁ Μαυροκορδάτος εἶναι μὲν ἀρχηγὸς μερίδος, οὐχὶ ὅμως καὶ κομματικός.

Τὴν φράσιν ἐκείνην πολλάκις καὶ μετὰ πολλῆς ἀδημονίας μοὶ ἐπανέλαβε μετὰ ταῦτα ἀπαλλάκτων, διότι ἐφαίνετό πως δυσπιστῶν πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργείου. Ὅτε ὅμως συνετάχθη ἡ Γερουσία, ἀναβὰς εἰς τὸν δῆρον αὐτοῦ ἦλθε δρομαίως πρὸς ἐμὲ, καὶ λαβόμενος περιχαρῶς τῆς δεξιᾶς μου· «*Συγχαίρω, εἶπε, τὸν Μαυροκορδάτον, καὶ σὲ ἀσφαλῶς ἐρμηνεύσαντα τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Οἱ διορισμοὶ τῶν Γερουσιαστῶν εἶναι θαυμάσιοι· ὁ Κωλέττης δὲν ἔχει νὰ παραπονεθῆ, ἐκτὸς μόνον ἂν ἤθελε νὰ κατακλύσῃ τὴν Γερουσίαν σύμπαντες οἱ φίλοι αὐτοῦ, καὶ δὲν ἔχει ὀλίγους. Εὐχαριστῶ· ma position est sauvée en France*» εἶχε ἀναλάβει μεγίστην εὐθύνην.

— Παραπονοῦνται ὅμως, ἀπεκρίθη, οἱ φίλοι τοῦ Μαυροκορδάτου ὅτι δὲν κατέκλυσαν μόνον αὐτοὶ τὴν Γερουσίαν.

— Τοῦτο τιμᾷ ἐτι πλέον τὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργείου, ὑπέλαθεν ὁ πρεσβευτής.

Καὶ τῶντι· ἡ ἐκλογὴ ὑπῆρξεν ἐπιεικής. Βεβαίως ἦσαν καὶ ἄλλοι ἔχοντες γερουσιαστοῦ δικαίωμα· δεινολογίως ὅμως δικαίωμα εἶχον μόνον οἱ ἐκ τῆς κυβερνητικῆς ἢ βίωσις μερίδος. Ἡ Γερουσία παρεγερμίσθη μετὰ ταῦτα ὑπὸ πολλῶν καὶ παντοίων· τὸ συνέτον ὅμως τῶν γερόντων σῶμα δὲν ἐβράδυνε ν' ἀποδείξῃ, ἐξαιρέτως τὸ 1862, ὅτι καὶ νεανικῆς συνέσεως ἐστερεῖτο· οὐδεὶς δὲ πληρέστερον αὐτῶν ἐδικαιώσε ποτε τὸν ἀρχαῖον ἐκείνον ὅστις, τοιούτους γέροντας αἰνιττόμενος, ἔλεγε «*τὴν πολιὰν χρόνου μῆνυσιν, οὐ φρονήσεως.*» Δικαίως ἄρα ἡ συνέλευσις τῆς 10 Ὀκτωβρίου, εἰ καὶ τεκνίον τῆς Γερουσίας, ἐσπάραζε τὴν μητέρα αὐτῆς (1).

(1) Ζητῶ τὴν ἀδελφὴν νὰ ὑποσημειώσω ὅτι ἐκτὸς ἐπὶ πρὸ τῆς συνέλευσεως, τὸ 1854, ἔγραψον περὶ τῆς ματαίας δημιουργίας τῆς Γερουσίας: «*La création d' un sénat avait dès le principe été contestée; elle répugnait même au peuple. Le peuple chez qui, sans être républicain, le sentiment de l' égalité l' emporte sur celui de la liberté, croyait que par le sénat on voulait instituer un corps privilégié et nobiliaire, comme la chambre des Lords en Angleterre, que les sénateurs seraient d' autres eodja - bassis ou primats comme du temps de la*

Καὶ ὅμως τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ Κωλέττου ὑπερίσχυεν ἐπὶ τέλους. Αἱ πολιτικαὶ ἐκλογαὶ ἐγένοντο ἄλλαι τρομεραὶ ἐλεπόλει, τὰς ὁποίας ἐκίνησαν αὐτότε καὶ ἡ ἄλλη μερὶς κατὰ τῆς ἐξουσίας. Ὁ τύπος ἐπυροκρότει φρυάττων τὴν κατηγορίαν ὅτι παρεβιάζετο ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ· στάσεις ἐξεβράγγησαν ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἐν Λακωνίᾳ, ἐν Τριπόλει· ὁ Τουρκαλιβανὸς Ἀχμετ-Δίνος ἐκλήθη εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ συντάγματος! καὶ ἐπιστολαὶ ἐδημοσιεύοντο ἀνακρανθῶν ἀπειλοῦσαι νὰ *γονεέσωσι πάντα* τοὺς φίλους τοῦ ὑπουργείου. Τὸ ψεῦδος εἶχε φθάσει εἰς τὰ ἀπώτατα αὐτοῦ ὄρια. Ἐφημερίαι τις, ἐκ τῶν σπουδαίων, διεσάλπριζε δις τῆς ἐβδομάδος ὅτι διατρέχων τὸ Λίγαλον ἐπὶ ἀγγλικῷ ἀτμοπλοίου ὁ γράφων ταῦτα διέφθειρε τὰς ἐκλογάς· καὶ ὅμως καθ' ἐκάστην μετ' ἀπάντη ὁ συντάκτης καὶ μετ' ἐπισηγορεύειν, ἐνίοτε δὲ καὶ συνδιελέγετο μετ' ἐμοῦ.

Παρήλθον ἔκτοτε εἴκοσις ἔτη· παρήλθε καὶ ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Μαυροκορδάτος· παρήλθον καὶ αὐταὶ τῶν τριῶν μερίδων αἱ ἀποτρόπαιαι ἐπωνυμίαι, ἐπέστη δὲ ἡ ἱστορία ἀνὰ χεῖρας ἔχουσα τὴν ἀδυσώπητον αὐτῆς σμίλην· νήπιος ἄρα ὁ ἐπιχειρῶν νὰ ὑπεξαιρέσῃ τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τῶν ἀλανθαστῶν αὐτῆς ἀνατομῶν. Ἡ ἱστορία λοιπὸν θέλει εἰπεῖ ὅτι οὐ μόνον δὲν παρεβιάσθησαν αἱ ἐκλογαὶ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς 30 Μαρτίου, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ὑποψήφιος εἶχεν ὡς τὰ διαδεχθέντα αὐτό. Ἀνάξιος βεβαίως τοῦ ὀνόματος πολιτικοῦ ἀνδρὸς θὰ ἦτο ὁ Μαυροκορδάτος, καὶ ἴσως πρὸς τοὺς καθ' ἐκάστην ἀναβαίνοντας εἰς τὴν ὑπουργικὴν σκηνὴν καὶ καταβαίνοντας ἀπ' αὐτῆς ἄνευ συστήματος καὶ σχεδίου, ἂν δὲν ἠγωνίζετο νὰ θριαμβεύσῃ ἡ ἀρχὴ, τῆς ὁποίας ἔφερε τὴν σημαίαν· ἀλλὰ διασφορὰν ἢ βίαν οὐδέποτε μετεχειρίσθη· ἂν τοιαύτην εἶχε τὴν προαίρεσιν οὔτε αὐτὸς ὄν ἀπετύγγεν ἐν Μεσολογγίῳ, οὔτε ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Γρίβας θὰ ἐπετύγγον ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ἀκαρνανίᾳ. Τὰς ἐκλογὰς διέβηεν τότε ὁ γράφων τὰς ἀνακνήσεις ταύτας. Δὲν θέλω νὰ ἐπικαλεσθῶ πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν λόγων μου τὴν σειρὰν τῶν ὀδηγιῶν καὶ διαταγῶν αἰτινες, περισυναχθεῖσαι ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ὑπουργείων, ἐχρησίμευσαν ἀντὶ κανόνος εἰς πάσας τὰς μετὰ ταῦτα ἐκλογάς, διότι καὶ ἐκεῖναι ὡς καὶ ὁ νόμος διεστράφησαν κατὰ τὴν ἐνεργείαν· θὰ παρε-

domination turque, ou que tout au moins ce corps serait une superfétation diffuse et onéreuse. Toutes ces craintes étaient sans doute exagérées; mais un essai de dix ans a prouvé que l' instinct du peuple avait été admirable. Composé d' éléments sans homogénéité et jetés là par l' effet de l' esprit de parti, du hasard ou du caprice, manquant de talents, peu jaloux de ses devoirs, et par conséquent sans force et sans dignité, le sénat a souvent confirmé l' opinion de son inutilité législative, en votant de très importantes lois en une ou deux séances. Ὁρα Le Spect. de l' Orient τὴν. σελ. 38.

(1) Le Spect. de l' Orient. τὴν. Δ', σελ. 42.

βαινον ὅμως καθῆκον ἂν δὲν ἐκήρυττον ὅτι οὐτε αὐτὸς, οὐτε ὁ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργός, οὐτε οὐδείς ἄλλος ὑπεσήμενός ποτε πρὸς τὸν διευθύνοντα τὰς ἐκλογὰς καὶ ἐλαχίστην ἐπιβουλήν· οὐδὲ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποσημάνωσι, τῆς βίας κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῆς ψήφου ἰσοδυναμώσεως πρὸς ληστείαν, χείρονα μάλιστα τῆς συνήθους· διότι τὰ μὲν ληστευθέντα πολλάκις ἀποδίδονται τῷ ἀδικηθέντι, ἢ ὑπεξαίρεθείσα ὅμως ψῆφος ποτέ.

Δὲν κρύπτω ὅτι διοικητικῶν τινῶν ἀρχῶν ὁ ζῆλος ὑπῆρξεν ὑπέρμετρος· ἀλλὰ καὶ μετὰ θάρρους λέγω ὅτι ὁσάκις ἐφωράθη καταστάλη μετὰ σπουδῆς. Ὁ διοικητὴς φέρ' εἶπεν τῶν Κλαβρύτων, ὅπου πρὸ πάντων καταγορεύετο ὡς ἐπεμβαίνουσα ἢ κυβερνήσις, ἐπαυσέ τινας δημάρχους· ἀμέσως ὅμως, ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου διαταγμοῦ, ἠκυρώθησαν αἱ ἀποφάσεις. Εἰς μάτην διεμαρτύρετο ὁ διοικητὴς· τὸ μὲν ὑπουργεῖον μόλις ἀνεγίνωσκε τὰς διαμαρτυρίας, ὁ δὲ ἀντίπαλος Ζωγράφος συνέχαιρέ μαι διὰ τὴν δικαιοσύνην.

Ἐν Τριφυλίᾳ τριῶν ἢ τεσσάρων δημάρχων ἡ ὑπερησία εἶχε πρὸς μνηῶν διακοπῆ, ὑπουργοῦντος τοῦ Κ. Ρ. Παλαμῆδου· ἦσαν δὲ ἐκ τῶν ἀντιπάλων τοῦ διαγωνιζομένου ἐκεῖ κατὰ τὰς ἐκλογὰς, ἐνθερμοτάτου τότε φίλου τοῦ ὑπουργείου. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ τοῦ διευθύνοντος τὰς ἐκλογὰς ἦτο κατ' ἀρχαίαν πατρικὴν παράδοσιν φίλος. Τί ἐβίαζε τὸ ὑπουργεῖον νὰ ἀναστήσῃ πρὸς ζῆμίαν αὐτοῦ τοὺς πρὸ πολλοῦ ὀδωδότης Λαζάρους; Ἀνέστησεν ὅμως αὐτὸς, διότι ἡ παῦσις ἦτο ἀδικος. Ἀλλ' αἰμοὶ! ὡς κερκνοὶ ἐξήκοντίστησαν ἀθροαὶ ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ Ἑρμάνθου αἱ στεντόρειοι τοῦ φίλου τοῦ ὑπουργείου κρυφαί. Ὅστις ἤκουσεν αὐτὸν τὸ 1862 ἐπικλοῦμενον ἐν τῇ Γερουσίᾳ τοῦ Μιττερμάγερ, ἢ κατ' αὐτὸν τοῦ Λινδερμάγερ, τὰς ἀρὰς κατὰ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Κ. Ἠλιοπούλου, αὐτὸς ἴσως μόνος κατορθώσῃ νὰ φαντασθῇ μετὰ πόσης θεολήπτου ὀργῆς ἦσαν γεγραμμένα τὰ ἀπειλητικὰ αὐτοῦ ἐπιτίμια.

Βεβαίως θὰ ψέξῃ ἡ ἱστορία τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο· θὰ ψέξῃ ὅμως αὐτὸ οὐχὶ ὡς παρανομήσαν ἢ ὡς βιάσαν τὰς ἐκλογὰς, ἀλλ' ὡς μετὰ χαλαρᾶς χειρὸς διαχειρισθὲν τοὺς οἴκους τῆς ἐξουσίας, καὶ ὡς σπεῦσαν νὰ καταλίπῃ αὐτοὺς, ἐνῶ μάλιστα εἶχον συνέλθει ἐν Ἀθήναις τὰ τρία τέταρτα τῶν βουλευτῶν, αὐτὸς δὲ ὁ πρόεδρος εἶχεν ἐκλεχθῆ ὑπὸ τεσσάρων ἢ πέντε ἐπαρχιῶν.

Ἀλλὰ πόθεν ἡ τόση σπουδὴ; Ὁ Μυροκορδάτος δὲν ἠγνόει βεβαίως τὴν στοιχειώδη ἀρχὴν ὅτι πᾶσα κυβέρνησις εἶναι δύναιμις, καὶ ὅτι ἡ δύναιμις καθῆκον ἔχει νὰ θριαμβεύῃ· ἀλλ' ὑπέδειξα ἤδη τὴν δυσθυμίαν ἣτις ἐκυρίευσεν αὐτοῦ ὅτε ἐβιάσθη νὰ λάβῃ ἀνὰ χεῖρας τὴν ἐξουσίαν· εἶδομεν δὲ καὶ τί ἐφρόνει

περὶ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συντάγματος, καὶ ὅτι μετὰ τῶν κυριωτέρων δυσκολιῶν ἔταττε τὰς προσωπικὰς ἀπαιτήσεις. Αὐταὶ μάλιστα τοσοῦτον εἶχον κορυφωθῆ, ὥστε καὶ ἡ ἀθλητικωτέρα φύσις καταπονείτο. Ὅτι δὲ δὲν λέγω ὑπερβολὴν, ἀπόδειξις ἡ ἐξῆς πλήρης ἀγανακτήσεως ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν ἐπέστειλέ μοι ἐκ τοῦ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργείου·

« Ἀδελφέ μου, ἐὰν κάμμιαν ἡμέραν ἢ ὥραν ἀκούσης ὅτι μ' ἐπίασε τὸ δαιμόνιον μου καὶ ἀμετακλήτως παρητήθην, θὲ νὰ εἶναι ἐξ αἰτίας τῶν φίλων μας, καὶ ὄχι τῶν ἐναντίων μας, εἰς ὅλας τὰς ῥαδιοῦργίας τῶν ὁποίων εἶμαι ἔτοιμος ν' ἀνθέξω. Δὲν συνήλθεν εἰσέτι ἡ Βουλὴ καὶ ἔχομεν τοιαύτας ἀπαιτήσεις· τί θέλομεν ἔχει ἀκολούθως; . . Τρίτη. »

Τί ἤθελεν ἔχει ἀκολούθως συνερχομένης τῆς Βουλῆς, εὐκόλως προέβλεπε καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι ὑπουργοί· προέβλεπεν ὅτι θὰ εἶχεν ὅ,τι ἐγένετο μετὰ ταῦτα καὶ ὅ,τι γίνεται σήμερον· προέβλεπεν ὅτι καὶ διὰ τὰς ὀσιωτέρας πράξεις ἐπρεπε ν' ἀγοράζῃ ψήφους διὰ παραχωρήσεων. Τοιαύτης ὅμως ἐξηχρηωμένης κυβερνήσεως οὐτε αὐτὸς, οὐτε ὁ Τρικούπης, οὐτε ὁ Λόντος, οὐτε ὁ Ρόδιος συγκατένευον νὰ γίνωσι μέλη, « Ὅσον ἐντιμοὶ καὶ ἂν ὦσιν οἱ τρόποι τοὺς ὁποίους μεταχειρίζεται κυβέρνησις τις ἵνα διευθύνῃ τοὺς ἀνθρώπους, ἡ ἐντολὴ αὐτῆς δὲν εὐδοῦται ἐὰν δὲν παῖξῃ ζατρίκιον μετὰ τε αὐτῶν, μετὰ τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων αὐτῶν. Ἡ ἀγγλικὴ ὅμως μερὶς ἢ ἀγνοεῖ τὸ παίγνιον τοῦτο, ἢ γινώσκει αὐτὸ πολλὰ ἀτελῶς » (1).

Δὲν λέγω ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις μόναι προὐκάλεσαν τὴν παραίτησιν· σπεῦδω δὲ καὶ νὰ προσθέσω ὅτι φίλους ἀνομάζων ὁ Μυροκορδάτος ἐνόει τοὺς περὶ πάσας τὰς κυβερνήσεις, ὁποιοιδῆποτε καὶ ἂν ὦσιν οἱ κυβερνήται, συμπεριζομένους, αὐτοὺς ἐκείνους περὶ ὧν πρὸ μικροῦ ἐγένετο λόγος ὡς πρὸς ἀνίσχοντας ἡλίους προσβλέποντας. Οἱ ἀληθεῖς αὐτοῦ φίλοι οὐδὲν πρὸ αὐτοῦ ἐζήτησαν, ἢ τοῦλάχιστον οὐδέποτε παρενόησαν πρότρομμά εἰς τὴν πορείαν αὐτοῦ δι' ἀλλαγῶν ἀπαιτήσεων.

Καὶ ὁ Κωλέττης ἀχρεῖαν ἐνόμιζε τοιαύτην κυβέρνησιν, ἐνόμιζεν ὅμως καὶ ἀπαράιτητον τὸ παίξαι πεσοῦς· διὰ τοῦτο καὶ πολλὴν εἶχε τὴν εὐφυΐαν. Τὴν 6 Αὐγούστου (1844) ἐλθὼν κατὰ πρῶτον εἰς τὸ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργεῖον, ἀφοῦ προσηγόρευσε πάντας τοὺς ὑπαλλήλους, μοι ὠμίλησεν ἐν ἐκτάσει περὶ τοῦ κυβερνητικοῦ αὐτοῦ συστήματος, ἀντιπαρθεῖς πρὸς τὸ τοῦ Μυροκορδάτου. Ἰδοὺ δὲ

(1) Τὰ ἀνωτέρω ἔγραψεν ἄλλοτε ἐν τῷ Spect. de l' Orient, τόμ. Α', σελ. 40. « Quelques honnêtes que soient les moyens dont un gouvernement peut se servir pour diriger les hommes, sa mission est manquée s'il néglige de jouer aux échecs avec eux, leurs passions et leurs intérêts. Malheureusement le parti anglais ne sait pas le faire, ou il le fait fort imparfaitement. »

Α. Μυροκορδάτος

ἐν συνόψει μὲν ἀλλ' ἀκριβῶς ὅσα μοι εἶπεν, ἅτινα καὶ πρὸς πολλοὺς ἄλλους ἐπανέλαβεν· « Ἡξέυρεις ὅτι ὡς πρὸς τὴν παραδοχὴν τοῦ συντάγματος φρονῶ ὅ,τι καὶ ὁ Μαυροκορδάτος· ἀλλ' ἀφοῦ ἄπαξ ἐγινε δεκτὸν πρέπει καὶ νὰ ἐφαρμοσθῇ· διαφωνοῦμεν μόνον ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς. Ἐκ τῆς τελευταίας διαγωγῆς τοῦ Μαυροκορδάτου συμπεραίνω ὅτι διατρίψαντες καὶ οἱ δύο πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Εὐρώπην, αὐτὸς μὲν ἐλησμόνησε τὴν Ἑλλάδα, ἐγὼ δὲ ἐδιδάχθην νὰ ἐννοῶ αὐτὴν κάλλιον ἢ πρότερον. Αὐτὸς ἐνόμισεν ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι Εὐρώπη, καὶ ἀπόδειξις ἡ σύνταξις τοῦ ὑπουργείου τῆς 30 Μαρτίου. Ἡξέυρεις πῶς συνέστησεν αὐτό; Ἐστρεψε τὸ βλέμμα περὶ τὴν αἴθουσαν αὐτοῦ, καὶ ἰδὼν ἀνθρώπους φοροῦντας βελάδας, ὀμιλοῦντας ἀγγλικά καὶ γαλλικά, εἶπεν· « Ἴδου τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος· κατ' αὐτὸ λοιπὸν ἄς γίνῃ καὶ τὸ ὑπουργεῖον. » Πλὴν, ἀγαπητὲ, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν εἶναι τὸ συνερχόμενον εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀλλὰ τὸ συνερχόμενον εἰς τὴν ἐμὴν. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος οὔτε βελάδας φορεῖ, οὔτε ἀγγλικά ἢ γαλλικά ὀμιλεῖ· φορεῖ φουστανέλας, ὀμιλεῖ κατὰ μέγα μέρος τὴν ἀλβανικὴν καὶ τὰ κουτσοβλάχικα, καὶ σώζει τὰ ἦθη τῆς τυραννίας, τὰ ὅποια ἐπὶ πολὺν χρόνον θὰ ἔχη ἀκόμη· διότι, ὅσον καὶ ἂν φωνάζετε σεῖς οἱ λογίωτατοι, τὰ ἔθνη δὲν αὐτοσχεδιάζονται, ἡ δὲ Ἑλλάς μετέχει πολὺ ἀκόμη τῆς Ἀσίας. Ἐκ τούτου λοιπὸν τοῦ ἔθνους, ἐκ τοῦ ἔθνους τῆς αἰθούσης μου, ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὑπουργοὺς. Ἀλλὰ θὰ μ' ἐρωτήσης· — Σὺ, Κωλέττη, τί προτιμᾷς; τὴν αἴθουσάν σου ἢ τὴν αἴθουσαν τοῦ Μαυροκορδάτου; — Σὲ ἀποκρίνομαι εὐθύς· — Τὴν αἴθουσαν τοῦ Μαυροκορδάτου. Τοῦτο εἶπα καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν πρὸς πολλοὺς, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Duvergier, ὅστις καθ' ὑπαγόρευσίν μου ἔγραψεν, ὅτι οἱ περὶ τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀγγλικῆς μερίδος ἀποτελοῦσιν *un groupe d' hommes distingués*. Πλὴν σ' ἐρωτῶ· Τί πρόκειται νὰ κυβερνηθῇ; ὁ *groupe* αὐτὸς ἢ τὸ ἔθνος; Ἄν πρόκειται νὰ κυβερνηθῇ τὸ ἔθνος, πρέπει νὰ ἔχη καὶ κυβερνήσιν ἐθνικὴν, ἡ ὅποια πρὸ πάντων νὰ μὴ ἀλλάσῃ συχνὰ πικρὰ, ἀλλὰ νὰ διαρκῇ· διότι *durer c'est gouverner*. Καὶ διὰ νὰ ἦναι ἐθνικὴ καὶ νὰ μὴ ἀλλάσῃ, πρέπει νὰ ἐξέρχεται ἐκ τῶν κόλπων αὐτοῦ. Μήπως νομίζεις ὅτι δὲν ἔχω καὶ ἐγὼ τὴν ἱκανότητα ἢ τὴν συνειδησιν νὰ διακρίνω τὸν κακὸν ἀπὸ τοῦ καλοῦ, τὸν πεπαιδευμένον ἀπὸ τοῦ ἀπαιδευτοῦ, τὸν τίμιον ἀπὸ τοῦ ἀτίμου; ἔχω, κύριε, καὶ ἔχω καὶ τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην, διότι καὶ πατὴρ χριστιανὸς μὲ ἐγέννησε, καὶ ἐπιστήμη ἐσπούδασα, καὶ τὴν Εὐρώπην εἶδα, καὶ τὴν ὑπόληψίν μου ἀγαπῶ. Βεβαίως θὰ ἐπροτίμων νὰ ἔχω σὲ, τὸν Ἀργυρόπουλον, τὸν Σίμων καὶ ἄλλους τοιοῦτους συ-

εργοῦς· πλὴν, καὶ φωστῆρες ἱκανότητος καὶ χρηστότητος ἂν ὑποτεθῆτε, ἔχετε τὴν δύναμιν νὰ ὑποστηρίξετε τὴν κυβερνήσιν μου; Οὔτε μίαν ψῆφον δὲν διαθέτετε. Καὶ ἂν εἰς ὅλα τὰ συνταγματικὰ κράτη αἱ ἀριθμητικαὶ ψῆφοι εἶναι ἀναγκαστικαί, πολλῶ μᾶλλον ἀπαραίτητοι εἶναι εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἡ προσωπικὴ ἀξία δὲν ἐκτιμᾶται ἀκόμη (1). Αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποῖαν καὶ ὁ τυφλὸς βλέπει, δὲν τὴν εἶδετε σεῖς οἱ ἑτερόχθονες λογίωτατοι, καὶ διὰ τοῦτο ὄχι μόνον *ἐγράφετε τὰ ῥάβδους μετὰ τὰς ἰθίας σας χεῖρας*, ἀλλὰ καὶ τὴν πατρίδα ἐζημιώσατε. Ὁ ἐπιδέξιος κυβερνήτης μεταχειρίζεται τὰ στοιχεῖα τὰ ὅποια δίδει εἰς αὐτὸν ὁ τόπος, καὶ μεταχειρίζεται οὕτω πως, ὥστε τὰ μὲν νὰ βελτιώσῃ, τὰ δὲ ἀνεπίδεκτα βελτιώσεως νὰ συντρίψῃ ἐντὸς τινῶν ἐτῶν, καὶ τότε νὰ ἔλθωσιν οἱ διακεκριμένοι ἄνδρες τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ νὰ εὐεργετήσωσι τρώντι τὴν πατρίδα. Ἔσο βέβηκος, ἀγαπητὲ, ὅτι ἂν καὶ πάλιν προσκληθεῖς εἰς τὰ πράγματα ὁ Μαυροκορδάτος συγροτήσῃ ὅμοιον ὑπουργεῖον, καὶ πάλιν θὰ πέσῃ, ταχύτερον μάλιστα.»

« Τὰ συντάγματα πρὸς τὰ ἔθνη, μοι εἶπεν ἄλλοτε, ἔχουσιν ὅπως αἱ γραμματικαὶ πρὸς τὰς γλώσσας. Τί ἐστὶ γραμματικὴ; ἀπεικόνισμα τῶν κανόνων τοὺς ὁποίους παρεδέχθησαν ἔξοχοι συγγραφεῖς· πρὸ τῆς ὑπάρξεως ἄρα τοιοῦτων συγγραφέων γραμματικὴ δὲν γίνεται. Τί δὲ ἐστὶ σύνταγμα; ἀπεικόνισμα τῶν ἠθῶν ἅτινα παρεδέχθη ἡ κοινωνία· πρὸ τῆς ὑπάρξεως ἄρα κοινωνικῶν ἠθῶν ἀδύνατον νὰ συνταχθῇ ἐκεῖνο. Τοῦτο δὲν ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν ὑμῶν, εἰ καὶ λογιωτάτων, ὅτε ἀνεστατώθητε διὰ σύνταγμα· δὲν ἐνθυμήθητε ὅτι πρὸ τῆς πολιτικῆς διοργανώσεως ἀπαιτεῖται ἡ κοινωνικὴ. Συνετάξατε λοιπὸν γραμματικὴν τῆς ἀρχαίας, καὶ ἐγχειρίσαντές μοι αὐτὴν εἶπατε· « Γράψε τὴν χυδαίαν κατὰ τοὺς κανόνας ἐκείνης. » Σὺ εἶσαι λογιώτερός μου· εἶπέ, ἔχεις τοιαύτην ἱκανότητα; »

Τοὺς λόγους τούτους πολλάκις ἔκοτε ἀνεπόλησα, καὶ τὸ 1847 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδὼν μονόχειρα τὸν οικειότατον φίλον τοῦ Κωλέττου Κριεζώτην, καὶ τὸ 1862, καὶ μετὰ ταῦτα. Εἶχε δίκαιον, εἶχεν ἄδικον ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Αὐγούστου; Ἡ ὥρα τῆς κρίσεως ἂν δὲν ἐφθασεν ἔτι, χάρις ὅμως εἰς τὴν 10 Ὀκτωβρίου τριποδίζει πρὸς ἡμᾶς ἀκατάσχετος.

(1) « Colettis pensait comme bien des hommes politiques que les zéros font les chiffres, et avec une admirable habileté d'arithméticien, il les accumulait de manière à en former des groupes. Si ces groupes n'avaient pas toujours de valeur intrinsèque, ils avaient au moins du nombre et de la force, et Colettis savait bien les mettre au service de sa politique. » *Idem* Le Spect. de l'Orient, τόμ. Γ'. σελ. 148.

Καθώς δὲ τὸ 1843 οὐτωκαὶ τὸ 1854 ἠγωνίσθη νὰ σώσῃ τὴν βασιλείαν ὁ Μαυροκορδάτος, διότι εἶπερ τις ἄλλος ἠσθάνετο ὅτι μόνον διὰ μοναρχίας, καὶ μοναρχίας ἰσχυρᾶς, θέλομεν φθάσει ἐκεῖ ὅπου περιπαθῶς ἀτενίζομεν. Τὴν πεποίθησιν ταύτην εἶχεν ἀνεκάθεν. « Ἄν θέλωμεν νὰ σώσωμεν τὸ γένος, ἔγραψεν ἐκ Μεσολογγίου τὴν 21 Ὀκτωβρίου 1821 πρὸς τὸν Δ. Ἰψηλάντην, ἂν εἴμεθα ἀληθῶς πατριῶται, . . . ἄς ἀφήσωμεν τὰ ὀνόματα ἀρχηγῶν καὶ πληρεξουσίων καὶ ἐπιτρόπων ἄς ὀργανίσωμεν τὴν διοίκησιν ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἐντοπίους, τῶν ὁποίων νὰ γίνωμεν ἡμεῖς ὁδηγοὶ καθόσον δυνάμεθα ἄς τὴν συγκεντρώμεν εἰς ὀλίγας χεῖρας, ἐνόσω νὰ προσκαλέσωμεν κἀνένα ὑποκείμενον, οἷος ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος ἢ ὁ κόμης Καποδίστριας ἢ πᾶς τις ἄλλος ἰκανώτερος ἡμῶν ἄς ἀφήσωμεν ὅλα τὰ ξένα καὶ ἄς ἐναγκαλισθῶμεν ὅλα τὰ ἐθνικά . . . πρέπει νὰ κατορθώσωμεν νὰ ἐνώσωμεν τοὺς ἀνθρώπους διὰ νὰ συστηθῇ ἢ διοικήσῃς. Γράφω καὶ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους καὶ συμβουλεύω τὰ αὐτὰ, κλ. » (1).

Ἐλθὼν ἐκ Γαλλίας ἵνα ἀναλάβῃ τὴν προεδρείαν τοῦ ὑπουργείου, εὗρεν εὐάριθμόν τινα ὁμάδα ἀνθρώπων, ὑπενεργούσαν τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ βασιλέως· μεταξὺ δὲ τῶν πεπωρωμένων αὐτῶν ἦσαν καὶ τινες ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ θησαυρισάντων χρήματα εἰς τὸ ἰδιαιτέρον ταμίον χάριν τῆς μεγάλης ἰδέας. Διςχυρίζοντο δὲ οἱ θέλοντες τὴν ἀποπηγήν τοῦ ἡγεμόνος, ὅτι τοιαύτη ἦτο ἡ θέλησις τῶν δύο δυνάμεων. Ταῦτα μαθὼν ὁ Μαυροκορδάτος ἐκήρυξεν αὐτολεξεί σχεδὸν τὰ ἐξῆς· « Ἐὰν τυφλώττετε εἰς βαθμόν ὥστε νὰ μὴ βλέπετε ὅτι ὀπισθεν τοῦ βασιλέως χαίνει σήμερον ἀχανὲς βάρβαρον, εἰς τὸ ὅποιον κινδυνεύει νὰ πέσῃ διὰ παντός ἡ πατρις, παρακαλῶ νὰ ἐξηγηθῆτε καθαρά· διότι, τὸ κατ' ἐμὲ, δὲν ἀπένειμά τινες ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα μου ἵνα συντρέξω σήμερον εἰς τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς. Ἀναχωρῶ εὐθὺς καὶ ἐπανέρχομαι εἰς τὴν Γαλίαν. »

Ἄλλ' ἤθελον τῶντι τὴν ἐξῶσιν τοῦ βασιλέως καὶ αἱ δύο δυνάμεις;

Ὡς ἀρχηγὸς κυβερνήσεως ὁ Μαυροκορδάτος εἶχεν ἀνεκτιμήτους ἀρετὰς· ἦτο δραστήριος, ἀκαταγώνιστος περὶ τὴν ἐργασίαν, ἄγρυπνος, ἀφιλοκερδῆς, γενναῖος, ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν ἐμπορευομένων τὰ δημόσια, φίλος δὲ καὶ ἐκτιμητὴς τῆς ἀξίας. Εἶδὲ καὶ ἀρχηγὸς μερίδος, δὲν ἦτο, ὡς προείπον, κομματικὸς·

(1) Ἴδε « Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλληνικ. ἐπαναστ. ὑπὸ I. Φιλίμωνος » τόμ. Δ'. σελ. 310—313. Ἡ μακρὰ καὶ περιεργότατη αὕτη ἐπιστολὴ δεικνύει πρὸς τοῦτους σφραγίσματα, ὅτι ἄλλως τε καὶ ἄλλοθεν γινώσκομεν, ὅτι πρῶτος ἰδρυτὴς κυβερνήσεως ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρξεν ὁ Μαυροκορδάτος.

κατεκρίνετο μάλιστα ὅτι καὶ παρημέλει ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ὧν τοὺς ἰδίους φίλους· ἐνεκολοῦτο προθύμως πάντα πεπαιδευμένον καὶ χρηστὸν καὶ φθόνος οὐδέποτε ἐμίανε τὴν καρδίαν αὐτοῦ· ἦτο δὲ καὶ εἰς ἄκρον εὐπροσήγορος καὶ μετρίφρων. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη συμβιώνσας σχεδὸν, οὐδὲ λέξιν περιαιτολογίας ἤκουσά ποτε διαφυγοῦσαν τὰ χεῖλη αὐτοῦ. Καὶ συγκατένευε μὲν ἐνόσω νὰ μοὶ διηγηθῇ, κατ' αἰτησίαν μου, ἀρχαῖα γεγονότα, ἀλλὰ μετὰ τοσαύτης ἀφελείας, ὥστ' ἐνόμιζον ὅτι ἄλλος διέπρεψε κατ' αὐτά.

Πλὴν δὲ τῆς σπανίας φιλοπονίας εἶχε καὶ μεγίστην εὐχέρειαν περὶ τὸ γράφειν· ἀνατιβάζων ἀδικόπως διὰ τῆς ἀριστερᾶς εἰς τὰ χεῖλη τὴν πίπαι αὐτοῦ ὥσει ἐξήτει νὰ ἐμπνευσθῇ, καὶ διὰ τῆς ἐτέρας περιφέρειον κεκυφῶς ἐπὶ χάρτου τὸν κάλαμον, ἔγραψεν ἀπροσκόπτως ὀλοκλήρους σελίδας, μὴδὲ λέξιν πολλὰς ἀπαλείφων· διὰ τοῦτο καὶ πολλὰς τῶν σχεδίων αὐτοῦ δὲν ἐστέλλοντο τὰ ἀντίγραφα, ἀλλ' αὐτὰ τὰ πρωτότυπα. Καὶ εἶχε μὲν τὸ ὕψος ἀπέριττον, ἀλλ' εὐκρινές, μεστὸν ὀρθοῦ λόγου καὶ ὑγιῶν ἐπιχειρημάτων καὶ διὰ τοῦτο πειστικόν· ἔγραψε δὲ καὶ τὴν γαλλικὴν ὀρθῶς.

Ἡ ἀντιβασιλεία, νομίζουσα ὅπως καὶ ὁ Κυβερνήτης κατ' ἀρχάς, ὅτι ἡμεῖθα ὅλως ἄπειροι, συνέταττε πολλὰ ἔγγραφα γερμανιστὶ ἐν εἰδει διαταγμάτων, ἅτινα μεταφραζόμενα μετεβάλλοντο εἰς κοινοποιήσεις. Ἰπῆρχε δὲ ἐπὶ τούτῳ γραφεῖον τρεῖς ἔχον γερμανοὺς μεταφραστὰς, τὸν γνωστὸν Frans, τὸν Eymann καὶ τὸν Herold, οἵτινες καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐξελλήνισαν. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος, ὅστις τοσοῦτον εἶχε φιλελληνισμὸν ὥστ' ἐχαριεντίζετο λέγων ὅτι ὑπάρξας ἄλλοτε Ἑλληνα ἐγένετο διὰ τῆς μετεμψυχώσεως Γερμανός, ὠνομάσθη Φρασικλῆς, ὁ δὲ δεύτερος Χόρτανδρος καὶ ὁ τρίτος δὲν ἐνθυμοῦμαι πῶς. Διορισθέντος τοῦ Ζωγράφου πρεσβευτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Ἄβελ, ὅστις ἠσχολεῖτο καὶ περὶ τὰ ἐξωτερικά, συνέταξε τὰς πρὸς αὐτὸν ὀδηγίας, τὰς ὁποίας ὑπέβαλον μετὰ τὴν μετάφρασιν πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον. Ἀφοῦ δὲ ἐπεξήληθεν αὐτὰς, μετ' ἠρώτησεν ἂν καὶ ἐγὼ ἀνέγνων αὐτάς, καὶ ποία ἦτο ἡ γνώμη μου; Ἐπειδὴ δὲ ἐδίεταζον ν' ἀπαντήσω εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐρωτήσεως· « Λέγε, ἐπανελάθε, πῶς σοὶ ἐφάνησαν; — Κακαί, ἀπεκρίθη. — Ἀδιάφορον· φρόντισε νὰ μεταφρασθῶσι γαλλιστὶ. » Ὅτε δὲ ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν, ἰδὼν αὐτάς ὁ συντάκτης ὅτι ἦσαν ἀτελεῖς προσέθετό τινες νέας περικοπὰς, ἀφήρσεν ἄλλας καὶ ἐπήνεγκεν οὐκ ὀλίγας μεταβολὰς· ἀλλὰ καὶ πάλιν μετὰ τὴν ἀντιγραφὴν ἐδείξεν ἀπαρῆσκειαν. « Τοῦτο ἴσως προέρχεται, εἶπον αὐτῷ μετὰ πολλῶν περιφράσεων, ἐκ τῶν μετρίων εἰδήσεων τὰς ὁποίας ἔχετε ἐν Γερμανίᾳ περὶ τῶν τουρκικῶν πραγμάτων·

ὁ Κ. Μαυροκορδάτος γινώσκει καλῶς αὐτά, καὶ ἂν ἀναθέσσε αὐτῷ τὴν σύνταξιν τῶν ὀδηγιῶν, φρονῶ ὅτι θὰ εὐχαιρισθῆτε. — Ἄς συντάξῃ λοιπὸν αὐτάς, ἀπεκρίθη συνοφρωθεὶς ὁ προχειλὴς Βαυαρὸς. » Ἐγέλασεν ὁ Μαυροκορδάτος ὅτε διεκοίνωσα αὐτῷ τὴν μετὰ τοῦ Ἄβελ συνομιλίαν μου· ἐκάθησεν, ἤρχισε νὰ ἐκμυζᾷ τὴν πίπαι αὐτοῦ, καὶ ἔγραψε δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσα φύλλα, ἅτινα ἐσπευσε νὰ ἐγκρίνη ἢ ἀντιβασιλεία. Ἐκτοτε οὐδὲν σχεδὸν ἔγγραφον συνέταξαν οἱ Γερμανοὶ διὰ τὸ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργεῖον· ὁ δὲ Solomé, πάλαι μὲν chargé d'affaires, ἀγνωστὸν τοῦ, τῆς Βαυαρίας, τότε δὲ προσκεκολλημένος εἰς τὸ ὑπουργεῖον, εἶπε μετὰ πολλῆς εὐκρινείας, ὅτι οὐδεμίαν εἶχομεν ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς ἄλλων, διότι ἡμεῖς ἐργαζόμεθα κάλλιον.

Οὕτω πῶς εὐληπτον καὶ πειστικόν εἶχε καὶ τὸν λόγον. Ὅτε ἡ πρώτη ἐπονειδιστος βουλή, συμπληθεῖσα διὰ τῆς ἐπονειδιστοτέρας ἐκείνης τῶν ἐκλογῶν ἐξελέγεσθαι, δι' ἧς καὶ τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τὸν Ἀνδρέαν Λόντον καὶ περὶ τοὺς τριάκοντα πέντε ἄλλους ἀπέβαλεν, ἐπέπεσε λάβρος κατ' αὐτοῦ, ἀναβῆς εἰς τὸ βῆμα ἀπήγγειλε λόγον, ὅστις μόνον τῶν τετυφλωμένων πατριαστῶν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν δὲν ἔπεισεν. Ὁ Παν. Σοῦτσος, ἐκδίδων τότε ἐφημερίδα καλουμένην *Synénwot*, ὑπεστήριξεν ἐνθέρμως τὸν Κωλέττην· ὅτε ὅμως ἤκουσε τὸν λόγον ἐκείνον ἔγραψε τὰ ἐξῆς μετὰ θάρρους τιμῶντος τὴν εὐσυνειδησίαν αὐτοῦ. « Εἶκοσιν ἔτη ἐπολεμήσαμεν ἡμεῖς τὸν Μαυροκορδάτον· ἀλλὰ νέοι πρὸς ἄνδρα ἐτοξεύαμεν βέλη· ὁ Μαυροκορδάτος ἀφώπλισεν ἡμᾶς . . . Ἀνέγνωμεν τὸν λόγον αὐτοῦ· ὁ λόγος αὐτὸς δεικνύει ἄνδρα πολιτικόν, νοῦν σκεπτόμενον καὶ κυβερνητικὴν πείραν ἀνθρώπων, πραγμάτων καὶ θεσμῶν. Ὁ λόγος αὐτὸς μὲ ὅλον τὸ ἀπέριττον τῆς φράσεως, ἔχει τι μεγαλεῖον ἀπλότητος· εἶναι ἀδάμας ἀκατέργαστος. Ἄν ὁ ἰσχυρὸς συλλογισμὸς καὶ ἡ καλὴ λέξις μετὰ τῶν εὐτυχῶν εἰκόνων ἀποτελοῦσι τὸν καλὸν ῥήτορα, ὁ Μαυροκορδάτος κατ' αὐτὸν τὸν λόγον ἀναδεικνύει βεβαίως τὸ σπάνιον προτέρημα τοῦ καλοῦ ῥήτορος, τὸν ἰσχυρὸν συλλογισμὸν. Ὁ λόγος αὐτὸς ἐμφαίνει ὑπερῆφάνειάν τινα χαρακτηῖρος, σέβας πρὸς τὴν κοινὴν γνώμην, σέβας τὸ ὅποιον ὁ Μαυροκορδάτος, αἰετοπεδεῖξατο καὶ αὐτὸς σέμνως ἀναφανεί, καὶ μετὰ σεμνοβίων συνδέσας δεσμούς πολιτικῆς φιλίας. Ὁ λόγος οὗτος περιεργότατος· διότι ὁ χαρακτήρ τοῦ Μαυροκορδάτου, χαρακτήρ ἀνθρώπου αἰετοπεθεωρουμένου, αἰετοπεθεωρουμένου· ὁ δὲ συλλογισμὸς του ἴσταται κρυπτόμενος ἐν αὐτῷ ὡς ξίφος ἐν τῇ θήκῃ. Ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ ὁ Μαυροκορδάτος κατὰ πρῶτον μετὰ ἔτη ὠμίλησεν· ἔπρεπεν ἡ κοινὴ γνώμη νὰ φθάσῃ μέχρι τῆς στιγμῆς νὰ τὸν πνίξῃ μετὰ τὴν μάχαιράν της, διὰ

ν' ἀφήσῃ ὁ κρυφίνους αὐτὸς πολιτικὸς φωνὴν τινα· ἢ φωνὴ αὐτοῦ εἶναι ὁ λόγος αὐτός. Ὁ λόγος αὐτὸς εἶναι περιεργότατος καὶ ὑπὸ ἄλλην ἐποψίν· μὲ ὅλα τὰ πάθη τῶν οἱ ἀρχαῖοι ἄνδρες τοῦ ἀγῶνος ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ προσηλώνωσι τὴν προσοχὴν ἡμῶν τὰ μεγάλα ἔργα τῶν, ἢ ἐνδοξὸς πενία τῶν, αἱ λευκαὶ τῶν τρίχες, αἱ δεικνύουσαι ὅτι καὶ τὸ προτέρημα καὶ ἡ δόξα ὑπεῖκουσιν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ χρόνου, καὶ ἡ ἀθλιότης τῶν ζητούντων νὰ τοὺς διαδεχθῶσιν, ὅλα καθιστῶσιν αὐτοὺς γεραροὺς . . .

Ἀπὸ τῆς γενναίας ταύτης φωνῆς μόνην ἀφαιρῶ τὴν κοινὴν γνώμην· πῶς ἐμορφώθη κατὰ τοῦ ὑπουργείου ἐκείνου, καὶ πῶς μορφοῦται συνήθως παρ' ἡμῖν πάντες γινώσκομεν. Εἰς τοιαύτην κοινὴν γνώμην ν' ἀπαντήσῃ μετὰ εἰκοσιπενταετῆ ἐθνικὸν βίον ὁ Μαυροκορδάτος! Δι' ὅ τὸς προτρέψαντας αὐτὸν κατὰ πρῶτον ἀπέκρουσε ὑπερηφάνως. Δυστυχῶς ὅμως καὶ ὁ Κάτων ἠναγκάσθη, μετὰ ὀγδοήκοντα μάλιστα ἔτη, ν' ἀπολογηθῇ.

Τὸ πρῶτον ὑπουργεῖον τοῦ 1833 ἔτους πρόεδρον εἶχε τὸν Σ. Τρικουπην, ὁ δὲ Μαυροκορδάτος ἦτο γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν. Ὅτε δὲ μετὰ ἐν ἔτος ἐστάλη ἐκεῖνος πρεσβευτὴς εἰς Ἀγγλίαν, διωρίσθη οὗτος πρόεδρος ἀναλαβὼν ἐν ταῦτῳ καὶ δύο ὑπουργείων τὴν διεύθυνσιν, τοῦ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν. Ἐπειδὴ δὲ κατέτριβεν ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν ἡμέραν εἰς τὰς γενικὰς ὑποθέσεις, εἰς ἀκροάσεις, εἰς συνεντεύξεις μετὰ ξένων καὶ ἐγχωρίων καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐργάζετο πάντοτε τὴν νύκτα, ἀγρυπνῶν συνήθως μέχρις αὐγῆς. Ὁ γράφων τὰς ἀναμνήσεις ταύτας ἠναγκάζετο τότε νὰ καταλείπῃ, ἐν καιρῷ μάλιστα χειμῶνος, τὸ θάλπος τῆς κλίνης αὐτοῦ, καὶ διανυκτερεύων μετὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματέως ν' ἀναγινώσκῃ, νὰ συζητῇ καὶ νὰ γράφῃ. Τοσοῦτω δὲ ἦτο φιλόφρων ὁ ὑπουργὸς, ὥστε καὶ θέλοντα οὐδέποτε με ἀφῆκε νὰ γογγύσω. Ἀγαπῶν νὰ ἐπεξέρχεται μόνος τὰ ἔγγραφα ὅσα ἐμελλε νὰ ὑπογράψῃ, ἐφοβεῖτο μήποτε, λέγων ἀπροκαλύπτως ὅτι δὲν ἦσαν θεόντως συνεταγμένα, προσβάλλῃ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ συντάκτου. Ἐπειδὴ ὅμως συνείθιζεν ἀναγινώσκων εἰμὲν ἐνέκρινε νὰ σείῃ μετὰ χαρᾶς τὴν κεφαλὴν, εἶδὲ ἀπεδοκίμαζε νὰ μὲν ἀκίνητος, μαντεύων τὸ φρόνημα αὐτοῦ ἐλάβανον πρῶτος τὸν λόγον, καὶ ἐρμηνεύων δυσπιστίαν εἰς τὸ ἔργον μου, ἐδίδον αὐτῷ ἀφορμὴν νὰ με ὀδηγήσῃ.

Ἐνόσω ὑποκλέπτων στιγμὰς τινὰς ἤρχετο τὴν ἡμέραν εἰς τὸ γράφειον· μετὰ τινὰ δὲ ἐργασίαν μεταβαίνων εἰς τὸ δωμάτιόν μου ἤρουν σιωπηλῶς τὰ ἐν αὐτῷ. Αἴφνης ἤκουον αὐτὸν γελῶντα καὶ λέγοντα· « Τὸ ἡῦρα » ἦτο δὲ τὸ εὐρεθὲν τὸ λιτότατον πρόγευμά μου, τὸ ὅποιον, λιτὸς ὧν αὐτὸς καὶ

τηρῶν τὰς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἔξεις, ἔτρωγεν ἀντ' ἐμοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐξαπλούμενος ἐπὶ ξηροῦ σκίμποδος, ἀνελάμβανε τινὰς δυνάμεις ἐκ τῶν ἀναλωθεισῶν εἰς ἐργασίαν τὴν παρελθούσαν νύκτα. Ἰπερηύξανε δὲ τοὺς κόπους αὐτοῦ καὶ ἡ συνήθεια τὴν ὁποίαν εἶχε ἠ ἀπαντᾷ εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιστολάς, ὧν ὁ ἀριθμὸς δὲν ἦτο, ἐνοεῖται, μικρὸς. Μόλις τὸ 1844 κατεπίεσθη νὰ προσλάβῃ ἐπὶ τούτῳ γραμματέα.

Κοινὴ ἐπεκράτει δόξα ὅτι εἶχεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον Ἕλληνα πείραν τῶν καθ' ἡμᾶς. Τοῦτο δὲ ἦτο ἀναντιρρήτον, οὐ μόνον διότι ἐν καιρῷ κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν ζῶμεν οὕτως εἰπεῖν διπλάσιον, ἢ διότι περιελθὼν πολλάκις τὴν Ἑλλάδα καὶ ὡς ἐκ τῶν πρώτων τοῦ κράτους λειτουργῶν παρὰ τριβείας μετὰ πολλῶν, « πολλῶν ἀνθρώπων εἶδεν ἄσπεκα καὶ νόον ἔγνω, » ἀλλὰ καὶ διότι οὐδεὶς ἀνέλυεν ἢ μάλλον ἀνέτεμε καὶ διηρέυνα καὶ τὰ ἐλάχιστα ὅσον αὐτός. Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἰδὼν ποτε αὐτὸν ἀναγινώσκοντα τὰς ἡμετέρας ἐφημερίδας ἀπὸ τοῦ τίτλου μέχρι τοῦ ὑπευθύνου συντάκτου, καὶ ἀπορήσας, εἶπον ματαίαν τὴν ἐνασχόλησιν! «Ματαίαν! ἀνεφώνησε. Λησμονεῖς λοιπὸν ὅτι ζῶ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅτι τὴν ἠθικὴν πρὸ πάντων κατάστασιν αὐτῆς, ἐκ τῶν δικαστικῶν καὶ ἄλλων ἐγγράφων ἴσα ἴσα, τὰ ὁποῖα μὲ μέμφεσαι ὅτι ἀναγινώσκω ματαίως, συμπεραίνω ἀσφαλέστερον; »

Ἀλλὰ πλὴν τῆς ἐκ τῶν πραγμάτων πείρας, εἶχε σπανίαν καὶ τὴν ἐκ τῆς φύσεως σύνεσιν. Ὁ ἡγεμῶν Καρκατζᾶς, εἰ καὶ γέρον, οὐδὲν ἐπραττεν ἄνευ καὶ τῆς συναινέσεως τοῦ εἰκοσιδύο ἐτῶν ἡλικίαν ἔχοντος συμβούλου αὐτοῦ, τὸν ὁποῖον καὶ *μαμπαλίκη* ὠνόμαζεν ἐπὶ τὸ τουρκικώτερον. Καὶ ὅμως τὸν ἄνδρα τοῦτον, τὸν σφυρηλατήσαντα ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν μεταξὺ ἀγῶνων καὶ μελέτης, κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἑσπερίαν, τὸν δεξιὸν αὐτοῦ νοῦν, ἐβίασαν τὰ boys τοῦ 1862 νὰ ἀναφωνήσῃ τὸ τοῦ Κλαυδίου Ἀππίου· « Πρώτερον μὲν ἠχθόμην τῷ τῶν ὀμμάτων στέρεσθαι, νῦν δ' ἂν εὐξαίμην μηδ' ἀκούειν οὕτως αἰσχρὰ καὶ ἀγενῆ βουλευομένων. » Δικαίως δὲ ἐδύνατο νὰ προσθέσῃ καὶ τὸ ὑπὸ Καίσαρος ῥηθὲν πρὸς τοὺς θορυβήσαντας νέους ὅτι ἐζητεῖ νὰ σωφρονίσῃ αὐτούς νόμοις καὶ ἔθεσιν· « Ἀκούσατε, νέοι, γέροντες, οὐ νέου γέροντες ἤκουον. »

Καὶ οἱ υἱοὶ δὲ ἐκείνων τῶν ὁποίων τὴν πόλιν καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτὸς ἔσωσεν, ἀσθεοῦντες πρὸς τὴν μνήμην τῶν ἰδίων πατέρων, οὐδὲ πληρεξούσιον ὠνόμασαν ἐν τῇ τελευταίᾳ συνελεύσει. Ὅποιον μέγεθος ἀγνωμοσύνης!

Ἀλλ' ὅμως οὐδέποτε ἔπαυσε φροντίζων περὶ τῶν τῆς πατρίδος, καὶ διαλεγόμενος κατ' οἶκον περὶ αὐτῆς καὶ συμβουλευόμενος. Μαθὼν ποτε ἐπὶ τῶν βουλευ-

τικῶν ἐκλογῶν τοῦ 1862 ἔτους ὅτι στρατιωτικοὶ ἀνεμιγνόντο εἰς αὐτάς, ἐμήνυσε πρὸς τὸν ἀρμόδιον ὑπουργὸν τὰ ἑξῆς· « Ἡ ἐπέμβασις τῶν στρατιωτικῶν εἰς τὰ ἐκλογικὰ εἶναι παρὰ νόμον, ἥτις θὰ ἔχη δεινότερα ἐπακόλουθα· διότι ἂν ἄπαξ μάθῃ ὁ στρατιώτης νὰ παρανομή, ἔστω καὶ εἰς ἐλάχιστα, δὲν θέλει ἀργοπορήσει νὰ παρανομήσῃ καὶ εἰς μεγάλα. Νομίζω χρῆός μου νὰ προσκαλέσω εἰς τοῦτο ὄλην τὴν προσοχὴν τοῦ ὑπουργοῦ. » Τῶν προφητικῶν τούτων λόγων ἐγενόμην αὐτήκοος· δὲν παρήλθε δὲ πολὺ καὶ οἱ στρατιῶται ἔσχιζαν ἰδίαις χερσὶν ἐν Ναυπλίῳ τὰ πρωτόκολλα τοῦ ὄρκου αὐτῶν. Ἐκήρυττε δὲ ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ὅτι οὐδεὶς νόμος θέλει ἐκτελεσθῆ δικαίως, ἂν δὲν ἀναθεωρηθῇ καὶ ἐνεργηθῇ ἀδόλως ὁ περὶ δῆμων, τὸν ὁποῖον στυλοβάτην ἔλεγε τῆς ὅλης νομοθεσίας. Ἡξίου δὲ πρὸ πάντων μικρὰς τὰς περιφερείας τῶν δῆμων, φρονῶν ὅτι οὕτω καὶ ἡ κατωτέρα παιδεία διαδίδεται εὐκολώτερον, καὶ ὕλκαὶ βελτιώσεις γίνονται εἰς τὰ σήμερον παραμελούμενα χωρία, καὶ αἱ δημοτικαὶ ἀρχαὶ ἐνεργοῦσι τὰς διατάξεις, καὶ μάλιστα τὰς τῆς στρατολογίας, ἀπροσωπολήπτως, μὴ τολμῶσαι νὰ φανῶσι κακωτικαὶ πρὸς οἰκείους καὶ συγχωρίους· δὲν παρεδέχτο ὅμως καὶ τὴν πολυμύνητον τῆς ἀποκεντρώσεως ἀρχὴν, ὑπὲρ ἧς πάντες μὲν εὐχόνται, ὀλίγοι δὲ ἠρεύνουν τί ἐστὶ. Πολλάκις ἐρωτηθεὶς παρ' ἐμοῦ ἐὰν νομίζῃ καλὸν νὰ ἐκτελῶνται τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν αἱ ἀποφάσεις ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τῶν διοικητικῶν· « Ποτὲ σήμερον », ἀπεκρίθη μετὰ σπουδῆς. « Ἐὰν, προσέθετε, γίνῃ τοῦτο, σπανίως δημοτικοῦ συμβουλίου πράξις δὲν θ' ἀποβλέπῃ ἰδιαίτερα συμφέροντα. » Ὅθεν καὶ τὸ περὶ δῆμων νομοσχέδιον, τὸ συνταχθὲν τὸ 1862 ὑπὸ ἐπιτροπῆς παρ' αὐτοῦ προεδρευθείσης, ἐτήρησε καὶ τὸ 118 ἄρθρον, καὶ πάσας τὰς βάρσεις τοῦ καθεστῶτος νόμου.

Καὶ καθὼς ὄλον τὸν ἀνδρὶκὸν βίον εἶχεν ἀφιερῶσει εἰς τὴν πατρίδα, οὕτω καὶ γεγηρακῶς καὶ ἀόματος πρὸς αὐτὴν ἔστρεφε πάσας τὰς σκέψεις. Ἔσωζε δὲ ἀκμαίας τὰς διανοητικὰς δυνάμεις. « Ὁ Μυροκορδάτος, μοὶ ἔγραψεν ἐξ Αἰγίνης ὁ υἱός μου, ἐξανακύλισε· φοβοῦμαι δὲ ὅτι τὴν φορὰν ταύτην δὲν θὰ σωθῇ. Βλέπων αὐτὸν καθ' ἐκάστην θαυμάζω τὴν εὐκρίνειαν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ· δὲν εἶναι γέρον κατὰ κοιτος, ἀλλὰ νέος σφριγῶν τὸν νοῦν. »

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπέστειλέ μοι καὶ ταῦτα· « Τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀκούσας τὴν φωνὴν μου εἰς παρακείμενον δωμάτιον μ' ἐκάλεσεν· ἤξεύρεις δὲ τί μοι εἶπε; « Τὸν τελευταῖον γράφον τῆς *Harthώρας* (1) ἐγὼ πάλιν τὸν ἔλυσα· μοὶ παρέστησαν τὰς ζωγραφίας καὶ ἐνόησα ὅτι λέγει « Γαληνιώσα φύσις ψυχῆς ἄκος. »

(1) Φυλλάδ. τῆς 1 Ἀυγούστου.

Τὴν γαληνιώσαν ταύτην φύσιν εἶχε κατὰ κακὴν τῆς Ἑλλάδος μοῖραν παύσει θαυμάζων ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ἢ ὕψις ὅμως αὐτοῦ ἐγαληνία καὶ ἐντὸς τοῦ φερέτρου, διότι σύνοιδεν ἀποθνήσκων ὁ πανελλήνιος ἀνὴρ, ὅτι καὶ νοθετῶν ἐν ὄρα γήρους ἐξηκολούθει εὐεργετῶν τὰν πατρίδα.

Ὁ Ξενοφῶν ὀμιλῶν περὶ τοῦ Ἀγησιλάου ἔλεγε πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τὰ ἑξῆς· « Ποίως νεότητος οὐ κρεῖττον τὸ ἐκείνου γῆρας; καὶ τίνα νέον οἱ φίλοι πλέον ἐπόθησαν ἢ ἐκείνον γηραιὸν ἀποθανόντα; » Τοὺς πόθους τούτους αἰσθανόμεθα καριώτερον ἡμεῖς σήμερον διὰ τὸν πρόεδρον τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ τὸν Νέστορα τῆς ἐν Ἀθήναις πρώτης συνελεύσεως· διότι οὐχὶ τὴν ξένην, ὡς τῆς Σπάρτης ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ τὴν πατρίδα κατέλιπε, καὶ κατέλιπε ταλαιπωρομένην καὶ ἀνάγκην ἔχουσαν εἶπερ ποτὲ τῶν συμβουλῶν τῆς μακρᾶς καὶ σοφῆς πείρας τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν υἱῶν αὐτῆς. N. Δ.

BANIGKA

(1800—1801)

ΔΙΗΓΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ

ὁ πὸ

ALEXANDRE DUMAS.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ.)

(Συνέχ. Ἰδε φυλλάδ. 373.)

Ὁ στρατὸς, ὃν ἠκολούθει ὁ νέος ἀξιωματικὸς, διέπλετο τὴν Γερμανίαν, εἰσῆλθεν εἰς Ἰταλίαν διὰ τῶν ὁρέων τοῦ Τυρόλ καὶ εἰσῆλθεν εἰς Βεροῦνην τὴν 14 Ἀπριλίου 1799· ἀμέσως δ' ὁ Σουβαρόφ ἠνώθη μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Μελά καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῶν δύο στρατῶν. Τὴν ἐπαύριον, ὁ στρατηγὸς Σαστελιέρ προέτεινε εἰς αὐτὸν νὰ ἐξέλθωσιν εἰς κατασκοπὴν· ἀλλ' ὁ Σουβαρόφ, ἀτενίσας αὐτὴν μετ' ἐκπλήξεως, ἀπήντησε· — Δὲν γνωρίζω ἄλλον τρόπον κατασκοπῆς εἰ μὴ τὴν ἐπιθεσὶν καὶ τὴν νίκην.

Καὶ ὄντως ἡ ταχεῖα αὕτη στρατηγικὴ ἦτο συνήθης τῷ Σουβαρόφ· οὕτως εἶχε νικήσει τοὺς Τούρκους εἰς Φωξάνην καὶ εἰς Ἰσμαίλιον· οὕτως εἶχε κατακτήσει ἐν ὀλίγαις ἡμέραις τὴν Πολωνίαν καὶ κυριεύσει τὴν Πράγαν ἐντὸς τεσσάρων ὡρῶν· ὅθεν καὶ ἡ Αἰκατερίνα εὐγνωμονοῦσα εἶχεν ἀποστείλει τῷ στρατηγῷ στέφανον ἐκ δρυὸς κεκοσμημένον διὰ πολυτίμων λίθων ἀξίας ἑξακοσίων χιλιάδων ρουβλίων, πρὸς δὲ καὶ στρατηγικὴν χρυσὴν βάρβον ἀδαμαντοκόλλητον· εἶχε δὲ προβιάσει καὶ στρατάρχην δοῦσα τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξῃ σύνταγμα, τὸ ὁποῖον νὰ φέ-

ρη εἶναι τὸ ὄνομά του· ἐπανελθόντα δὲ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ὑπάγῃ ὅπως ἀναπαυθῆ εἰς λαμπρὸν κτήμα, ὑπερ ἐδωρήσατο αὐτῷ μετ' ὀκτακισχιλίων δουλοπαροίκων. Ὅποιον θαυμάσιον παράδειγμα πρὸς τὸν Θεόδωρον! ὁ Σουβαρόφ, υἱὸς ἀπλοῦ ἀξιωματικοῦ Ῥώσσου, εἶχεν ἐκπαιδευθῆ εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν, καὶ ἀρχίσει, ὡς αὐτός, ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ· διατὶ ὁ αὐτὸς αἰὼν νὰ μὴ ἴδῃ καὶ δεύτερον Σουβαρόφ;

Προηγεῖτο λοιπὸν τοῦ Σουβαρόφ φήμη τερατικῆ· εὐσεβῆς, ζηλωτῆς, ἀκάματος, ἀτάραχος, ζῶν μεθ' ἀπλότητος Ταρτάρου, μαχόμενος μετὰ τῆς ἀνδρίας Κοζάκου, ἦτο καταλληλότερος ὅπως ἐξακολουθήσῃ τὰς ἐπιτυχίας τοῦ στρατηγοῦ Μελά κατὰ τῶν στρατιωτῶν τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας, ἀπηυδνηκῶν ὡς ἐκ τῶν εὐθῆτων δισταγμῶν τοῦ Σερέρ. Ἄλλως τε ὁ ἐξ ἑκκτοντακισχιλίων ἀνδρῶν αὐστρωσσοικὸς στρατὸς μόλις εἶχε πρὸ αὐτοῦ εἰκοσὶν ἐννέα ἢ τριάκοντα χιλιάδας Γάλλων.

Ὁ Σουβαρόφ ἤρξατο, ὡς συνείθιζεν, ἀπὸ κεραινοβόλου κινήματος. Τὴν 20 Ἀπριλίου ἐφθάσε πρὸ τῆς Βρεσκίας, ἥτις μάτην προσεπάθησε νὰ ἀντιστῆ· μεθ' ἡμισείας μόλις ὥρας κανονοβολισμῶν, ἡ πύλη τῆς Πεσκιέρας συνετρίβη διὰ πελέκεων, καὶ ἡ μοῖρα Κορσακῶφ, ἥς τὸ σύνταγμα τοῦ Θεοδώρου ἀπετέλει τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν, εἰσῆλθε δρομαίως εἰς τὴν πόλιν, διώκουσα τὴν φρουρὰν, ἥτις, ἐκ χιλιῶν διακοσίων μόνον ἀνδρῶν συγκεϊμένη, κατέφυγεν εἰς τὴν ἀρόπολιν. Ἰπέικων εἰς ὄρμηκν, ἦν οἱ Γάλλοι δὲν εἶχον συνείθισιν· ἠ ἀπαντῶσι παρὰ τοῖς ἔχθροῖς αὐτῶν, καὶ βλέπων ἤδη τὰς κλίμακας ἐστημένες πρὸ τῶν τειχῶν, ὁ στρατηγὸς Βουκρέ ἐζήτησε νὰ συνθηκολογήσῃ· ἀλλ' ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο τοιαύτη ὥστε οὐδεμίαν ἐπέτυχε παραχώρησιν παρὰ τῶν ἀγρίων νικητῶν· ἠγκλωστὴ δὲ μετὰ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ ἄνευ ὕρου.

Ὁ Σουβαρόφ ἐγίνωσκεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον νὰ ὠφελῆται ἀπὸ τῆς νίκης· ὅθεν μόλις γενόμενος κύριος τῆς Βρεσκίας, ἥς ἡ ταχεῖα ἄλωσις ἀπεθάρρυνεν ἐτι μάλλον τὸν ἡμέτερον στρατὸν, προσέταξε τῷ στρατηγῷ Κράυ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Πεσκιέρας· ὁ στρατηγὸς Κράυ ἔστησε λοιπὸν τὸ ἀρχηγεῖόν του εἰς Βαλέγγιον, εἰς ἴσην ἀπὸ τῆς Πεσκιέρας καὶ τῆς Μαντούης ἀπύστασιν, ἐξήπλωσε δὲ τὰς γραμμὰς αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Πάδου μέχρι τῆς λίμνης Γάρδα, πρὸς τὴν ὄχθην τοῦ Μιγκίου, περικλείων οὕτω καὶ τὰς δύο πόλεις. Ἐν τούτοις ὁ ἀρχιστρατάρχης, προβαίνων μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ στρατοῦ, διήλθε τὸν Ὀλιον, καὶ διακίρσας τὸν στρατὸν εἰς δύο φάλαγγας, ἀπέστειλε τὴν μὲν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ρόζεμπεργ πρὸς τὴν Πέργκιον, τὴν δὲ ὑπὸ τὸν Μελάν πρὸς τὸν Σέριον ποταμὸν, ἐν ᾧ

σώματα ἐξ οὐκισχυρίων περίπου ἀνδρῶν, ὑπὸ τοῦ στρατηγῆος Κάϊμ καὶ Οὐζόλλερν, κατηυθύνοντο πρὸς τὴν Πλακεντίαν καὶ τὴν Κρεμόνην, καταλαμβάνοντα οὕτω ὅλην τὴν ἀριστερὰν ἕχθην τοῦ Πάδου ὥστε ὀδοκοντακισχίλιοι ἄνδρες τοῦ αὐστρουσικοῦ στρατοῦ προὐχώρουν σχηματίζοντες μέτωπον δέκα ἑκτὼ λευγῶν.

Ἐχον πρὸ αὐτοῦ δυνάμεις τριπλασίας τῆς ἰδίας ὁ Σερέρ ἤρξατο ὑποχωρῶν, κατέστρεψε τὰς ἐπὶ τοῦ Ἄδδα γεφύρας καὶ μετήνεγκε τὸ ἀρχηγεῖον αὐτοῦ εἰς Μεδιόλανα, περιμένων ἐκεῖ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν εἶχε γράψει πρὸς τὸ Διευθυντήριον (Directoire) ὅπως ἐξαιτήσεται τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, ἀναγκωρίζων οὕτω σιωπηρῶς τὴν ἰδίαν ἀνικανότητά. Ἀλλὰ, ἐπειδὴ ὁ μὲν διάδοχος αὐτοῦ ἐβράδυνεν, ὁ δὲ Σουβαρόφ προὐχώρει πάντα, ὁ Σερέρ, ἔτι πλέον περιφροῦς δι' ἣν ἔφερον εὐθύνην, παρέδωκε τὴν ἀρχηγίαν εἰς ἕνα τῶν ὑπ' αὐτὸν ἱκανωτέρων στρατηγῶν, τὸν Μορώ, ὅστις ἐμελλε καὶ αὐθις νὰ πολεμήσῃ αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς Ῥώσους, ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ὁποίων ἐπέπρωτο ν' ἀποθάνῃ.

Ὁ ἀπροσδόκητος οὗτος διορισμὸς προὐκάλεσε τὴν γενικὴν ἀγαλλίαν τοῦ στρατοῦ· ἐκεῖνος, ὃν ἡ λαμπρὰ ἐκστρατεία τοῦ Ῥήνου εἶχεν ἀξιώσει τοῦ ἐπώνυμου τοῦ γάλλου Φαβίου, διήλθε πρὸ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ ἀνακράζοντος μετ' ἐνθουσιασμοῦ—Ζήτω ὁ Μορώ! Ζήτω ὁ σωτὴρ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἰταλίας!

Ἄλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς αὐτός, ὁποῖος καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἐτύφλωνε τὸν Μορώ ὡς πρὸς τὴν δεινὴν αὐτοῦ θέσιν· ὅπως μὴ περικυκλωθῇ ὑπὸ τοῦ Ῥώσικοῦ στρατοῦ ὄφειλε νὰ σχηματίσῃ γραμμὴν παράλληλον πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τῆς λίμνης Λέκκου μέχρι τῆς πόλεως Πιτζιγκατόνε, δηλαδὴ ἐπὶ μήκους εἰκοσι λευγῶν. Καὶ ἠδύνατο μὲν νὰ ἀποσυρθῇ εἰς Πεδεμόντιον, νὰ συγκεντρώσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ νὰ περιμείνῃ ἐκεῖ τὰς ἐπικουρίας, τὰς ὁποίας τὸ Διευθυντήριον ὑπισχνεῖτο νὰ στείλῃ, ἀλλὰ πρᾶττων τοῦτο ἔθετεν εἰς κίνδυνον τὸν ἐν Νεαπόλει στρατὸν, καταλείπων αὐτὸν ἀβοήθητον πρὸ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ὑπερασπίσῃ, ἐφ' ὅσον χρόνον ἤθελε δυνηθῆ, τὴν διόδον τοῦ Ἄδδα, ὅπως παράσῃ καιρὸν εἰς τὴν μοῖραν Δεσὸλ, ἣν ἐμελλε ν' ἀποστείλῃ ὁ Μασσενά, νὰ φθάσῃ καὶ βοηθήσῃ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ πτέρυγα, ἐνῶ ἡ μοῖρα Γωτιέ, ἣτις εἶχε προσταγῇ νὰ κενώσῃ τὴν Τοσκάναν, θὰ ἐφθανε δρομικῶς εἰς ἐπικουρίαν τῆς δεξιᾶς. Ἐκεῖνος δὲ ἐτέθη εἰς τὸ κέντρον, ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν ὀχυρὰν γέφυραν τοῦ Κασσάνου, ἣς ἡ ἄκρα ἐκάλυπτετο ὑπὸ τῆς διώρυγος Ριτόρτου, κατεχομένως ὑπὸ πολυαριθμοῦ πυροβολικοῦ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς.

Συνετὸς δ' ὄσον καὶ ἄνδρείος, ὁ Μορώ ἔλαβε πρὸς τούτοις τὰ ἀναγκαῖα μέτρα ὅπως, ἐν περιπτώσει ἤττης, ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑποχώρησιν αὐτοῦ πρὸς τὰ Ἀπεννίνα καὶ τὴν παραλίαν τῆς Γενούης.

Μόλις δ' αἱ κινήσεις αὐταὶ εἶχον ἐκτελεσθῆ καὶ ὁ ἀκάματος Σουβαρόφ εἰσῆλθεν εἰς Τριβέγλιον· ὁ δὲ Μορώ ἔμαθε συγχρόνως καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ Ῥώσσου ἀρχιστρατήγου εἰς τὴν πόλιν ταύτην, καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Περγάμου μετὰ τοῦ φρουρίου αὐτῆς· τὴν δὲ 25 Ἀπριλίου εἶδε τὰς προφυλακὰς τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ὁ Ῥώσος στρατηγὸς διήρξατο τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς τρία ἰσχυρὰ μέρη, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ τρία κύρια σημεῖα τῆς γαλλικῆς γραμμῆς, ἀλλ' ἀνώτερα, ἕκαστον, κατὰ τὸ διπλάσιον, τῶν σωμάτων τὰ ὁποῖα ἐμελλον νὰ προσβάλλωσιν. Ἡ δεξιὰ πτέρυξ, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βουκάσσοβιτς, προεχώρησε μέχρι τῆς ἄκρας τῆς λίμνης Λέκκου, ἐνθα περιέμενον αὐτὴν ὁ στρατηγὸς Σερόουριέ· ἡ ἀριστερὰ, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μελᾶ, παρετάχθη ἀντικρὺ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Κασσάνου· τέλος δ' αἱ αὐστριακὴ μοῖρα τῶν στρατηγῶν Ζόπερ καὶ Ὀτ, ἀποτελοῦσαι τὸ κέντρον, συνεκεντρώθησαν εἰς Κανόνια, ὅπως δυνηθῶσιν, ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, νὰ κυριεύσωσι τὸ Βάπριον. Οἱ Ῥώσοι καὶ αὐστριακοὶ στρατοὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς ἀπόστασιν βολῆς κανονίου ἀπὸ τῶν προφυλακῶν τοῦ γαλλικοῦ.

Τὴν ἑσπέραν ὁ Θεόδωρος, οὗτινος τὸ σύνταγμα ἀνῆκεν εἰς τὴν μοῖραν Σαστελέρ, ἔγραψε πρὸς τὸν στρατηγὸν Τσερμαυλλὸφ ταῦτα·

« *Εἴμεθα τέλος πάντων ἐνώπιον τῶν Γάλλων· μεγάλη μάχη θὰ συγκροτηθῇ· αὐριοῦ τὸ πρωτ' τὸ δὲ ἑσπέρας ἢ θὰ ἦμαι ὑπολοχαγὸς ἢ νεκρός.* »

Τὴν δὲ ἐπαύριον, 26 Ἀπριλίου, τὸ κανόνιον ἤρξατο ἀντιχοῦν ἀπὸ τοῦ λυκαυγοῦς εἰς τὰ ἄκρα τῶν γραμμῶν, τῆς ἀριστερᾶς ἡμῶν πτέρυγος προσβληθείσης ὑπὸ τοῦ συντάγματος τοῦ πρίγκηπος Βαγρατιῶν, ἐν ᾧ, κατὰ τὴν δεξιάν, ὁ στρατηγὸς Σεκενδόρφ, καταλιπὼν τὸ στρατόπεδον τοῦ Τριβεγλίου, ἔβηκε πρὸς τὴν Κρέμαν.

Αἱ δύο προσβολαὶ δὲν ἔσχον τὴν αὐτὴν ἔκβασιν, διότι οἱ στρατιῶται τοῦ Βαγρατιῶν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν μετὰ φορικτῆς ζημίας, ἐν ᾧ ὁ Σεκενδόρφ, ἐξ ἐναντίας, ἀπέδιωξε τοὺς Γάλλους ἐκ τῆς Κρέμας καὶ ἐφθασε μέχρι τῆς γεφύρας τοῦ Λοδί.

Αἱ δὲ προῤῥήσεις τοῦ Θεοδώρου ἐψεύσθησαν, δὲ τὸ σῶμά του δὲν συνεπλάκην δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, τὸ δὲ σύνταγμα του ἔμεινε ἀκίνητον, μᾶτην περιμένον διαταγὰς. Ὁ Σουβαρόφ δὲν εἶχε λάθει ἔτι ὅλα τὰ μέτρα, περιέμενε δὲ τὴν νύκτα ὅπως συμπληρώσῃ αὐτὰ.

Κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα ὁ Μορώ, μαθὼν τὴν νέ-

κην τοῦ Σεκενδόρφ κατὰ τὴν ἄκραν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος, ἀπέστειλεν εἰς τὸν Σερόουριέ διαταγὴν νὰ ἀφῆσθαι εἰς Λέκκου, μέρος δυνάμενον εὐκόλως νὰ ὑπερασπίσῃ, ὀλίγον μόνον στρατὸν καὶ νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ τοῦ ἐπιλοῖπου εἰς τὸ κέντρον· ὁ Σερόουριέ ἔλαβε τὴν προσταγὴν τὴν δευτέραν ὥραν τῆς πρωΐας καὶ ἐξέτελεσεν αὐτὴν ἀμέσως.

Τὸ ἐφ' ἑαυτοῖς οἱ Ῥώσοι δὲν ἐχρονотρίθησαν ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ σκότους τῆς νυκτός, ὁ στρατηγὸς Βουκάσσοβιτς ἔστησεν ἐκ νέου τὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων καταστραφείσαν γεφύραν εἰς Βρέβιον, ἐν ᾧ ὁ στρατηγὸς Σαστελέρ κατεσκευάζεν ἐτέραν δύο μίλια κάτω τοῦ πύργου τοῦ Τρέτζου, ταῦτα δὲ χωρὶς αἱ γαλλικαὶ προφυλακαὶ νὰ συλλάβωσι τὴν παραμικρὰν ὑποψίαν. Καταληφθέντες ἀφρονιδίως τὴν τετάρτην τῆς πρωΐας ὑπὸ τῶν δύο αὐστριακῶν μοιρῶν, αἰτινες, καταλυπτόμενοι ὑπὸ τοῦ χωρίου Σὰν Γερβάζιο, εἶχον φθάσει εἰς τὴν δεξιάν ἕχθην τοῦ Ἄδδα ἀπαρατήρητοι, οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ πύργου τοῦ Τρέτζου στρατιῶται κατέλιπον αὐτὸν καὶ ἤρξαντο ὑποχωροῦντες· οἱ Αὐστριακοὶ κατεδίωξαν αὐτοὺς μέχρι τοῦ Πότζου, ἀλλ' ἐκεῖ οἱ Γάλλοι ἐστάθησαν καὶ ἐστράφησαν κατ' αὐτῶν, διότι εἰς τὸ Πότζον εὐρίσκατο, μετὰ τοῦ στρατοῦ τὸν ὁποῖον ἐπανῆγεν ἐκ Λέκκου, ὁ στρατηγὸς Σερόουριέ, ὅστις ἀκούσας τὸν ὀπισθεν αὐτοῦ κανονοβολισμὸν, ἐστάθη πρὸς στιγμὴν καὶ, ἀκολουθῶν τὸν πρώτιστον νόμον τοῦ πολέμου, κατηυθύνθη πρὸς τὸ μέρος τῶν πυροβολισμῶν καὶ τοῦ κκπνοῦ. Αὐτὸς λοιπὸν συνεκέντρωσε τὴν φρουρὰν τοῦ Τρέτζου καὶ ἐπανέλαβε τὴν ἐπίθεσιν, πέμψας ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν πρὸς τὸν Μορώ ὅπως ἀναγγείλῃ αὐτῷ τὸ κίνημα τὸ ὁποῖον ἐνόμισεν ἀναγκαῖον.

Ἡ μάχη συνήθη τότε μεταξύ τῶν Γάλλων καὶ τῶν Αὐστριακῶν μετὰ πείσματος ἀνηκούστου· διότι οἱ ἀρχαῖοι στρατιῶται τοῦ Βοναπάρτου εἶχον ἀποκτήσει, κατὰ τὰς πρώτας εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείας, συνῆθειαν τὴν ὁποίαν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποβάλλωσι, τὴν συνῆθειαν τοῦ νὰ νικῶσι τοὺς ὑπαικούς· τῆς Αὐτοῦ Αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος ὅπου καὶ ἂν ἀπῆνταν αὐτοῦς. Ἀλλ' ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ ἦτο τοιαύτη, ὥστε οἱ ἡμέτεροι ἤρξαντο νὰ ὑποχωρῶσιν, ὅτε κρυφαὶ ἀκουσθεῖσαι ἐκ τῆς ὀπισθοφυλακῆς ἀνήγγειλον ἐπικουρίαν· καὶ τῷ ὄντι ὁ στρατηγὸς Γρενιέ, ἀποσταλὴς ὑπὸ τοῦ Μορώ, ἐφθανε μετὰ τῆς μοῖρας αὐτοῦ καθ' ἣν στιγμὴν ἡ παρουσία του ἦν ἀναγκαιοτάτη.

Μέρος τῆς νέας μοῖρας ἐνίσχυσε τοὺς μαχομένους διπλασιάζον τὴν δύναμιν τοῦ κέντρον, ἐν ᾧ τὸ ὑπόλοιπον ἐξετάθη ἀριστερὰ, ὅπως περικυκλώσῃ τὸν ἐχθρόν· εἶτα τὸ τύμπανον ἐκρούσθη καθ' ὅλας τὰς τάξεις καὶ οἱ ἡμέτεροι ἤρξαντο νὰ ἀνακτώσιν

τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Ἀλλὰ τότε ἐφθασεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν Αὐστριακῶν ὁ στρατηγὸς Σαστελέρ μετὰ τῆς μοῖρας αὐτοῦ, καὶ οὕτως ὁ ἐχθρὸς ἐγένετο πάλιν ἀνώτερος τῶν ἀριθμῶν. Ὁ Γρενιέ ἀνεκάλεσεν ἀμέσως τὴν πτέρυγα ὅπως ἐνίσχυσῃ τὸ κέντρον, ὁ δὲ Σερόουριέ, ὑποχωρῶν, ἐστάθη εἰς τὸ Πότζον ὅπως περιμείνῃ τὸν ἐχθρόν.

Ἐκεῖ ἡ μάχη ὑπῆρξε πεισματωδεστάτη· τὸ χωρίον ἠλώθη καὶ ἐπανεκτίθη τρίς, τέλος δὲ, προσβληθέντες καὶ τέταρτον ὑπὸ δυνάμεως διπλασίας, οἱ Γάλλοι ἠναγκάσθησαν νὰ κενώσωσιν αὐτό. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην προσβολήν, εἰς συνταγματάρχης αὐστριακῆς ἐτραυματίσθη θανασίμως· ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου, ὁ στρατηγὸς Βέκερ, ὅστις διώκει τὴν γαλλικὴν ὀπισθοφυλακὴν, μὴ θέλων νὰ ὑποχωρήσῃ, περιεκυκλώθη μετ' ὀλίγων ἀνδρῶν, καὶ, ἀφ' οὗ εἶδεν αὐτοὺς πεσόντας ἀλληλοδιαδόχως, ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὸ ξίφος εἰς νέον ἀξιωματικὸν Ῥώσσον τοῦ συντάγματος Σεμενοφσκόϊ, ὅστις, ἐμπιστευθεὶς τὸν ἀίχμαλτον εἰς τοὺς ἀκολουθοῦντας στρατιώτας, ἐξηκολούθησε τὴν μάχην.

Οἱ δύο γάλλοι στρατηγοὶ εἶχον ἐκλέξει ὡς σημείον συγκεντρώσεως τὸ χωρίον Βάπριον· ἀλλὰ, κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς ἀταξίας ἦν προῤῥήθησεν εἰς τὰς ἡμετέρας τάξεις ἡ ἐκκένωσις τοῦ Πότζου, τὸ αὐστριακὸν ἵπικὸν ἐπέπεσε μετὰ τοσαύτης ὀρμῆς, ὥστε ὁ Σερόουριέ, εὐρεθεὶς κεχωρισμένος ἀπὸ τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ μετὰ δισχιλίων καὶ πεντακοσίων ἀνδρῶν εἰς Βεζεδέριον, ἐν ᾧ ὁ Γρενιέ ἐφθανε μόνος εἰς τὸ συμφωνήθην μέρος καὶ ἴστατο εἰς Βάπριον ὅπως παραταχθῆ καὶ πάλιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Ἐν τούτοις πεισματώδης μάχη συνήπτετο εἰς τὸ κέντρον. Ὁ Μελᾶς μετ' εἰκοσάκισχιλιων περίπου ἀνδρῶν, προσέβαλε τὰ ὀχυρώματα τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὴν ἄκραν τῆς γεφύρας τοῦ Κασσάνου καὶ τῆς διώρυγος Ριτόρτου. Ἀπὸ τῆς ἐβδόμης πρωϊνῆς ὥρας, ἄμα ὡς ὁ Μορώ ἐξαπέστειλε τὴν μοῖραν τοῦ Γρενιέ, ὁ Μελᾶς διοικῶν αὐτοπροσώπως τρία αὐστριακὰ τάγματα, προσέβαλε τὰ προχώματα. Ἐκεῖ ἐπὶ δύο ὥρας ἐγένετο τρομερὰ σφαγὴ· τρίς ἀποκρούσθέντες, μετ' ἀπωλείας χιλίων πεντακοσίων ἀνδρῶν, οἱ Αὐστριακοὶ τρίς ἐπανέλαβον τὴν προσβολήν, ἐνισχυόμενοι ἐκάστοτε ὑπὸ νέων δυνάμεων, ὀδηγούμενοι καὶ ἐνθαρρυνόμενοι πάντοτε ὑπὸ τοῦ Μελᾶ, θέλοντος νὰ ἐκδικήσῃ τὰς ἀρχαῖας ἤττας. Τέλος, προσβληθέντες καὶ τέταρτον οἱ Γάλλοι, ἀφ' οὗ ἡμισυβήθησαν ἐκάστην σπιθαμὴν τοῦ ἐδάφους, ἀπεσύρθησαν ὀπισθεν τῆς δευτέρας σειρᾶς τῶν ὀχυρωμάτων, τῆς πρὸ αὐτῆς τῆς ἄκρας τῆς γεφύρας, ἐνθα ἤρχεν ὁ Μορώ. Εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐπολέμησαν δύο ἔτι ὥρας ἐκ τοῦ συστάδην, ἐν ᾧ τὸ πυροβολικὸν

προϋξένοι τρομεράν θρασύειν. Τέλος οί Αυστριακοί, συσσωματωθέντες και αὔθις, ὤρμησαν προτεινόντες τὰς λόγχας καί, στερούμενοι κλιμάκων μηδ' ἔχοντες ἀνοιγμα εἰς τὸ τεῖχος, κατώρθωσαν νὰ εἰσέλθωσι βίνοντες ἐπὶ τῶν σεσωρευμένων σωμάτων τῶν πεσόντων συστρατιωτῶν αὐτῶν. Ὁ Μορώ προσέταξε τότε τὴν υποχώρησιν καί, ἐν ᾧ οἱ Γάλλοι διέβαιον τὸν Ἄδδαν, αὐτὸς ὑπεστήριξε τὴν διάβασιν μεθ' ἐνὸς μόνου τάγματος, ἐξ οὗ δὲν ἐσώζοντο μεθ' ἡμίσειαν ὥραν ἢ ἑκατὸν εἰκοσιν ἄνδρες. Πρὸς δὲ τούτοις τρεῖς ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν του ἔπεσαν παρ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ υποχώρησις ἐγένετο ἄνευ ἀταξίας· τότε ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς, ἀντιμέτωπος πάντοτε τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἐφθασεν εἰς τὴν μίαν ἄκρην τῆς γερύρας, ὅτε ἐκεῖνος εὐρίσκειτο εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην. Οἱ Αὐστριακοὶ ὤρμησαν ἀμέσως εἰς καταδίωξιν αὐτοῦ, ἀλλ' αἴφνης τρομερὸς πάταγος ἠκούσθη, ὑπερβάλλον καὶ αὐτὸν τὸν τοῦ πυροβολικοῦ ἢ δευτέρου ἀψὲς τῆς γερύρας ἀνετεινᾶθη εἰς τὸν ἀέρα μεθ' ὅσων εὐρίσκοντο ἐπ' αὐτῆς, εἰς δὲ τὸ κενὸν διάστημα συντρίμματα ἀνθρώπων καὶ πετρῶν κατέπεσον ὡς βροχή.

Ἀλλ' ἐν ᾧ ὁ Μορώ ἔθετε πρόσκαιρον ἐμπόδιον μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ Μελά, εἶδε προσερχομένην ἀτάκτως τὴν φάλαγγα τοῦ στρατηγοῦ Γρενιέ, ἣτις, ἀναγκασθεῖσα νὰ καταλίπη τὸ Βάπριον, ἐφρουγε διωκομένη ὑπὸ τοῦ αὐστρουσσοικοῦ στρατοῦ τῶν Ζόφφ, ὅτ' καὶ Σαστελέρ. Ὁ Μορώ διέταξε μεταβολὴν μετώπου καί, ἀντιπαραταττόμενος εἰς τὸν νέον καὶ ἀπροσδόκητον ἐχθρὸν, κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Γρενιέ καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν μάχην. Ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Μελάς ἀνέξενε τὴν γέφυραν καὶ διέβη τὸν ποταμὸν· τότε δ' ὁ Μορώ εἶδεν ἑαυτὸν προσβαλλόμενον κατὰ μέτωπον καὶ ἐκ τῶν δύο πλευρῶν ὑπὸ δυνάμεων τριπλασίων, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἀξιωματικοὶ ἰκέτευσον αὐτὸν νὰ διατάξῃ τὴν υποχώρησιν, διότι ἐκ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ ἐξήρτητο ἡ διατήρησις τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Γαλλίαν. Ὁ Μορώ ἀντέστη ἐπὶ πολὺ, διότι ἐνόησε τὰς σοβαρὰς συνεπειὰς τῆς ἥττης ἢν ὑπέστη, καὶ εἰς ἣν δὲν ἤθελε νὰ ἐπιζήσῃ. Ἀλλ' ἐκλεκτὸν σῶμα περιεκύκλωσεν αὐτὸν καί, σχηματίσας τετράγωνον, ἤρξατο ὑποχωροῦν, ἐν ᾧ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ στρατοῦ ὑπέμενε τὸν θάνατον ὅπως ὑποστηρίξῃ τὴν υποχώρησιν ἐκείνου, οὗ τινος ἡ μεγαλοφυΐα ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ μόνη ὑπολειπομένη ἐλπίς.

Ἡ μάχη διήρκεσε περὶ τὰς τρεῖς ἕτι ὥρας, καθ' ἃς ἡ ὀπισθοφυλακὴ ἐθαυματουργήσεν. Τέλος ὁ Μελάς, βλέπων ὅτι ὁ ἐχθρὸς εἶχε διαφύγει αὐτὸν καὶ αἰσθανόμενος ὅτι οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, κακμηκότες μετὰ πεισματώδη μάχην, εἶχον ἀνάγκην ἀναπαύσεως, προσέταξε τὴν διακοπὴν τῆς μάχης καὶ ἐστά-

θη εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Ἄδδα, μένων οὕτω κύριος τοῦ πεδίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειντο δισχιλίαι καὶ πεντακόσιοι ἐκ τῶν ἡμετέρων νεκροὶ καὶ ἑκατὸν εἰκοσι πυροβόλα.

Τὸ ἑσπέρας ὁ Σουβαρόφ, προσκαλέσας τὸν στρατηγὸν Βέκερ εἰς τὸν δειπνον, ἠρώτησεν αὐτὸν ὑπὸ τίνος ἠχμαλωτίσθη· ὁ δὲ Βέκερ ἀπήντησεν ὅτι ὑπ' ἐνὸς νέου ἀξιωματικοῦ τοῦ συντάγματος τοῦ εἰσελθόντος πρώτου εἰς Πότζον· ὁ Σουβαρόφ ἐξήτασεν ἀμέσως ποῖον ἦτο τοῦτο τὸ σύνταγμα, καὶ μαθὼν ὅτι ἦτο τὸ τοῦ Σεμενοφσκόι, διέταξε νὰ γίνῃ ἐρευνα περὶ τοῦ νέου ἀξιωματικοῦ. Ὀλίγας στιγμὰς μετὰ ταῦτα ὁ Θεόδωρος Ρωμαυλόφ παρουσιάσθη εἰς αὐτὸν φέρων τὴν σπάθην τοῦ στρατηγοῦ Βέκερ, ὁ δὲ Σουβαρόφ ἐκράτησεν αὐτὸν ὅπως δειπνήσῃ μεθ' αὐτοῦ καὶ τοῦ αἰχμαλώτου. Τὴν δ' ἐπαύριον, ὁ Θεόδωρος ἔγραψε πρὸς τὸν προστάτην αὐτοῦ·

«*Ἐτήρησα τὸν λόγον μου· εἶμαι ὑπολοχαγός, ὁ δὲ στρατάρχης Σουβαρόφ ἐξήτησεν ὑπὲρ ἐμοῦ παρὰ τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τὸ παράσημον τοῦ Ἁγίου Βλαδμήρου.*»

Τὴν 28 Ἀπριλίου, ὁ Σουβαρόφ εἰσῆρχετο εἰς Μεδιόλινα, τὰ ὁποῖα ὁ Μορώ εἶχεν ἐγκαταλίπει ὅπως ἀποσυρθῆ ὀπισθεν τοῦ Τικίνου· ἐξέδωκε δὲ τὴν ἀκόλουθον προκήρυξιν, ἀριστα δηλοῦσαν τὸ πνεῦμα τοῦ μοσχοθίτου ἥρωος.

«*Ὁ τροπαιοῦχος στρατὸς τοῦ ἀποστολικοῦ Αὐτοκράτορος ἐφθασε μάχεται δὲ ὑπὲρ τῆς ἀρεγέρσεως τῆς ἀγίας θρησκείας, τοῦ κλήρου, τῶν εὐγενῶν καὶ τῆς ἀρχαίας κυβερνήσεως τῆς Ἰταλίας.*

«*Λαοὶ, ἐνώθητε μεθ' ἡμῶν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πίστεως· διότι ἤλθομεν μετὰ στρατοῦ εἰς Μεδιόλινα καὶ Πλακεντίαν, ὅπως βοηθήσωμεν ὑμᾶς.*»

Αἱ φονικαὶ νίκαι τῆς Τρεβίας καὶ τοῦ Νόβι διεδέχθησαν τὴν τοῦ Κασσάνου, ἀλλ' ἐξησθένισαν τὸν Σουβαρόφ τοσοῦτον, ὅστε δὲν ἠδυνήθη νὰ ὠφελθῆ ἀπ' αὐτῶν· ἄλλως τε, ἐν ᾧ ὁ ῥώσσοος στρατηγὸς ἐμελέτα νὰ προχωρήσῃ, ἐφθασε νέον σχέδιον στελλόμενον ὑπὸ τοῦ αὐλικοῦ συμβουλίου τῆς Βιέννης. Οἱ σύμμαχοι εἶχον ἀποφασίσει τὴν εἰς Γαλλίαν εἰσβολὴν καί, διορίζοντες τὴν ὁδὸν ἣν ἑκάστος στρατηγὸς ἐμελλε ν' ἀκολουθήσῃ πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ νέου ταύτου σχεδίου, εἶχον ὀρίσει ὁ μὲν Σουβαρόφ νὰ διέλθῃ τὴν Ἑλβετίαν, ὁ δ' ἀρχιδουξ νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ τὰς θέσεις του καὶ διευθυνθῆ πρὸς τὸν κάτω Ῥήνον. Ὁ στρατὸς μεθ' οὗ ὁ Σουβαρόφ, ἀφίνων τὸν Μορώ καὶ τὸν Μακδονάδ ἐνώπιον τῶν Αὐστριακῶν, ἐμελλε νὰ προβῆ κατὰ τοῦ Μασσενά, συνέκειτο ἐκ τριακοντακισχιλίων Ῥώσσοων οὓς εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ἐξ ἐτέρων τριακοντακισχιλίων, ἀπεσπασμένων ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν κόμητα Τολστόύ ἐφεδρείας τῆς ἐν Γαλλικίᾳ, οἵτινες ἐμελλον νὰ

ὀδηγηθῶσιν εἰς Ἑλβετίαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Κορσκόφ· ἐξ εἰκοσι πέντε ἕως τριακοντὶ χιλιάδων Αὐστριακῶν ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Χότζε· τέλος δ' ἐκ φυγάδων (émigrés) Γάλλων ἐξακισχιλίων περίπου ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Κονδέ· τὸ ὅλον ἐξ ἑννενηκοντάκις χιλίων, καὶ πλέον, ἀνδρῶν.

Ὁ Θεόδωρος εἶχε πληγωθῆ εἰσερχόμενος εἰς Νόβι· ἀλλ' ὁ Σουβαρόφ ἐκάλυψε τὴν πληγὴν αὐτοῦ δι' ἐτέρου σταυροῦ, ὁ δὲ βαθμὸς τοῦ λοχαγοῦ ἐπετάχυνε τὴν ἀναρρώσιν του· ὥστε ὁ νέος ἀξιωματικὸς, εὐτυχῆς μᾶλλον ἢ ὑπερήφανος διὰ τὸν νέον στρατιωτικὸν βαθμὸν, ἠδυνήθη νὰ ἀκολουθήσῃ τὸν στρατὸν ὅτε, τὴν 13 Σεπτεμβρίου, κατηνθύνθη πρὸς τὴν Σελβεδραν καὶ εἰσέβαλε μετὰ τοῦ στρατηγοῦ εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Τικίνου.

Τὰ πάντα μέχρι τοῦδε εἶχον προβῆ κατ' εὐχὴν, καί, ἐν ὅσῳ εἶχε μείνει εἰς τὰς πλουσίας καὶ τερπνὰς πεδιάδας τῆς Ἰταλίας, ὁ Σουβαρόφ δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ χαίρῃ διὰ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὴν ἀροσίωσιν τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ· ἀλλ' ὅτε τοὺς εὐεχρῶς ἀγροὺς τῆς Λομβαρδίας, τοὺς ὑπὸ ὠραίων καὶ εὐωνύμων ποταμῶν διαρροομένους, διεδέξαντο τὸ ξηρὸν ἔδαφος τῆς Λεβαντίνης καὶ αἱ χιονοσκεπεῖς καὶ πένθιμοι κορυφαὶ τοῦ Ἁγίου Γοθάρδου, ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐσβέσθη, τὸ θάρρος ἐξέλιπε καὶ θλιβερὰ προκισθήματα κατέλαθον τὰς καρδίας τῶν ἀγρίων ἐκείνων γόνων τοῦ Βορρᾶ. Ἀπροσδόκητοι ψιθυρισμοὶ ἠκούσθησαν καθ' ὅλας τὰς τάξεις· εἶτα αἴφνης ἡ προφυλακὴ ἐστάθη λέγουσα ὅτι δὲν ἤθελε πλέον νὰ προχωρήσῃ. Μάτην ὁ Θεόδωρος, ὅστις διώκει ἕνα λόχον, περικάλυψε, ἰκέτευσεν τοὺς στρατιῶτας αὐτοῦ νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τῶν συντρόφων καὶ νὰ δώσωσι τὸ παράδειγμα προβαίνοντες πρώτοι· οἱ στρατιῶται τοῦ Θεοδώρου ἐβρίβαν τὰ ὄπλα κατὰ γῆς καὶ ἐξηπλώθησαν παρ' αὐτά. Ἐν ᾧ δὲ παρείχον τοιοῦτο δειγμὰ ἀπειθείας ὁ ἥχος νέων ψιθυρισμῶν ἀρχομένων ἀπὸ τῆς οὐρᾶς τοῦ στρατοῦ ἐπλησίαζεν ὡς θύελλα· ὁ Σουβαρόφ κατελιπὼν τὴν ὀπισθοφυλακὴν ἐβίασε πρὸς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν καὶ προῦκάλει διερχόμενος τὰς τάξεις τὴν τρομερὰν ταύτην ἐκφρασιν τῆς ἀπειθείας. Ὅτε δ' ἐφθασεν εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς φάλαγγος οἱ ψιθυρισμοὶ κατήντησαν ἀραί. Ω.

(Ἔπεται συνέχεια.)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Τὰ σωζόμενα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου καὶ οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Ἐκδιδόντες Σοφοκλέους Κ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων ἱατροῦ, κλ. — Τόμ. Β'. Ἀθῆναι 1864 εἰς 8ον ἐκ σελ. 636.

Ἀπὸ τοῦ 1862 ἔτους ὁ Κ. Σοφ. Οἰκονόμος δημοσιεύει διὰ τοῦ τύπου τὰ σωζόμενα ἐκκλησια-

στικὰ συγγράμματα, ἐκδεδομένα τε καὶ ἀνέκδοτα, τοῦ αἰδίου αὐτοῦ πατρὸς. Ἡ δημοσίευσίς αὕτη διπλὴν ἄμα δὲ καὶ ἀξιόλογον ἔχει τὴν σημασίαν· πρῶτον μὲν ἐργετίζεται τὸ ἔθνος διὰ τῆς διαδόσεως τῶν κοινωφελῶν ἔργων τοῦ γεραροῦ συγγραφέως, ὧν οὐκ ὀλίγα ἔκειντο ἄγνωστα, καὶ δεύτερον προτίθεται εἰς μίμησιν ἀξιωματικῶν παράδειγμα υἱοῦ, τιμὴν ἀξίαν νέμοντος τῷ γεννήτορι. Τῶν ἀρχαίων τις ἔλεγεν ὅτι «οὐδὲν δικαιοτέρον ἢ τοῦ γενέσεως καὶ παιδείας αἰτίους ὄντας ἀντενεργεῖται.» Ἡμεῖς δὲ προσθέτομεν ὅτι καὶ οὐδὲν ἀντενεργετήμα ἀξιώτερον, ἢ τὸ διαδίδειν πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδος τοὺς κερποὺς τῶν πόνων πατρὸς, ὀλόκληρον βίον καταναλώσαντος εἰς εὐεργεσίαν αὐτῆς.

Ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἄχρι τοῦδε δύο τόμων, εἰς τὸν δεύτερον, τὸν σήμερον ἀναγγελλόμενον, ἐπικαλούμεθα ἰδίως τὴν προσοχὴν τοῦ φιλοστοργοῦ ἀναγνώστου· διότι ὑπόθεσιν ἔχων περισπούδαστον, τὰ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν λέγομεν τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, χειραγωγεῖ αὐτὸν εἰς τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλληνικῆς ἱστορίας τὴν εὐσυνείδητον μελέτην, ἀποβαίνουσαν ἀναντιρρήτως ἀτελῆ ἄνευ καὶ τῆς ἐρεῦνης τῶν περιπετειῶν ἃς ὑπέστη ὁ ἱερώτατος καὶ τιμιώτατος τῶν θεσμῶν, ὃν καὶ πρὸ τῆς πατρίδος αὐτῆς ἔταξαν οἱ ἀγωνιζόμενοι.

Καὶ τῶντι ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης ὑπὲρ ἐλευθερίας φωνῆς, σύνθημα τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν παρεδέχθησαν οἱ Ἕλληνες τὸ «ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.» Καὶ βέβαιον μὲν ὅτι καὶ πρὸς τοὺς δύο τοῦ συνήματος ὄρους ἐδείχθησαν ἐπίσης πιστοὶ, ὅτι καὶ ὑπὲρ τῶν δύο ἐπάλασσαν ἐπίσης ἐκθύμως· ἀλλὰ τοὺς μὲν ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνας συγκεραλιώσαντες, ἡμέτεροί τε καὶ ξένοι ἐξιστόρησαν πολλάκις, τῶν δὲ ὑπὲρ πίστεως εἴποτε ἐγένετό τις μνεία, ἐγένετο κατὰ παρέκβασιν, σύντομος, ἀσυνάρτητος καὶ ἄμοιρος συνεχείας. Πρῶτος ὁ πολὺς Οἰκονόμος ἰχνογράφει σήμερον αὐτοὺς κατὰ τάξιν, καὶ διὰ τοῦτο «Τριακονταετηρίδα ἐκκλησιαστικὴν ἢ συνταγματικὴν ἱστορικὴν τῶν ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος ἐκκλησιαστικῶν συμβεβηκότων ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1852,» ἐπιγράφει τὸ πόνημα αὐτοῦ. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη μαρτυρεῖ τὴν σπουδαιότητα τοῦ συγγράμματος, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ συγγραφέως ἀρκεῖ καὶ μόνον νὰ καταδείξῃ τὴν ἀκρίβειαν μεθ' ἧς ἐγένετο ἡ ἐξιστόρησις.

Τὸ *Συνταγματικὸν* διαιρεῖται εἰς τρία τμήματα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον περιέχει τὰ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν διήγησιν τῶν περὶ αὐτῆς ἐνεργηθέντων ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1832, ἧτοι μέχρι τέλους τῶν προσωρινῶν κυβερνήσεων· τὸ δὲ δεύτερον τὰ ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1852, ὅτε ἐκυρώθη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς Ἐκκλησίας ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ἑλληνικῆς, καὶ τὸ τρίτον,

τὸ ἐν τῷ ἐπομένῳ τόμῳ ἐκδοθῆσόμενον, τὸν Τόμον τῆς ἐπικυρώσεως καὶ τὰς περὶ τῶν κατ' αὐτοῦ γραφέντων κρίσεις τοῦ συγγραφέως. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀτελείας τινὰς τοῦ ἔργου, ἐξ ἀνάγκης ἀπολειφθεῖσας διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν σωματικῶν δυνάμεων καὶ ἰδίως τῆς ὁράσεως τοῦ ἐκπονήσαντος, συνεπλήρωσεν ὁ ἐκδότης κατὰ τὸν νοῦν τοῦ ἀοιδίου αὐτοῦ πατρὸς, οὗ τινος ἐκληρονόμησε πρὸς τὴν σοφίαν καὶ τὴν εὐσέβειαν.

Σημειωτέον δὲ καὶ ἕτερόν τι, ὅπερ καθιστᾷ ἐτι μᾶλλον ἐνδιαφέρουσαν τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ *Συntagματιου* καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἦττον ἐνδιαφερομένους εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας τὴν ἐξιστόρησιν λέγομεν τῶν γεγονότων ἐκείνων, ἅτινα ἔχουσι τὸν χαρακτῆρα μικτὸν, ἥτοι ἐκκλησιαστικὸν τε καὶ πολιτικόν. Οὕτω φέρ' εἶπεν ἀναγινώσκωμεν ἱστορούμενα τὰ περὶ τῶν λεγομένων ἱεραποστόλων, τῶν ὑπ' αὐτῶν συστηθέντων σχολείων καὶ τῶν βιβλίων ὅσα διένεμον τὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καταβάσης πρὸς τὸν Κυβερνήτην τὸ 1828 ἔτος· τὰ περὶ γάμων καὶ μικτογαμιῶν τὰ περὶ Καίρου καὶ Χαπουλάκου καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐκτίθενται δὲ ταῦτα πάντα καὶ ἐρμηνεύονται καὶ συναρμόζονται μετὰ ἐπιτηδειότητος ἴσης πρὸς τὴν ἐμπειρίαν ζωγράφου, ὅστις διὰ καταλλήλου χρήσεως τοῦ σκιάφωτος ἀναδεικνύει καταφανῶς καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τῶν εἰκονιζομένων διὸ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀδιάκοποι καὶ προσεκτικοὶ μάρτυρες τῶν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος συμβάντων, ἀνακαλύπτουσι ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας συγγράμματι περιστάσεις, ὧν ἡ ὑπαρξίς, ἢ τοῦλάχιστον ἡ ἀληθὴς ἔννοια καὶ αἱ σχέσεις διέφυγον αὐτοῦς.

Τὸν εἰκονογραφικὸν τοῦτον πίνακα ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ ἀναγνώστης, οὐ μόνον ὁ εὐσεβὴς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπλῶς τιμῶν τὴν θρησκείαν ὡς σώσασαν καὶ ἔθνος καὶ γλῶσσαν καὶ πατρίδα, καταλαμβάνεται ὑπὸ βραχυτάτου αἰσθημάτων λύπης, βλέπων τὴν ταπεινώσιν εἰς τὴν περιήλθεν ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησία· δὲν περιήλθε δὲ ἐκ συστηματικῆς καταδιώξεως παρὰ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, διότι τοιαύτη καθ' ἡμᾶς οὐδέποτε ὑπῆρξεν, ἀλλ' ἐκ τῶν αὐτῶν αἰτίων δι' ἃ ἐταπεινώθησαν καὶ τὰ τῆς πολιτείας, ἥτοι ἐξ ἀγνοίας καὶ πρὸ πάντων ἐξ ἐλλείψεως γενναίων χαρακτῆρων. Οἱ μὲν ἐν τοῖς πράγμασι κοσμικοὶ ἐνομοθέτου περὶ ἀντικειμένων, ὧν οὐδεμίαν εἶχον ἰδέαν εὐκρινῆ, ἢ παρεδέχοντο ψοφοδεῶς τὰ ψηφίζόμενα ὑπὸ ξένων πλέον ἡμῶν ἀγνοούντων τὰ τῆς ἐκκλησίας, ὁ δὲ κληρὸς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀμαθὴς, ἰδιοτελής καὶ ἄτολμος, ὑπετάσσετο εἰς τὰ προσταττόμενα.

Ὅτι τοῦ κλήρου ἡ ἐξαχρείωσις ἐγένετο ἡ κυρία αἰτία τῆς ταπεινώσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίας, τοῦτο ἀπέδειχθη περίτρανα τὸ 1847 ἔτος, ὅτε ἡ

Σύνοδος, καταπατήσασα ἀσεβῶς τοὺς ἱεροὺς κανόνας καὶ ἀσεβέστερον ἐκπομπέυσασα τὸ ἱερατικὸν σχῆμα ὑπερ καὶ τὰ μέλη αὐτῆς ἐκόσμη, καθήρесе τὸν Παροναξίαν, μετὰ ταῦτα δὲ Ἀκαρνανίας, Ἰερόθεον. Δὲν λέγομεν ὅτι ἡ Σύνοδος ἔπρεπε νὰ φεισθῆ ἱεράρχου ἀγωνισθέντος προσωπικῶς καὶ πολλὰ θυσιάσαντος ὑπὲρ πίστεως καὶ πατριδος, ἢ νὰ σεβασθῆ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ « τὴν σωζομένην ἀρχαιότατην χειροτονίαν τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, » ὡς περικλαγῶς εἶπεν ἡμῖν ὁ σεβασμιώτατος τῶν ἐπιζώντων οἰκουμενικῶν πατριαρχῶν, διότι πρὸς οὐδένα διδουσι τὸ δικαίωμα αἱ ὑπηρεσίαι καὶ αἱ θυσίαι νὰ παρεκτρέπεται ἀτιμωρητί· ἀλλ' ἐὰν ὁ καθαιρέθεις ἡμάρτεν, ἔπρεπε νὰ δικασθῆ καὶ νὰ καταδικασθῆ κατὰ τοὺς Κανόνας, ὧν τὴν πρᾶκαταθήκην εἶχεν ἐμπιστευθῆ ἡ ἐξουσία εἰς τὴν Σύνοδον. Ἴδου τί περὶ τοῦ πρᾶκτοῦ αὐτοῦ συνοδικοῦ πολιτεύματος ἀποφαινεταὶ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς· « Τότε καὶ ἡ Σύνοδος (Φεβρουαρίου 24, 1847) ἐκάλεσεν εἰς δίκην τὸν Ἀκαρνανίας Ἰερόθεον ἐπὶ κανονικοῖς ἐγκλήμασι κατηγορούμενον, περὶ ὧν ἐξηρέυνησε πρότερον, ἐξάρχον εἰς τὴν αὐτοῦ ἐπισκοπὴν ἀποστείλασα... Ὁ δὲ Ἀκαρνανίας ἀπήντησε πρὸς τὴν κλήσιν δι' ἐπιστολῆς διαμαρτυρούμενος κατὰ τῶν μαρτυριῶν, καὶ ἅμα μὴ δεχόμενος ὡς κανονικοὺς δικαστὰς τοὺς ἐν τῇ Συνόδῳ δύο πρῶην (ὡς ἐπισκόπους μὴ ἔχοντας ἐπισκοπίας), καὶ τέλος ἐξαιτούμενος ἵνα δικασθῆ ὑπὸ δώδεκα ἐπισκόπων κατὰ τοὺς Κανόνας. Ἡ δὲ Σύνοδος μὴδὲν προσχοῦσα ἐξέδωκε κατ' αὐτοῦ παντελῆ καθαιρέσιν ἀπὸ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, ἐπικυρωθεῖσαν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως... Τοῦτο δὲ πάντα σκληρῶς καὶ παρὰ τοὺς Κανόνας ἔπραξεν ἡ Σύνοδος. Ἐδεῖ γὰρ πάντως πλείονας μὲν ἐπισκόπους εἰς τὸ δικαστήριον συμπαρεῖναι, μὴδὲ ὅλους δὲ παρεῖναι τοὺς εὐλόγως παραγραφόμενους ὑπὸ τοῦ κατηγορουμένου. Κἀκεῖνο δὲ σημειωτέον πῶς ἡδύνατο καθαιρεῖν ἐπισκόπους ἡ Σύνοδος μὴπω χειροτονεῖν αὐτὴ παρὰ τῶν Κανόνων συγχωρουμένη (ἢ καὶ αὐτὴ ὠμολόγει), ὡς μὴπω τοῦ πατριάρχου παραιτηθέντος ἀπὸ τῶν κανονικῶν αὐτοῦ δικαιωμάτων ἐπὶ τῶν τῆς Ἑλλάδος ἐκκλησιῶν... Ἀλλὰ τοιαῦτα ψηφίζει πολλάκις ἀρχὴ ἐκκλησιαστικὴ ὑπόδουλος ὑπὸ τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν » (1).

Ἄλλ' ἡ κοσμικὴ αὕτη ἐξουσία οὔτε ἀλλόφυλος, οὐδὲ ἰσχυρὰ ἢ φοβερὰ ἦτο ὅσον ἡ τοῦ κατακτητοῦ Μωάμεθ' καὶ ὅμως ὁ πατριάρχης Ἰωάσαφ καὶ ὁ ἐκκλησιάρχης Μάξιμος προετίμησαν νὰ υποβληθῶσιν εἰς ἀπηνή βασιανιστήρια, ἢ νὰ ἐνδώσωσιν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ τρομεροῦ ἐκείνου μονάρχου ἀπαιτήσαντος ἐν τι μόνον, παράνομον διαζύγιον. Κατεδίκασε δὲ ἡ Σύνοδος τὸν Παροναξίαν ἐπὶ σιμῶ.

(1) Ὁρα τῶν Σωζομένων τόμ. Β' σελ. 517.

νία, ἐνῶ τὴν αὐτὴν ἐκείνην ὥραν καθ' ἣν ὑπεγράφετο ἡ καταδική, δύο τῶν συνοδικῶν ἀπήτουν τυραννικῶς χρήματα ἵνα ἐκδώσωσιν ἄδειαν χειροτονίας!

Δευτέραν ἀναντίρρητον ἀπόδειξιν ὅτι τῆς ταπεινώσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίας ὑπῆρξεν αἴτιος αὐτὸς ὁ κληρὸς φέρομεν τὸ ἀνδρικὸν πολίτευμα τοῦ πρῶην μὲν Ῥέοντος καὶ Πραστοῦ Διονυσίου, μετὰ ταῦτα δὲ ἐπισκόπου τῆς δυσφήμου Κυνουρίας, ὡς χαριέντως λέγει ὁ ἡμέτερος ἐκδότης. Δὲν διεχειρίζετο καὶ αὐτὸς τὰ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ αὐτὸ Καταστατικόν; δὲν ἦτο καὶ αὐτὸς Πρόεδρος τῆς Συνόδου ὑπὸ τὴν αὐτὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν; Ἄλλ' ὅμως γενναίως ὑπερήσπισε τὰ δικαιώματα τῆς ἐκκλησίας, συνετῶς καὶ συμφῶνως πρὸς τοὺς ἱεροὺς Κανόνας ἠγωνίσθη ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ἀθλητικῶς ἐπάλασε πρὸς κατωτικὰς ἐπιβροχίας. Αἱ περὶ τοῦ πρῶην Σμύρνης, τοῦ ἱεροκήρυκος Γερμανοῦ, τῶν ξενικῶν πραγμάτων ἐκθέσεις τῆς Συνόδου, ἧς ὁ μακχάριος ἐκεῖνος προήδρευε, μαρτυροῦσι τρανῶς ὅτι ἐναντίον νομίμου καὶ κανονικῆς ἐνεργείας οὐδὲν ἴσχυεν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία. Παραμυθεῖται ἀληθῶς ὁ εὐσεβὴς ἀναγνώστης ἐπεξερχόμενος τὴν ἀπὸ 40 Φεβρουαρίου 1837 συνοδικὴν ἀπάντησιν, ὅπου πρὸς τοῖς ἄλλοις κείνται καὶ τὰ ἀξιάγιστα ταῦτα· « Ὅταν τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος τεθῶσι σαθρὰ, σαθρὸν γίνεται καὶ τὸ οἰκοδόμημα· καὶ ἡ πείρα ἀπέδειξεν ἐν τῷ μεταξὺ ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἀντὶ τοῦ νὰ κατασταθῆ, κατήντησεν εἰς ἀκαταστασίαν μεγίστην. Καὶ τοῦτο δὲν προξενεῖ μόνον λύπην εἰς τὸν κληρὸν αὐτῆς, ἀλλὰ φέρει καὶ ὄνειδος » (1).

Δυστυχῶς ὅμως ταχέως διέξβρυσεν ἡ ἀπὸ Ῥέοντος ἐκείνη λάμψις καὶ βαθὺς ἐπανῆλθεν ὁ συνοδικὸς ζόφος, ὃν ὁ ἐκ τῆς τοῦ Κωνσταντινουπόλεως σελασφόρος ἀστήρ, ὁ ἱερός Τόμος, ἐμελλε νὰ διακλύσῃ. Ὁ ἱερός Τόμος ἐξεδόθη τῶντι τῷ 1852 ἔτει· ἀλλ' ἐνηργήθη δεόντως καὶ διεσκεδάσθη τὸ σκότος; Περὶ τούτου διαλαμβάνει τὸ τρίτον τμήμα, ὃ ὑπῄσχεται νὰ φιλοδορήσῃ ἡμῖν ἐν τῷ ἐπομένῳ τόμῳ ὁ πολυμαθὴς ἐκδότης.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΕΡΙΒΑΣΙΣ.

Περίβασιν ὀνομάζομεν, ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἔχοντες τὴν ἀφορμὴν, τὸν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἡμῶν λεγόμενον κοινῶς γῦρον (tour), ἥτοι σύντομον καὶ ταχεῖαν περιουσίαν ἢ περιήγησιν, γινόμενὴν χάριν περιεργείας ἢ διασκεδάσεως τῶν εὐπόρων.

(1) Δότ. σελ. 334.

Οὐδεμίαν περίβασιν Ἑλληνικὴν γινώσκωμεν τόσον ἀναγκαστικὴν, εὐάρεστον καὶ διδακτικὴν, ὅσον τὴν ἐκ Βυζαντίου εἰς Ἑλλάσποντον, Λέσβον, Σμύρνην, Χίον, Σύρον, Ἀθήνας, ἐκείθεν δὲ εἰς Χαλκίδα, Στυλίδα, Ὀρεοῦς, Βῶλον, Θεσσαλονίκην, Καβάλλαν, Δικαίαν, Ἑλλάσποντον καὶ πάλιν Βόσπορον, ταῦτα δὲ πάντα ἐπὶ τῶν ἀτμόπλων τῆς Ἑλληνικῆς ἐταιρείας, ἅπερ περιοδικῶς προσεγγίζουσι καὶ εἰς Καλλιπόλιν, Τενεδον, Τήνον, Κύθον, Κέα, Ἀταλάντην, Δίμνην (πόλιν Εὐβοίας, παρ' ἣ τὰ ἱαματικά λουτρά τῆς Αἰδηψοῦ), Πελασγίαν, Σαίαθον καὶ εἰτι ἄλλο μέρος.

Ὁ Ἑλληνικὸς οὗτος γῦρος ἔχει κατ' ἰδέαν ἀρχαίου καθρέπτου σχῆμα, οὗ ἡ λαβὴ πρὸς Ἑλλάσποντον καὶ Βόσπορον, πραγματικῶς θεωρούμενος καὶ ὡς τις πολιτικὸς τῆς νῦν κοινωνίας καθρέπτῆς. Οὕτως ὁ κάλλιστος γῦρος αὐτὸς, γινόμενος ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ διὰ μικρᾶς δαπάνης, ὠφελεῖ τὸν Ἕλληνα καὶ τὸν φιλέλληνα ξένον, δεικνύων αὐτῷ συνοπτικῶς πολλὰς τῶν κυριωτέρων τοῦ ἑλληνισμοῦ κοινοτήτων, ὡστε τέρπων αὐτὸν οὐκ ὀλίγον, συνωφελεῖ κατὰ τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἡμετέραν ἀτμοπλοῖαν, οὐσαν οὐ μόνον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ περιοδεύτου ἀρμοδιωτάτην καὶ προκριωτέραν, ὡς ἐντοπίαν, ἀλλὰ καὶ ἐξῆχος περιποιητικὴν πρὸς τοὺς ἐπιβαίνοντας καὶ ἀσφαλεστέραν πασῶν τῶν ξένων, καθὼς εἰδήμονα τῶν τόπων καὶ τῶν καιρῶν καὶ τῶν πραγμάτων, καὶ διευθυνομένην ὑπὸ ἐμπείρων ναυτικῶν διὸ προτιμῶσιν αὐτὴν σήμερον οὐ μόνον οἱ ὁμογενεῖς ἡμῶν, ἀλλὰ τὸ πλέον τᾶλλα τῆς Ἀνατολῆς γένη. Μετὰ λύπης ὅμως καὶ ἀδημονίας τινὸς παρετηρήσαμεν, ὅτι τινὲς τῶν ἡμετέρων ἐμπόρων καὶ εὐκαταστάτων κτηματιῶν προτιμῶσιν ἐνίοτε τὰ ξένα, οὐχὶ δι' ἄλλον λόγον, εἰμὴ κατὰ ματαίαν πλοῦτου ἐπίδειξιν, ἢ κατ' ἀριστοκρατικὴν κενοδοξίαν καὶ πρόληψιν, παραπονούμενοι πάντοτε, ἢ μᾶλλον προφασίζόμενοι διὰ τὴν ἀνικανότητα τῶν ὑπηρετῶν, ἢ δι' ἔλλειψιν τινὰ τῆς ζητουμένης ὑπερβολικῆς καθαριότητος, ἢ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιβατῶν, διὸ ἐξ ἐναντίας ὠφείλον χεῖρειν. Ἄν καὶ πολλάκις οἱ αὐτοὶ, ἢ ἄλλοι Ἕλληνες παραπονοῦνται δικαίως διὰ τὸν ἐν τοῖς ξένοις πλοίοις ἀπαντώμενον ἀπρεπῆ καὶ περιφρονητικὸν τρόπον πρὸς τοὺς ἐπιβάτας καὶ τὰ ἐπιβιβαζόμενα πράγματα, ἀποφεύγουσιν ἐνίοτε ἀλόγως καὶ τὰ ἡμέτερα κατὰ πρόληψιν, ἢ ματαιότητα, ὄντως μωρὰν καὶ ἀξιοκατάκριτον. Ἡ ἀγενὴς καὶ ἄδοξος τῶν εὐγενεστάτων καὶ ἐνδοξοτάτων αὐτῶν πατριωτῶν ἀδιαφορία πρὸς τὸ ἐθνικὸν δίκαιον καὶ συμφέρον ζημιώνει οὐκ ὀλίγον τὴν ἡμετέραν ἀτμοπλοῖαν, ἀξιοσύστατον οὐσαν κατὰ τὸ ἀληθές, ἀλλ' ἀσθενεστέρην φυσικῶ τῷ λόγῳ κατὰ τὸ χρηματικὸν ἀπέναντι τῶν ξένων, καὶ χρεῖζουσαν συνδρομῆς τινος παρὰ τῶν ὁμογενῶν πάντων. Εὐτυχῶς καὶ Μωάμεθανοὶ καὶ Ἰσ-

ραπλήττει και Ἀρμένιοι τῆς Ἀνατολῆς, συνεισφέρουσιν ὄντες τῶν ἡμετέρων εὐγενεστάτων ξενοζηλωτῶν, προκρίνουσι τὰ ἑλληνικὰ ἀτιμῆρη δι' οὓς πρακτικῶς λόγους ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω.

Ὁσάκις γίνεται λόγος μετὰ τῶν ἡμετέρων δημογενῶν περὶ τῶν οὐσιωδωτέρων τοῦ γύρου τούτου μερῶν, οἷον Βοσπόρου, Ἑλλησπόντου, Σμύρνης, Χίου, Ἑρμούπολεως, Πειραιῶς καὶ Ἀθηνῶν, Χαλκίδος, Βώλου, Θεσσαλονίκης κτλ., πάντες σχεδὸν λέγουσιν, ὅτι ἐπιθυμοῦσι τὴν ἐπίσκεψιν αὐτῶν, οἱ μὴ ἐπισκεφθέντες· αὐτοὺς εἰσέτι, καὶ ὅμως πάμπολλοὶ ἀμελοῦσι παραδόξως τὴν ἀναγκασίαν καὶ θυμηδῆ καὶ ὀφειλομένην ταύτην ἐπίσκεψιν, καὶ τοὶ δαπανῶντες οὐκ ὀλίγα εἰς ἄλλας μακροτέρως καὶ ἀληθῶς περιττὰς καὶ ματαίας εἰς τινὰς τόπους τῆς Ἑσπερίας. Ἡ ἐπιμομφος αὕτη τοῦ καλοῦ, τοῦ χρησίου, τοῦ καθήκοντος ἀμελεία προέρχεται, ὡς φαίνεται, μᾶλλον ἐκ κενόσπουδίας τινός καὶ φιληδοίας, οὐχὶ ἐκ φιλοκαλίας ἀληθοῦς· διότι, ἀφοῦ εἰς μάτην δαπανηθῶσιν ἐν τῇ τρυφῇ τῶν τῆς Ἑσπερίας μεγαλοπόλεων, οὐδὲν ἢ ὀλιγώτατον λαμβάνοντες μάθημα ἐκ τῆς εὐνομίας αὐτῶν, ἐπιδεικνύονται, οἵκαδε ἐπανερχόμενοι, ὡς τάχα σοφισθέντες καὶ αὐτοὶ, καθὸ πατήσαντες τὸ ἔδαφος τῆς σοφῆς Εὐρώπης. Πρὸς τοὺς τοιοούτους οἰηματίας περιβάτας καὶ περιδρόμους ἔλεγέ τις ἀστεϊεύμενος, ὅτι καὶ τὸ κιβώτιον αὐτοῦ ἂν καὶ περιῆλθε πολλὰ μέρη τῆς σοφῆς Εὐρώπης, ἔμεινε ὅμως κενὸν φρενῶν. Προσθέτομεν ἡμεῖς, ὅτι καὶ ἡ ἡδονή, ὅσην ἀπολαμβάνει ὁ λεγόμενος καὶ καυχώμενος Ἕλληνας, τρυφῶν ἐξω τῶν τοῦ ἔθνους κοινοτήτων, ὧν ἀγνοεῖ ἐξ ἀμελείας τὰ τε πρόσωπα καὶ τὰ παθήματα καὶ τὰς ἰδέας, κρίνεται δικαίως παρὰ τῶν σωφρονούντων ἰδίᾳ τῶν ἀγενῶν καὶ ἀναισθητῶν ἀνθρωπίσκων, οὐχὶ τῶν εὐγενῶν καὶ εὐαισθητῶν καὶ ὁπωσοῦν ἐμπειρῶν καὶ πολιτικῶν τοῦ ἔθνους ἀνδρῶν.

Ἐκ Βυζαντίου ἀναχωρῶν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ τὸ δεῖλι, ἔχεις πρῶτον ἐνώπιόν σου τὴν ὡραίαν θέαν τῶν ἐξοχωτέρων τοῦ Γαλατᾶ, τοῦ Σταυροδρομίου καὶ τοῦ Βυζαντίου κτιρίων, καὶ τὸν ἠχήμεντα διάπλου τῶν ἀπερρήμων τοῦ Κερατίου κόλπου ἀτιμῆρων, πλοικριῶν καὶ ἀνακτιῶν, καὶ τὴν τοῦ Βοσπόρου ἄκρου ἐντεῦθεν, ἐκεῖθεν δὲ τὴν τῆς Χρυσουπόλεως καὶ Χαλκηδόνος καὶ τῶν πλησίον νησίδων, ὁπισθεν δὲ τὴν λεγόμενον Πρῶτον τοῦ Βοσπόρου Δίσκον, ὅπου μετὰ τὸ Μέτωπον (Τοπχανᾶ), ἐφ' οὗ τὸ πάλαι ὑπῆρχεν Ἀπόλλωνος ναὸς, βλέπεις τὸ Αἰάντειον (Σαλί παζάρ), τὴν Ἀργυροῦπολιν (Φουντουκλί), ὅπου ὁ μέγας ἀπόστολος Ἀνδρέας, κτίσας τὴν πρώτην χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, κατέστησε τὸν ἱσχυρότατον Στάχυν, ἔπειτα τὴν Θερμαστὴν (Καμπασκάσι) καὶ τὸ Ἰασόνιον (Δολμᾶ μπασξέ), μεθ' οὗ

πῆρχε τὸ πάλαι ὁ λεγόμενος Πεντηκοντορικὸς λιμὴν, ὁ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν χωσθεῖς, ἐφ' οὗ νῦν ἀνακτορα τῶν Σουλτάνων. Μετὰ τὸ Ἰασόνιον βλέπεις μακροῦθεν τὴν μεγάλην τοῦ Διπλοκιορίου συνοικίαν ἐπὶ τῆς Εὐρώπης, ἐπὶ δὲ τῆς Ἀσίας τὸν Χρυσοκέραμον (Κουσκουντσοῦκι) καὶ ἄλλα. Περέρχεται τὸ ἀτμόπλου τὴν Σιδηρᾶν πύλην (Ἀχίρκαπι) τὸν Βουκολέοντα καὶ τὸ νεώριον τῶν πρὸς τὴν Προποντίδα τειχῶν τοῦ τλήμονος Βυζαντίου, ἐφ' ὧν διὰ τοῦ τηλεσκοπίου ἀναγινώσκεις εὐκόλως ἐν μεγάλοις γράμμασι σκαλιστοῖς τὸνομα τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, καὶ μετὰ τὸ Κοντοσκάλιον καὶ τινὰ ἄλλα μέρη καθορᾶς τὴν μεγάλην χριστιανικὴν συνοικίαν τῶν Ψωμμαθειῶν, παρ' ἧς κείνται ἐξω τῶν χερσαίων τειχῶν τὸ Ἑλληνικὸν ὄρφανοτροφεῖον, τὸ Ἑλληνικὸν νοσοκομεῖον, καὶ ὁ περίφημος ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (Βαλουκλί) κατὰ τὰ Φιλοπάτια, πρὸς ἃν ἐρχονται μετ' εὐλαβείας συνεχῶς οὐ μόνον Χριστιανοί, Ἕλληνες, Ἀρμένιοι καὶ ἄλλοι, ἀλλὰ καὶ Ὀθωμανίδες καὶ Λατινίδες τινές.

Μετὰ τὸ Βυζάντιον καὶ τὰ Φιλοπάτια, τὰ ἐξωτῶν Ψωμμαθειῶν, βλέπεις τὸ Μακρυχώριον, νέον τι παράλιον χωρίον, ἔπειτα τοῦ ποταμοῦ Ἀθύρα τὰς ἐκβολὰς καὶ ἀκολουθῶν τὸν Ἅγιον Στέφανον. Μετὰ τὸ δὲ τῶν χωρίων τούτων ὑπάρχουσι τὰ ὑπὸ τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως διατηρούμενα καταστήματα τοῦ Πυριτιδοποιείου, τοῦ Σιδηρουργείου καὶ ἄλλα. Τῆς δὲ παραλίης ταύτης ἀπέναντι κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀποπεύεται ὁ τῆς Βιθυνίας Ὀλυμπος, ὄρος ὑψηλὸν καὶ μεγαλοπρεπές, ὡς ὁ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ.

Τὴν ἐπιούσαν αὐγὴν προσορμίζει τὸ ἀτμόπλου εἰς τὴν Καλλιπόλιν, πόλιν ἑσπέρην καὶ ὑγιεινὴν. Λέγομεν θέσιν, διότι τὰ ἐν αὐτῇ κτίρια οὐδενὸς εἰσὶ λόγου ἄξιον, ἐκτὸς λειψάνων τινῶν τῆς ἀρχαιότητος. Οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων τῆς παλαιᾶς ταύτης πόλεως εἰσὶ χριστιανοί, ἔχοντες τινὰς ἐκκλησίας καὶ ὁπωσοῦν ἀξιοσημείωτον σχολεῖον Ἑλληνικὸν καὶ ἐν ἀλληλοδιδασκτικόν, καὶ παρθεναγωγεῖον· οὐχὶ ὅμως Λέσχην, οὔτε Νοσοκομεῖον, ὡς ἄλλαι μικρότεραι κοινότητες. Ἐν αὐτῇ περίπτωσι εὐρίσκει καὶ ἐν Ἀβύδῳ (Δαρδανελλίσις), ὅπου μετ' ὀλίγης ὥρας πρὸ μεσημβρίας προσορμίζεται τὸ Ἑλληνικὸν ἀτμόπλου. Ἡ νῦν Ἀβυδος κείνται μετὰ τῶν θέσεων τῆς παλαιᾶς Ἀβύδου, λεγομένης νῦν Ναγαρᾶς, καὶ τῆς παλαιᾶς Δαρδάνου, πόλεως καταστραφείσης πιθανῶς ἐπὶ τῶν Τρωϊκῶν, καὶ ἀνακτισθείσης μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν Αἰολικῶν ἀποικίων. Μέχρις οὗ ἀποδειχθῆ, ὅτι ἡ νῦν πόλις τῶν Δαρδανελλίων, ἡ τουρκιστὶ λεγομένη Τσανάκ καλεσθεῖς, κείνται ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Δαρδάνου, ἡμεῖς λέγομεν αὐτὴν προτιμότερον Ἀβυδον, οὐ μόνον πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ καὶ ἱστορι-

κοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ καὶ διότι τὴν προσαρκτικῶς πλησίον θέσιν Ναγαρᾶν, παράγοντες ἀπὸ τῆς αἰτιατικῆς τοῦ ἀγορᾶ, νομίζομεν ὅτι αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἡ τῶν Ἀβυδωνῶν καὶ τῶν περιχωριτῶν κοινὴ καὶ μεγάλη ἀγορᾶ, ὡς ἄλλη τοιαύτη ἐπὶ τῆς ἀντιπέρας Θράκης, ἡ Μεγαλαγορᾶ, ὅθεν ἡ νῦν αὐτόθι πολίχνη Μαλγαρᾶ. Καλλιπόλις καὶ Ἀβυδος ἔχουσι καὶ θεῶν καλλίστην καὶ γῆν παμφέρον, καὶ δένδρα κάρπιμα καλὰ. Καὶ οἱ Ἀβυδωνοὶ ἀμελοῦσι τὰ κοινὰ συμφέροντα, ὡς καὶ οἱ Καλλιπολίται. Ἱερεῖς ἀμφοτέρωι οἱ τόποι ἔχουσιν ἀγαθοὺς, οὐχὶ δὲ καὶ προκρίτους. Οὔτε Λέσχην εὐρήκαμεν ἐν Ἀβύδῳ, οὔτε Νοσοκομεῖον, οὔτε Παρθεναγωγεῖον, ὅσα δηλαδὴ ἀπκρτίζουσι κοινότητα καλῶς διοικουμένην καὶ προσδύουσαν ὀλίγον τι. Ἡ ἀπέναντι τῶν Ἀβυδωνῶν παλαιὰ πόλις Μάδυτος σώζουσα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, ὡς ἡ Καλλιπόλις, καὶ κατοικουμένη ὑπὸ μόνον χριστιανῶν, χρησιμεύει ὡς κοινὸν τῶν Ἑλλησποντιῶν διδασκῆσιον, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης, φιλομαθέστεροι καὶ εὐμαθέστεροι ὄντες, εὐρηκὰν προστάτην καὶ βοηθὸν ἀξιότιμον, τὸν Στέφανον, ἕνα τῶν ἀνακτορικῶν ἀρχιτεκτόνων, συμπολίτην αὐτῶν, ὅστις πρὸ πολλοῦ ἐξ ἰδίων ἀνήγειρε τὸ εὐρύχωρον τῆς Μάδυτου Γυμνάσιον, κακῶς οἰκονομούμενον ὑπὸ τῆς ἐφορείας.

Ἐξερχόμενος τοῦ Ἑλλησπόντου ἔχεις ἐκ δεξιῶν μὲν τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, ἧς ὁ ἰσθμὸς κόπτεται εὐκόλως διὰ τὴν χρεῖωδη συγκοινωνίαν τῆς Προποντίδος πρὸς τὸν Μέλανα κόλπον, ἀριστερόθεν δὲ τὴν θέαν τῆς Τρωάδος, τὸν Σκάμυδρον ποταμὸν καὶ τὸ ἐπὶ τῆς ἄκρας μεγάλου χριστιανικὸν πολίχνηον, τὸ Σίγεον (Ρέγκιοι), κατοικουμένον ὑπὸ λαοῦ φιλοτέχνου καὶ γεωπονικοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰρημένης Θρακικῆς χερσονήσου κείνται ἡ Κριθωτὴ, πόλις παλαιὰ τῶν αὐτόθι Ἑλλήνων, σώζουσα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν ἀρχαίαν ἀξίαν. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς λέγονται ἀπκίτευτοι καὶ ἀπειρόκαλοι. Ἡ Ἑλληνικὴ ναυτιλία ἐπισκέπτεται συνεχῶς τὸν Μέλανα κόλπον, διὰ τ' αὐτόθεν ἐξαγόμενα πολλὰ προϊόντα. Ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου τούτου ὑπάρχει νησίς μεγάλη, ἡ Λαμπωνία (Ἐγρὸ), ἐφ' ἧς μοναστήριον οὐ μακρὰν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς χερσονήσου, ὅπου τὸ πάλαι ὑπῆρχεν ἡ πόλις Καρδία, τοῦ Εὐμένους πατρὸς.

Ἐξερχόμενος τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ προχωρῶν πρὸς νότον ἔχεις ἀριστερόθεν τὴν τρωϊκὴν παραλίαν καὶ τὸ Ἀχαιῖον (Μεσιόικια), ἀπέναντι δὲ τὴν νῆσον Τένεδον. Οἱ Τενέδιοι ἐπικινεῖται ὡς φιλόμουσι, φιλότεχνον καὶ ἐπιχειρηματικώτερον τῶν νῦν Ἑλλησποντιῶν. Ἀμπελόφυτος καὶ ἡ νῆσος αὕτη ὡς ἡ Θήρα καὶ ἄλλα. Οἱ Τενέδιοι ἔχουσι τ' ἀναγκαῖα σχολεῖα καὶ παρθεναγωγεῖον καὶ λέσχην μικρὰν καὶ ὀλίγα πλοῖα.

Μετὰ τὸ Ἀχαιῖον καὶ ἄλλα τινὰ μέρη ὀνομαστά τῆς Τρωάδος ἀντικρτίζεις τὴν χώραν μιᾶς μεγάλης πόλεως τῆς Ἀλεξάνδρειας, ἐπιλεγόμενης Τρωάδος, κτισθείσης ὑπὸ τινος τῶν διαδόχων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τιμὴν αὐτοῦ. Γέμει ἄχρι νῦν ἡ θέσις αὕτη ἀξιοθεάτων ἐρείπιων, ἐξ ὧν πολλὴν ὕλην μετέφερον καὶ εἰσέτι μεταφέρουσιν εἰς τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ὀλίγοι μόνον Ἕλληνες κατοικοῦσι τὴν παλαιὰν ταύτην καὶ εὐθατον πόλιν καὶ τινες σκηναῖα βάρβαροι. Ἀξιόλογος ἡ θέσις, ἐὰν συνοικισθῆ πάλιν ὑπὸ τῶν Λεσθίων καὶ ἄλλων νησιωτῶν· διότι καὶ καλὸν ἀέρα ἔχει, καὶ ὕδατα ἄφθονα, καὶ γῆν ἀγαθὴν, καὶ ὕλην πολλὴν παλαιὰν καὶ τὴν ἀρχαίαν φήμην.

Ἡ δυτικὴ τῆς Τρωάδος παραλία λήγει εἰς τὸ Λεκτὸν (Μπαμπᾶ) ἄκρον καὶ φρούριον, κατοικουμένον ὑπὸ Ὀθωμανῶν καὶ ὀλίγων χριστιανῶν. Μετὰ τὸ Λεκτὸν σχηματίζεται ὁ τοῦ Ἀδραμυττίου μέγας κόλπος, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι ἡ πόλις Ἄσσος (Βεχράμι), τῆς ὁποίας σώζονται πολλὰ καὶ ἀξιοθέατα ἐρείπια, ἐν μεσογαίᾳ δὲ τῆς Ἄσσου ἄλλη πόλις παλαιὰ, ἡ Κεβρὴνη (Βαίραμίτσι). Κατὰ τὰ παράλια τῆς Ἰδας, ὅθεν κατέρχεται πολλὴ ξυλεια ναυπηγήσιμος καὶ μὴ, ἀκμάζουσι πολλὰ χωρία χριστιανικὰ, ὠφελοῦμενα ἐκ τῆς γεωπονίας, τῶν αὐτόθι καλῶν ἐλαιῶν καὶ τῆς ὕλοτομίας. Τὸ Ἀδραμυττίον ἀκούεται σήμερον ὑπέρποτε καὶ μάλιστα ἡ γνωστὴ πόλις τῶν Κυδωνιῶν καὶ ἡ Ἑχάϊα, ἐπίκειον τῆς Περγάμου. Πρὸ τῶν Κυδωνιῶν κείνται τὰ Μοσχονήσια, αἱ παλαιαὶ Ἑκατόννησοι, κατοικουμένα ὑπὸ μόνον Ἑλλήνων χριστιανῶν, ναυτικῶν καὶ ἀλιέων.

Εἰς τὴν Μιτυλήνην προσεγγίζει τὸ ἀτμόπλου τὴν νύκτα συνήθως, καὶ τὸ πρῶτ' οὗ φέρει πρὸ τοῦ Ἀχιλλείου, μικροῦ τειχίσματος ἀντικρτῶν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἑρμού ποταμοῦ, τοῦ κλεινότες τὸν Σμυρναῖον κόλπον. Διὰ τὰ ῥηχὰ τοῦ Ἑρμού τὸ πλοῖον πλησιάζει πολὺ εἰς τὸ Ἀχιλλεῖον, καὶ οὕτως εἰσέρχεται εἰς τὴν Σμύρνην. Πρὸ τούτου ἔχεις τὴν καλὴν θέαν τοῦ Μίμαντος καὶ τῆς παραλίης τῶν παλαιῶν Κλαζομενῶν, πατρίδος τοῦ Ἀναξαγόρου, μεγάλου φιλοσόφου, διδασκάλου τοῦ Σωκράτους. Μετὰ δὲ Μίμαντος καὶ Κλαζομενῶν κείνται ἡ νησίς Δρυμοῦσα, κατοικουμένη καὶ νῦν, ὡς τὸ πάλαι, ὑπὸ Χίων ἀποικίων.

Μετὰ τὴν Φώκιαν, γνωστὴν μητρόπολιν τῶν παλαιῶν Μασσαλιωτῶν, βλέπεις τοὺς Μύρμηκας, νησίδα σώζοντα τὸ ἀρχαῖον ὄνομα, καὶ σχηματίζοντα τὸν λιμένα τῆς παλαιᾶς πόλεως Λεύκης, κατοικουμένης νῦν κωμηδῶν ὑπὸ τῶν Φωκαίων. Ὁ περὶ τὴν Λεύκην τόπος λέγεται κοινῶς Βάρις.

Ἄνωθεν τῆς ἐρατεινῆς ταύτης παραλίης ἀπο-

πτεύεις τὴν Σαρδηνίαν τὸ ὄρος, καὶ μετὰ τὴν Λεύκην ἄρχονται αἱ μεγάλαί τῆς Ἰωνίας ἀλικαί, ὅθεν ἐτησίως φορτύνουσιν ἄλλας πάμπολλα πλοῖα. Ἡ Φώκαια ἐλογίζετο ἀρχὴ τῆς Ἰωνίας πρὸς τὴν Αἰολίδα.

Πρὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἑρμου ὑπάρχει ἄλλη προσοδοφόρος πόλις παλαιά, ἡ Τήμιος, λεγομένη κοινῶς Μενεμένη, ἴσως ἀπὸ μαινομένης τινὸς δάφνης, ὡς ἐν τῷ Βοσπόρῳ. Ἡ Μαινομένη ἔχει μεγάλην καὶ εὐδαίμονα πεδιάδα, ὅθεν φέρονται εἰς τὴν Σμύρνην πολλὰ προϊόντα.

Ὁ Στράβων προείπεν ὅτι αἱ τοῦ Ἑρμου προχώσεις ἢ ἐπιχοαὶ δύνανται κλείσει ποτὲ τὸν πορθμὸν τοῦ Σμυρναίου κόλπου, γενησομένου τότε λίμνης. Ἐὰν συμβῇ τοῦτο ποτὲ, ἡ τῆς Σμύρνης ἐμπορία κατὰ μέγα μέρος μετατοπισθήσεται πιθανῶς εἰς τὴν Ἑρεσον, τὰς Κλαζομενάς καὶ τὴν Λεύκην. Ἄλλ' ὡς φαίνεται ὁ ῥοῦς τοῦ πορθμοῦ τούτου ἐμποδίζει τὴν πρόσχωσιν, φέρων ἰσχυρὰν θάλασσαν ἐξωθεν καὶ ἐσωθεν τῶν δύο κόλπων. Πιστεύομεν ὅμως, ὅτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Στράβωνος αἱ τοῦ Ἑρμου προχώσεις ἐστένευσαν πολὺ τὸν πόρον, διὸ καὶ ἀκούομεν συνεχῶς περὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀτμόπλων, ὅτι ἐκάθισαν εἰς τὰ ῥηχά.

Μεγάλη πόλις ἡ Σμύρνη καὶ ἀξιοθέατος. Ὅταν εἰσέρχῃσαι βλέπεις πρὸς ἀνατολὰς τὰ ὄρη Σίπυλον καὶ Μαστουσίαν καὶ τὸν λόφον Πάγον, ἐφ' ὧν ἐν μέρει κείται ἡ πόλις, κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ὁ μικρὸς ποταμὸς Μέλῃς χωρίζει τὰς δύο θέσεις τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νεωτέρας Σμύρνης. Ἄγνωστον εἰσέτι καὶ ἀμφιβαλλόμενον πῶς ἔκειτο ἡ ἀρχαία Σμύρνη, οὐσα τειχιωμένη καὶ γενναίως ἀντισταθεῖσα πρὸς τὴν δύναμιν τῶν γειτόνων Λυδῶν, ὑφ' ὧν ἐπὶ τέλους κατεστράφη. Ἡμεῖς πιστεύομεν ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν τόπων, ὅτι ἡ παλαιὰ Σμύρνη, ἡ γεννήσασα τὸν θεῖον Ὀμηρον, ἔκειτο ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς Λοφιάς (Τσπετσίκη), ἐκτεινομένη πιθανῶς μέχρι τοῦ Ἀρτεμισίου (Χαλικὰ μπουναίρι) καὶ τοῦ Ναυλόχου (Δαραγάτσι). Ὁ Στράβων, συγγραφεὺς εἰδήμων καὶ φιλαλήθης, λέγει ὅτι ἡ παλαιὰ Σμύρνη ἐλέγετο καὶ Ναύλοχον, ὄνομα σημαίνον τὸ κοινῶς λεγόμενον Καραβουστάσιον καὶ ἀρμόζον εἰς τὴν θέσιν ταύτην, περὶ τὴν ῥηθεῖσαν Λοφίαν, ἣν καὶ διὰ τὴν εἰκασίαν ταύτην εὐλόγως ὀνομάζομεν Παλαιόμυρναν. Περὶ τὴν Λοφίαν ταύτην σῶζονται καὶ ἀρχαιοτάτης οἰκίσεως τεκμήρια, καὶ τειχῶν ὕλη τις, ἂν οὐχὶ ἐρείπια, ὡς κατασκευαζόντων καὶ ὀλοκληρίαν ἐκ θεμελίων. Πρὶν ἀποφασίσῃ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Σμύρνης ὁ μέγας Μακεδὼν, ἔλαβε τὸν χρημὸν τούτων

Τρισμάκαρες κείνοι καὶ τετράκις ἄνδρες ἴσονται,
Οἱ Πάγον οἰκίσουσι πέρην ἱεροῦ Μέλῃτος.

Ἐξ Ἰώνων καὶ Μακεδόνων καὶ νησιωτῶν πιθανῶς συνωκίσθη ἡ νεωτέρα Σμύρνη, περιέχουσα νῦν ψυ-

χῶν 200,000 περίπου, ὧν τὸ ἡμισὺ σχεδὸν ἑλληνικόν, τὸ πλεῖστον ὀρθόδοξοι, μέρος δὲ μικρὸν ἄλλων χριστιανικῶν δογμάτων καὶ ὀλίγον τι μωαμεθανικόν, ἐπειδὴ Ἕλληνας θεωροῦμεν ἡμεῖς τοὺς ἔχοντας οἰκειακὴν τὴν ἡμετέραν διάλεκτον ὀποιασδήποτε θρησκείας ἢ καταγωγῆς. Οἱ Ἕλληνες ἐνταῦθα ἔχουσι καλὰς ἐκκλησίας, καλὰ σχολεῖα οὐκ ὀλίγα, μέγα νοσοκομεῖον, καὶ ἄλλα καταστήματα κοινωφελῆ. (Ἐπεται συνέχεια.)

I. Γ. Α.

ΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Κατὰ τὸν Ἀγγλον ποιητὴν Πάπ, ἐλευθέρως
μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ

ὁ πὸ

ΑΙΜΥΓΙΑΣ ΜΑΡΟΥΤΖΗ.

Αἱ γυναῖκες κατὰ μέγα μέρος οὐδένα ἔχουσι χαρκτηῖρα. Οὔσαι φύσει λίαν εὐμετάβλητοι ἀδυνατοῦσι νὰ φυλάξωσι δικαίως ὀποιαδήποτε ἐντύπωσιν Μελαγχροναὶ ἢ ξανθοὶ ἰδοῦ ἢ κυρία αὐτῶν διακρίσις.

Ἐν γένει ὁμοιάζουσι πρὸς αἰνίγματα, παύουσαι ὡς ταῦτα ν' ἀρέσκωσι ἅμα γινόμενα γνωσταί.

Φίλος τις ἐσύγκρινέ ποτε τὰς γυναῖκας πρὸς ἄνθη διαφοροχρῶς πεποικιλμένα ἢ ἀλλόκοτος ποικιλία τοῦ χρωματισμοῦ εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦ κάλλους τῶν ὁ περὶ αὐτὰ καταγινόμενος τὰ προτιμῆ καὶ τὰ ἐκλέγει διὰ τὴν σπανιότητα τῶν κηλίδων τῶν.

Καὶ καθὼς εἶναι ὠραῖαι διὰ τὰ ἐλαττώματά των, οὕτω θέλουσι διὰ τὴν ἀδυναμίαν των.

Διὰ νὰ ζωγραφίσῃ τις γυναῖκα δὲν ἀπαιτεῖται στερεὰ χεῖρ ἢ γραμμαὶ κανονικαί· τὰ ἀπλὰ χρώματα δὲν ἀρκουσι ποσῶς· δύναται τις νὰ παραστήσῃ τὸν χμαιλέοντα διὰ λευκοῦ καὶ μέλανος;

Εἰς τὴν ἐξεικόμισιν ἄρα τοῦ ὠραίου φύλου εἶναι ἀνάγκη χρωμάτων ἀβεβαίων καὶ πετώσης γραφίδος.

Οἱ ἄνδρες ἐξ ἀνάγκης ἀνακαλύπτονται εἰς τὰς δημοσίας ἢ τὰς κοινωνικὰς θέσεις. Αἱ γυναῖκες ὅμως περιωρισμέναι εἰς τὸν στενὸν οἰκιακὸν κύκλον, τὰς ἀρετὰς αὐτῶν ἐκτυλίσσουσιν εἰς τὴν σκιάν. Καὶ ἐπειδὴ ἀνατρέφονται ἐξ ἀπαλῆς ἡλικίας εἰς τὴν τέχνην τοῦ νὰ κρύπτωσι τὰ αἰσθητά αὐτῶν καὶ ἐξασκοῦσιν αὐτὰ καὶ μετὰ τοῦ κόσμου, δύσκολον καταντῆ νὰ διακρίνῃ τις ποῖα τῶν αἰσθημάτων προέρχονται ἀπὸ ἐντροπῆν, ποῖα ἀπὸ ὑπερηφάνειαν καὶ ποῖα ἀπὸ ἀδυναμίαν ἢ εὐαισθησίαν.

Πληθὸς παθῶν κυριεύουσι τὸν ἄνδρα· αἱ γυναῖκες ὅμως κυριεύονται ἀπὸ δύο μόνον « τὸ τοῦ ἀρέσκειν καὶ τὸ τοῦ διοικεῖν ». Ἀργὰ ἢ ταχέως τὰ δύο ταῦτα

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 13, 1865.

Πολλὰ καὶ διάφορα νομοσχέδια ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν Βουλὴν, μετὰξὺ δὲ αὐτῶν καὶ ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ 1856 ἔτους, ἔσοδα μὲν σημειῶν δρ. 26,650,000, ἔξοδα δὲ 29,678,000· τὸ ἔλλειμμα ἄρα ἀναβαίνει εἰς δρ. 3,028,000. Ἄλλ' ἐκ τῶν νομοσχεδίων εἶναι τάχα πάντα ἀναγκαῖα; Ἡ Ἑλλὰς ἔχει τόσους νόμους, ὅσους ἴσως οὔτε ἀπρηχαιομένον κράτος. Οἱ ὑπουργοὶ δὲν πρέπει νὰ λησμονῶσι τὸ τοῦ Τακτῆτου εἰπόντος ὅτι « διεφθαρμένη εἶναι ἡ πολιτεία ἐν ἡ κατασκευάζονται πολλοὶ νόμοι. » *Corruptissima republica ubi plurimae legges.*

Κλέπται ἢ λησταὶ εἰσέβαλλον πρὸ τινῶν ἡμερῶν τὴν 8 ὥραν τῆς νυκτὸς εἰς Σεπόλια, ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἠθέλησαν νὰ ληστεύσωσιν οἰκίαν τινὰ· εὐρόντες ὅμως ἀντίστασιν ἀνεχώρησαν. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ἄλλη συμμορία ληστῶν πολυάριθμος εἰσέβαλεν εἰς Βάλταν.

Ἡμέρας δὲ τινὰς μετὰ τὸ τόλμημα τοῦτο, ἐγένετο ὑπὸ τοῦ περιωνύμου Κίτσου ἄλλη τις πράξις αἱματηρά. Ἱερεὺς τις, ἔχων συνήθως συνεννοήσεις μετὰ τῶν ληστῶν, ἐπιθυμίαν ἐπεθύμησε νὰ κερδήσῃ τὸ βραῦν τίμημα τὸ ὁποῖον ὑπεσχέθη ἡ ἐξουσία εἰς τὸν φονεύοντα τὸν ληστὴν τοῦτον· διὸ ἔλθων πρὸς αὐτὸν εἶπεν ὅτι ἐσκόπει νὰ ἀπατήσῃ τέσσαρας ξένους ἐμπόρους πλουσίους, καὶ ἐξερχόμενος μετ' αὐτῶν εἰς κυνήγιον νὰ τοὺς ῥίψῃ εἰς τὰ δίκτυα τῶν ληστῶν. Καὶ ὁ μὲν Κίτσος συνήνεσεν, ὁ δὲ Ἱερεὺς, συνεννοηθεὶς μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, παρέλαβε τέσσαρας στρατιώτας μετῃμφισμένους καὶ ἀπῆλθεν. Ὁ Κίτσος ὅμως, ὅστις καὶ αὐτὸς ἔχων συνεννοήσεις μετὰ τῆς πρωτεύουσας μανθάνει ἀκριβῶς τὰ γινόμενα, εἰδοποιηθεὶς περὶ τοῦ στρατηγήματος, κατέσχε τὴν ἄμαξαν τὴν φέρουσαν τὸν Ἱερέα καὶ τοὺς ὑποτιθεμένους κυνηγοὺς, καὶ ἀμέσως ἐκρεοῦργησε τὸν πωγοναφῶρον προδότην. Εὐθὺς τὰ περίεξ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα ἔδραμον εἰς καταδιώξιν τῶν ληστῶν, καὶ τρέχουσι, νομίζομεν, μέχρι τοῦδε· τρέχουσι ὅμως ὡς ὁ ἱζὼν κατόπιν καπνοῦ.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων νομοσχεδίων ἅτινα ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου εἰς τὴν Βουλὴν, ὑπάρχει καὶ ἐν ἐπιβάλλον φόρον πρὸς διατήρησιν τῆς διὰ ξηρὰς καὶ θαλάσσης συγκοινωνίας. Εἶναι δὲ ὁ φόρος οὗτος ὁ ἐξῆς· α) ἐν τοῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῶν προϊόντων τῆς γῆς· β) πέντε λεπτὰ ἐπὶ τῶν αἰγῶν καὶ προβάτων, εἰκοσὶν ἐπὶ τῶν μεγάλων ζώων, καὶ δέκα ἐπὶ τῶν ὄνων· γ) πέντε λεπτὰ τὴν ὄκταν ἐπὶ τῆς ζαχά-

πάθη μένουσιν ἀχαλίνωτα. Καὶ τὸ μὲν ἐν εἶναι ἐμφυτον, τὸ δὲ ἄλλο ἀποκτᾶται διὰ τῆς πείρας. Ἰποκείμεναι ἐκ φύσεως εἰς τοὺς ἄνδρας ἐνοοοῦσι τὴν ἀνάγκην νὰ κατασταθῶσιν αὐταὶ κύρια, ὅπως οὐδὲν ἐμποδίζει τὰς ἀρέξεις αὐτῶν.

Ἐν τοῦτοις ποῖα ἡ τύχη τῶν βασιλίδων τούτων; Ἐπιθυμοῦσαι νὰ βασιλεύωσιν οὐδὲν ἄλλο ἔχουσι πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ των ἢ μόνον τὸ κάλλος αὐτῶν. Καὶ ἐνόσω μὲν εἰσὶ νέαι τρέχουσι κατόπιν πάσης ματαίας ἡδονῆς καὶ δόξης, προσπαθοῦσαι ν' αὐξήσωσι τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, εἰς ἃς φαντάζονται ὅτι θέλουσιν, εὖρει εὐτυχίαν. Καὶ ἐὰν μὲν ἀπεσύροντο ἐγκαίρως, ἤθελεν εἶσθαι θρίαμβος σοφίας δι' αὐτάς· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἐπιστήμη ἐπίσης δύσκολος πρὸς τε τὰς ὠραίας καὶ πρὸς τοὺς δυνατοὺς τῆς γῆς. Αἱ ὠραῖαι, καθὼς οἱ τύραννοι, καταθλιβόμεναι ἐκ τοῦ γῆρατος καὶ ἄνευ φίλων μισοῦσι τὴν ἡσυχίαν καὶ φοβοῦνται νὰ μείνωσι μόναι.

Αἱ γυναῖκες τρέχουσι κατόπιν τῆς ἡδονῆς ὡς τὰ παιδία κατόπιν πτηνοῦ. Καὶ τοὶ δὲ βλέπουσιν αὐτὴν πάντοτε ἐμπροσθέν των, δὲν δύνανται νὰ κατακτήσωσιν αὐτήν.

Ἡ γυνὴ ἢ ἔχουσα πείραν μεταχειρίζεται τοὺς ἄνδρας ὡς πεσσοὺς (σκάκους) δὲν προσκολλᾶται ποτὲ εἰς ἕνα χωρὶς νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν ἄλλον τινά, ἐπιφυλαττομένη νὰ ἐκλέξῃ. ἐκείνον ὅστις τῇ παρέχει περισσοτέρας ὠφελείας.

Ἐκάστη τῶν γυναικῶν παραχωρεῖ εἰς ἄλλην ἐν προνόμιον περὶ οὐ οὐδόλως φροντίζει, δηλαδὴ τὴν φρόνησιν, ἀρκεῖ μόνον νὰ μὴ ἐγγίξῃ τὴν ὠραιότητά της. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Πάρις ἐπρόσφερεν εἰς τὴν Ἀφροδίτην τὸ μῆλον, αὐτὴ ὠμολόγει ὅτι ἡ Ἀθηνᾶ ἦτο πολὺ ἐκείνης σοφωτέρα.

Ἐν μιᾷ στιγμῇ δύο γυναῖκες γίνονται φίλαι ἐπιστήθια, ἀρκεῖ ἡ φιλία των νὰ ᾖ πρὸς βλάβην τρίτης. Συμμαχοῦσι μετὰξὺ των ὡς ποτὲ οἱ βασιλεῖς τῶν ἀρχαίων χρόνων, οἵτινες ἐθυσίαζον δυστυχῆς τι ζῶον ὡς ἀπαρχὴν τῆς συμμαχίας των· οὕτω δύο γυναῖκες ἀφοῦ σπαραξῶσι τὴν ὑπόληψιν τρίτης, συμμαχοῦσι διὰ δεσμῶν ἄκρας φιλίας.

Εἰς τὰς γυναῖκας ἀρέσκουσι μᾶλλον αἱ τραγωδίαὶ ἢ αἱ κωμωδίαὶ, καὶ ἰδοῦ διατί. Εἰς τὰς τραγωδίας τὸ ὠραῖον φύλον ἀποθεοῦται καὶ λατρεύεται, ἐνῶ εἰς τὰς κωμωδίας ἐκτίθενται τὰ γελοῖα αὐτῶν.

Ὅστις θέλει νὰ τεθῇ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Ἰμεναίου δὲν πρέπει ν' ἀποβλέπῃ εἰς κάλλος. Ὁ στέφανος τῶν ἀνθῶν, ἅτινα τὸ πρῶν στολιζοῦσι τὴν κεφαλὴν τῆς βοσκού, τὸ ἐσπέρας μακραινόνται.

Εὐτυχῆς ὁ ἀνὴρ ὅστις εὕρισκει γυναῖκα χωρὶς ἰδιοτροπίας, ἥτις τὸν θέλγει διὰ τῶν ἀρετῶν της, ποτὲ δὲ δὲν εἶναι εὐχαριστημένη ὅσον ὅταν ὑπακούῃ εἰς τὸν σύζυγον αὐτῆς.

ρως, καφρέ και ὀριζίου' και δ) δέκα τοῖς ἑκατὸν ἐπι-
τῶν ἐπιβλαβημένων εἰς τὰ ὑφάσματα τελῶν, ἀντί-
τῆς μέχρι τοῦδε προσωπικῆς ἐργασίας. Ἐπὶ τρεῖς
ἡμέρας ἐγένοντο πολλαὶ και μακρὰ συζητήσεις, τῆς
ἀντιπολιτεύσεως ἀγωνιζομένης νὰ ὑπερισχύσῃ ὅπως
πέσῃ τὸ ὑπουργεῖον. Ἐπὶ τέλος ψηφοφορηθείσης τῆς
ἀρχῆς τοῦ νομοσχεδίου τὸ ἐσπέρας τῆς 13 τοῦ με-
σοῦντος ὑπερίσχυσε ἡ ἀντιπολίτευσις δι' ἑξ' ψήφων.
Τὸ ὑπουργεῖον παρητήθη, προσεκλήθη δὲ παρὰ τοῦ
Βασιλέως ὁ Κ. Δ. Βούλγαρης ἵνα συγκροτήτῃ ὑπουρ-
γεῖον· ἀγνοεῖται ὅμως ἔτι ἡ ἀπάντησις αὐτοῦ.

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΔΥΣΤΥΧΗ ΣΥΝΟΙΚΕΣΙΑ. Παράδοξον εἶναι τῆ
ἀληθείᾳ πόσον σπανίως οἱ ἔξοχοι νόες τυγχάνουσιν
οἰκιακῆς ἀναπαύσεως. Προκειμένου νὰ φέρωμεν πα-
ραδείγματα, περιοριζόμεθα εἰς τὰ ἀκόλουθα, ἀφί-
νοντες ἄλλοις νὰ συμπληρώσωσι τὸν κατάλογον.
Ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ Δάντη τοῦ ἐξορίστου, ὅστις ἐγ-
καταλιπὼν τὴν σύζυγον αὐτοῦ δὲν ἐπεθύμησε νὰ
ἴδῃ ταύτην πλέον. Τὸν Τάσσον ἀπαντῶμεν ἄνευ συ-
ζύγου· τὸν Πετράρχην ὡσαύτως, και τὸν Ἀρίστον
δὲ αὐτόν. Βλέπομεν τὸν Μίλτωνα τρεῖς νυμφευθέντα,
ἀλλ' ἄπαξ μόνον ἀληθοῦς οἰκιακῆς παρμυθίας τυ-
χόντος· τὸν Dryden συζευθέντα, ὡς τὸν Addison,
τίτλω μόνω και διχονοίᾳ. Ὁ Young ζῆ μόνος μέχρι
πεντήκοντα ἐτῶν και ἐπέκειντα· ὁ γάμος τοῦ Swift δὲν
εἶναι γάμος· οἱ γάμοι τοῦ Sterne, Churchill, By-
ron, Coleridge κτλ. ἀπέδωσαν δυστυχέστατοι. Ἀκο-
λούθως παρρουσιάζεται συμμορία ἀγάμων, Herrick,
Cowley, Pope, Thompson, Prior, Gay, Shew-
stone, Gray, Akenside, Goldsmith, Collin, και
ἄγνωστον ὁπόσοι ἄλλοι τῶν ἐπισημοτέρων Ἄγγλων
ποιητῶν κτλ. Ὁ Johnson εἶχε σύζυγον, ἧς ἤρατο
ἐγκαρδίως, ἀλλὰ γρήγορα ἀπώλεσε αὐτήν. Ταῦτα
ἀκοοῦσιν ἵνα κάμωσι τὰς γυναῖκας νὰ τρέμωσιν ἐνώ-
πιον τῆς ἰδέας τοῦ νὰ συζευθῶσι μεγάλονος, ἢ νὰ

παράξωσι τοιούτους. Διατρέχοντες δὲ τὰς βιογρα-
φίας τῶν φιλοσόφων μαυθάνομεν ὅτι ὁ Bacon, ὡς
και ὁ ἔξοχος ἀντίπαλος αὐτοῦ, ὁ Loke, ὀλιγι-
στης ἀναπαύσεως ἀπέλασε, και ὀμιλῶν περὶ τῆς συν-
τροφου τοῦ ἐκφράζεται ἀποδοκιμαστικῶς « ἕνεκα
σοβαρῶν τινῶν αἰτιῶν », ὡς λέγει. Οἱ μεταφυσικοὶ
Hobbes, Locke, Bentham, Butler, εἰσὶ τοσοῦτω
μονότονοι, ὅσῳ ὁ Spinoza και Kant. Ὁ ἄγαμος φι-
λόσοφος Hume μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τοὺς ἄλλους ὡσαύ-
τως ἀγάμους ἐξόχους ἱστορικοὺς, τὸν Gibbon και
Macaulay. Ὁ Hooker προσεπάθει νὰ κολακεύσῃ
γυναῖκα δύστροπον. Ὁ Chillingworth ἐτελεύτησε
ἄγαμος, ὁ Hammond Leighton και ὁ Barron
ὡσαύτως. Ὀμιλοῦμεν μόνον περὶ τῶν ἐξόχων Ἄγ-
γλων· ἄλλως ὁ κατάλογος ἡδύνατο κατὰ πολὺ νὰ
αὐξηθῆ προσθέσει τῶν τε μεγάλων νοῶν τῶν ἄλ-
λων χωρῶν ὡς και τῶν ὀνομάτων μοναρχῶν και
στρατηγῶν.

(Ἐκ τοῦ Ἀγγλικοῦ).

X. Δ. X.

*Λύσις τοῦ ἐν τῷ 575 γυ.βλαδίῳ αἰγίγματος
και τοῦ γρίφου.*

Θεμιστοκλῆς. — Θέμις. — Μῦς. — Κλείς.

Ἐρμῆς ἦν υἱὸς Μαίας.

ΑΙΝΙΓΜΑ.

Τὸ πρῶτον μέρος σχετιῆ, τὸ δεύτερον φωτίζει.
Τὸ ὄλον κολαζόμενον ἔς τὸν ἄδην ὀλοόζει.

K. Π. Γ.

ΓΡΙΦΟΣ.

κτλ